

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

**HALK KİTAPLARI ÜZERİNE MUKAYESELİ BİR
ARAŞTIRMA**

Şerife ÖZLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Abdulselam ARVAS

Çankırı - 2019

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

HALK KİTAPLARI ÜZERİNE MUKAYESELİ BİR
ARAŞTIRMA

Şerife ÖZLÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN
Doç. Dr. Abdulselam ARVAS

Çankırı – 2019

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Bildirimi	iii
Tez Kabul ve Onay	iv
Ön Söz	v
Özet	vii
Abstract	viii
Kısaltmalar	ix
1. GİRİŞ	1
2. HALK KİTAPLARINA DAİR	3
2. 1. Halk Kitapları	3
2.1.1. Tarihi Seyir İçinde Halk Kitapları	5
2.1.2. Halk Kitaplarının Özellikleri	7
2.1.3. Halk Kitaplarının Sınıflandırılması	9
2. 2. Halk Kitaplarının Sözlü ve Yazılı Kültürdeki Yeri	10
2. 3. Halk Kitapları Hakkında Yapılan Çalışmalar	12
2. 3. 1. Kitaplar	12
2. 3. 2. Makaleler	15
2. 3. 3. Bildiriler.....	17
2. 3. 4. Tezler	17
3. İNCELENEN ESERLERİN TAVSİFİ	20
3. 1. “Klasik Türkçe Dinî Metinler” Adlı Eserin İncelenmesi: Eserin Yazarı, Şekli ve Muhtevası	20

3. 2. “Mevlid-i Nebevi” Adlı Eserin İncelenmesi: Eserin Yazarı, Şekli ve Muhtevası.....	40
3. 3. “Leyla ve Mecnun” Adlı Eserin İncelenmesi: Eserin Yazarı, Şekli ve Muhtevası.....	50
3. 4. İncelenen Eserlerin Halk Kitapları Bağlamında Mukayesesi.....	56
SONUÇ.....	61
KAYNAKÇA	65
EKLER:	71
Ek 1: Transkripsiyonlu Metin.....	71
Ek 2: Orijinal Metin	71
ÖZGEÇMİŞ.....	72

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *Halk Kitapları Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Şerife ÖZLÜ

24.05.2019

Tez Kabul ve Onay

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Şerife ÖZLÜ tarafından hazırlanan “Halk Kitapları Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma” başlıklı bu çalışma, 24.04.2019 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda [oybirliği] başarılı bulunarak jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Unvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman	: Doç. Dr. Abdulselam ARVAS	İmza:
Üye	: Prof. Dr. Metin ÖZARSLAN	İmza:
Üye	: Dr. Öğr. Ü. Seval KASIMOĞLU	İmza:

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun/...../ 201.. tarih ve sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Yüksel ÖZGEN
Enstitü Müdürü V.

Ön Söz

İnsanoğlunun tarih sahnesinde yerini aldığı yıllardan günümüze kadar geçen süreçte söze dayalı kültürel ürünler, insanların yaşantısında oldukça etkili olmuştur.

Bir ucu İslamiyet öncesine, diğer ucu günümüze kadar uzanan ve köklü bir geçmişe sahip olan Türk halkının inançları, beğenileri, yaratıları, teselli ve iyi dilekleri, duaları, bayram, evlenme, doğum, askere gönderme merasimleri, sözlü kültür aktarımı vasıtasıyla gerçekleşmektedir.

Sözlü veya yazılı olarak meydana getirilen, kendine özgü bir dile ve üslûba sahip olan halk edebiyatı ve bu disiplinin çatısı altında incelediğimiz halk kitapları, kültürümüzün devamlılığını sağlayan eserlerdir. Halk kitapları öncelikle sözlü gelenekle filizlenmiş ve yazılı gelenekle kalıcılığı yakalamıştır. Onun için halk kitapları bu kültürün bir nevi taşıyıcısıdır. Eğitici, öğretici olduğu kadar eğlendiricidir. İnsanların hoş vakit geçirmesine olanak sağlar.

Hayatımıza ışık tutan bu kitaplar vesilesiyle yaşadığımız kesimi ve çevreyi daha iyi tanır, yorumlar ve değerlendiririz. Böylece de yaşadığımız toplumun karakteristik özelliklerini daha kolay yakalar ve benimseriz. Bizler toplumun temel oluşumlarını, töre ve geleneklerini, adetlerini, ilgi ve tutumlarını, becerilerini, pratiklerinin ana çizgilerini sosyalleşirken gözlemler, algılar ve içselleştiririz.

Halk kitapları, eskiden beri araştırmacıların dikkatini çeken konulardan biri olsa da üzerinde yapılan çalışmalar oldukça azdır. Bu kitaplar uzun zamandan beri bir eğitim aracı olarak kullanılmıştır. Bilimsel açıdan değerlendirilmesi ise son dönemlere rastlamaktadır. Biz de bu vesileyle birer halk kitabı olan “Mevlid-i Nebevi” ve “Leylâ ile Mecnûn” adlı eserlerle 1970’li yıllarda ders kitabı olarak okutulan ancak son dönemlerde arşiv raflarına kaldırılan “Türk İslam Edebiyatı Klasik Türkçe Dinî Metinler” adlı eseri mukayese ettik. Böylece bir taraftan bu eserin halk kitaplarıyla olan bağlantısını ortaya koymaya öte taraftan halk kitaplarının özelliklerini belirlemeye çalıştık. Kısaca halk kitapları üzerine mukayeseli bir araştırma yapmaya gayret ettik.

Bu bağlamda “Giriş”te çalışmanın konusu, amacı, kapsamı ve yöntemi hakkında bilgi verilmiştir. İlk bölümde ise “halk kitapları” açıklanmış, “halk kitapları”nın tarihi geçmişi, özellikleri ele alınmış ve “halk kitapları”yla ilgili yapılan çalışmalara değinilmiştir. İkinci bölümde ise çalışmamızda ele alınan eserler şekil ve muhteva yönünden incelenmiştir. Üçüncü bölümde de “Klasik Türkçe Dinî Metinler” adlı eserin “Mevlid-i Nebevi” ve “Leylâ ile Mecnûn” adlı halk kitaplarıyla mukayesesi yapılarak eserin bir halk kitabı olup olmadığı tartışılmış ve halk kitaplarının özellikleri ortaya konulmuştur. Böylece bir taraftan halk kitapları mukayeseli olarak incelenirken öte taraftan hangi tür eserlerin halk kitabı olabileceği tespit etmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın sonucunda böylesi halk okumaları ve bu okumaların içindeki eserler bilinmeden içine doğduğumuz geleneğin ve Türk milletinin eşsiz kültür hazinesinin hakkıyla bilinemeyeceği kanısına varılmıştır.

Bu çalışmayı yapmam konusunda beni teşvik eden ve çalışmamın her aşamasında hiçbir yardımını benden esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Abduselam Arvas’a, ortaya koyduğu yapıcı eleştiri ve fikirleriyle tezimin şekillenmesinde ve son haline kavuşmasında değerli katkılar sunan Prof. Dr. Metin Özarslan’a, çalışmamda beni hiç yalnız bırakmayan arkadaşım Gülşah Efe’ye, her daim desteğini esirgemeyen eniştem Prof. Dr. Barış Taş’a, manevi desteğiyle her zaman yanımda olan canım annem ve her an yanımda hissettiğim merhum babama, fedakâr ve sevgili eşim Serkan Özlü’ye ve sonsuz sabrından ötürü biricik kızım Zeynep’e teşekkürlerimi sunuyorum.

24.05.2019

Şerife ÖZLÜ

Özet

Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Özeti

Tezin Başlığı: Halk Kitapları Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma

Tezin Yazarı: Şerife ÖZLÜ

Danışman: Doç. Dr. Abdulselam ARVAS

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Bilim Dalı: Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı

Kabul Tarihi: 24.04.2019

Sayfa Sayısı: 153

Özet: Bu çalışma, *Halk Kitapları Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma* adını taşımaktadır. Çalışmada öncelikli olarak halk kitapları üzerinde durulmuş, halk kitaplarının tarihçesi ve özellikleri verilmiştir. Devamında halk kitapları üzerine yapılan çalışmalar hakkında bilgi sunulmuştur.

Çalışmada başta Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde seminer derslerinin kuvvetlendirilmesi için okunan ve Fevziye Abdullah Tansel tarafından hazırlanmış olan "Klasik Türkçe Dinî Metinler" ile çalışmanın diğer eserleri olan "Mevlid-i Nebevi" ve "Leylâ ile Mecnûn" adlı halk kitapları şekil ve muhteva bakımından incelenmiştir.

Çalışma ile incelenen eserin "Mevlid-i Nebevi" ve "Leylâ ile Mecnûn" gibi halk kitabı olan eserlerden hareketle "Klasik Türkçe Dinî Metinler" adlı eserin bir halk kitabı olup olmadığı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Tezin amacı halk kitaplarına dair yeni bir araştırma ortaya koymak suretiyle bu alandaki bilimsel çalışmalara katkı sağlamak ve kıyıda köşede kalmış veya unutulmuş böyle eserleri gün yüzüne çıkararak Türk kültürüne ait yeni ürünleri bilimsel platformda tanıtmaktır.

Çalışmada ulaşılan bilgiler, *Halk Kitapları Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma* adlı eserin gerçek anlamda bir halk kitabı özelliği taşımadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Halk Kitapları, Sözlü Kültür, "Klasik Türkçe Dinî Metinler", Manzum ve Mensur Eserler

Abstract

Çankırı Karatekin University Graduate School of Social Sciences Abstract of Master's Thesis

Title of the Thesis: A Comparative Study on Public Books

Author: Şerife ÖZLÜ

Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Abdulselam ARVAS

Department: Department of Turkish Language and Literature

Sub-field: Department of Turkish Folk Literature

Date: 24.04.2019

Summary: This study is called a Comparative Research on Public Books. The study primarily focused on the public books and the history and features of the public books. Afterwards, information about the studies on folk books was presented.

In this study, it was examined in order to strengthen the seminar courses at Marmara University Faculty of Theology, and other works of "Classical Turkish Religious Texts" which were prepared by Fevziye Abdullah Tansel, the other works of the study such as "Mevlid-i Nebevi" and "Leylâ and Mecnûn" are in the form and content of public books.

The study examined with the work, it is tried to find out whether the book as "Classical Turkish Religious Texts" is a book of the people by using the works of "Mevlid-i Nebevi" and "Leylâ and Mecnûn".

Our aim is to contribute to the scientific studies in this field by putting forth a new research on folk books and to bring out such works in the corner of the coast and to introduce new products of Turkish culture in the scientific platform.

The information obtained in this study shows that a comparative study on the Public Books does not really have a public book feature.

Keywords: Folk Books, Oral Culture, "Classical Turkish Religious Texts", Manzum and Mensur Works

Kısaltmalar

bs.	Baskı
C.	Cilt
DEÜ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Ed.	Editör
Haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
S.	Sayı
s.	Sayfa
s.a.v.	Sallallahu Aleyhi Vesellem
İA.	İslam Ansiklopedisi
TDK	Türk Dil Kurumu
TTK	Türk Tarih Kurumu
TDV	Türk Diyanet Vakfı
TDVİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri
vs.	Vesaire
yey.	Yayın evi yok
yty.	Yayın tarihi yok
yyy.	Yayın yeri yok
yay.	Yayınları

1. GİRİŞ

Peygamber Efendimizin (sav.) başından geçen olayların anlatıldığı mevlid, birbirine âşık iki genç olan Leylâ ile Mecnûn'un aşkları için çektiği çilelerin anlatıldığı “Leylâ ile Mecnûn” hikâyesi 1 ve içinde Fuzûlî, Sinan Paşa, Yunus Emre ve daha birçok ünlü şairin şiirlerine yer verilen ayrıca içinde kitâbe, vakfiye ve beratlarında bulunduğu derleme bir eser olan “Klasik Türkçe Dinî Metinler” adlı eserlerin halk kitabı kavramıyla ne derece ilişkili olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır. “Mevlid-i Nebevi” ile “Leylâ ile Mecnûn” adlı eserler çok eski zamanlardan bugüne kadar halka hitap eden, halk tarafından sevilen ve merakla okunup, dinlenen halk kitaplarıdır. Bu eserleri halk kitabı yapan özellikler öne çıkarılarak elimizdeki eserin halk kitaplarıyla benzer ve farklı yönleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Tezin amacı, bu eserlere şekil ve muhteva açısından oldukça yakın olan “Klasik Türkçe Dinî Metinler” adlı eserin bir halk kitabı olup olmadığını tahlil etmektir.

“Klasik Türkçe Dinî Metinler” adlı eser Osmanlı Türkçesi ile yazıldığı için, öncelikle bu eser Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Daha sonra içindeki nazım ve nesir ile yazılan kısımları şekil ve muhteva açısından analiz edilmiştir. Bu eserdeki şair ve nasirlerin, hayatı ve edebî kişiliği hakkında araştırma yapılarak elde edilen bilgiler tezde paylaşılmıştır. Yazarların kullandığı dil ve üslup, işledikleri konular, ait oldukları gelenek yönünden hepsi ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Sonuç olarak halk kitabı olduğundan emin olduğumuz “Mevlid-i Nebevi “ ve “Leylâ ile Mecnûn” adlı kitaplarla “Klasik Türkçe Dinî Metinler” adlı eser, halk kitapları kapsamında mukayese edilmiştir.

Çalışmamızın konusu “Mevlid-i Nebevi” ve “Leylâ ile Mecnûn” adlı halk kitaplarıyla, İlahiyat Fakültesinde ders kitabı olarak okutulan “Klasik Türkçe Dinî Metinler” adlı derleme bir eserin halk kitapları bakımından benzer ve farklı yönlerinin mukayeseli olarak incelenmesidir. Kütüphanenin tozlu rafında uzun süredir gün yüzüne çıkmayı bekleyen ve halk kitabına çok benzeyen eserimiz Arap harflerinden Latin alfabesine aktarıldıktan sonra yazılış amacı, halk kitaplarıyla olan ortak özellikleri ve farklılıkları gibi yönleriyle elimizdeki diğer iki halk kitabıyla karşılaştırılacaktır.

Bu çalışmayı yapmaktaki amacımız halk kitaplarının birçok özelliğini gösteren “Mevlid-i Nebevî” ile “Leylâ ile Mecnûn” niçin halk kitabı olarak kabul edilip, halk kitabı formatında hazırlanan “Klasik Türkçe Dinî Metinler” adlı eserin hangi özellikleri dolayısıyla halk kitabı kategorisine alınmadığını belirlemektir. Asıl amacımız halk kitaplarının ne tür kitaplardan oluştuğuna az da olsa ışık tutabilmektir.

Çalışmanın kapsamını, malzeme olarak Fevziye Abdullah Tansel’in “Klasik Türkçe Dinî Metinler/Birinci Fasikül” kitabı ile “Mevlid-i Nebevî” adlı mevlid kitabı ve “Leylâ ile Mecnûn” adlı halk hikâyesi oluşturmaktadır.

Çalışmada öncelikle Arap harfleriyle yazılmış olan “Klasik Türkçe Dinî Metinler/Birinci Fasikül” adlı kitap günümüz Türkçesi’ne aktarılmıştır. Ardından halk kitapları ile ilgili yapılmış kitap, tez, makale, bildiri gibi kaynaklar taranmış, ulaşılabilen kaynaklar okunarak fişlenmiştir. Daha sonra “Mevlid-i Nebevî” ve “Leylâ ile Mecnûn” halk hikâyeleri okunmuş özellikleri ortaya konulmuştur. Son olarak da “Klasik Türkçe Dinî Metinler” adlı kitapla “Mevlid-i Nebevî” ve “Leylâ ile Mecnûn” halk hikâyeleri karşılaştırmalı metot kullanılarak kitabın bir halk kitabı olup olmadığı tartışılmıştır.

2. HALK KİTAPLARINA DAİR

2. 1. Halk Kitapları

İnsanların duygularını, düşüncelerini, kendinden uzaktaki insanlara ulaştırmak yoluyla, kâğıtlara yazmak suretiyle oluşturduğu eserlere *kitap* adı verilir. Dolayısıyla kitapların eğitici, öğretici, bilgi taşıyıcı gibi özellikleri vardır. Kitaplar toplumu yönlendiren ve bireyin fikir yapısını, hayal dünyasını geliştirip zenginleştiren, kelime dağarcığını arttıran, ona bilgi ve deneyim kazandıran bir araçtır.

Zehra Öztürk halk kitaplarıyla ilgili önemli çalışmalar yapan isimlerin başında gelir. Öztürk'e göre halk için yazılan ilk kitaplar imana, ibadete, ahlâka ve tarihe dair bilgiler veren kitaplardır. Bir de askeri coşturucu, düşmana karşı vatanını savunmaya teşvik edici kahramanlık kitapları, bunların yanında tabii ki halkı eğlendirici aşk ve macera kitapları vardır. *Bu şekilde bir dinleyici topluluğuna yüksek sesle okunacak şekilde düzenlenmiş olan kitaplara, halk kitapları denmektedir* (Öztürk, 2007: 402).

Abduselam Arvas halk kitaplarını, ister okuryazar olsun ister olmasın genel anlamda tüm bireylere hitap eden bir kavram olarak ele alır. Okuryazar olan tek başına da okumuş, bir topluluğa hitap etmek suretiyle de okumuş olmalı ki okuryazar olmayan kesimde bu kitapları dinlemiştir (Arvas, 2017: 51).

Dursun Ali Tökel ise halk kitaplarının icrasıyla ilgili düşüncelerini şöyle aktarmıştır: *Çocukluk yıllarımda çok şahit olmuşumdur: Akşam ile yatsı namazı arası cami avlusunda yer alan odada etrafına toplanan insanlara çok değişik konularda konuşmalar yapar; adeta her gün bir konferans verirdi. Bunlar çeşitli kitapları çok sık okurlar, bu okumaları sesli bir şekilde insanların huzurunda yaparlar ve onların ilmine irfanına derin katkılarda bulunurlardı. Bu eserler: Hikmet, Mesnevi, Garibname, Risaletü'n Nushiye, Vesiletü'n Necat* (Tökel, 2012: 111-126).

Moğol istilasının ardından Orta Asya'dan Anadolu'ya doğru sürekli bir göç akını oluyordu. Göç eden halkın Anadolu topraklarına yerleştirilmesi kadar özellikle dinî açıdan bir eğitim alması da çok önemli idi. Zira Orta Asya'da yaşayan Türk

toplulukları İslamiyet’i kabul ettiler fakat Arapça bilmedikleri için İslam’ın ana kaynağı olan Kuran’ı okuyamadılar. Bundan ötürü de İslam’ın gereklerini tam olarak yerine getiremediler. Bu yüzden özellikle Orta Asya’dan gelen göçmen halk başta olmak üzere halka dinî bilgiler verilmek istendiğinde anlatı geleneğini kullanmak en doğru yol olacaktı. Bu bakımdan halk için yazılmış olan ilk halk kitaplarının konusunun imana, ibadete, ahlaka ve tarihe dair olması kaçınılmazdı.

Halk kitaplarıyla ilgili bilgi verdikten sonra konunun daha iyi anlaşılması bakımından bu kitapların nerelerde okunduğuna değinmekte yarar vardır. Okuma toplantılarının gerçekleştirildiği mekânların nereler olduğu konusunda farklı araştırmacılar çeşitli fikirler öne sürmüştür.

Halk kitaplarını okumanın sesli ve sessiz olmak üzere iki türü vardır. Okuma, bilgilendirme, eğlenme, vakit geçirme vb. amaçlarla yapılabilir. Eskiden okuma genellikle sesli olarak ve başkalarını dinleyerek öğrenmeleri için yapılırdı. Okunan eser okuyucu kitlesine göre vurgu ve tonlamaya dikkat edilerek akıcı bir şekilde okunurdu. *Okunan kitabı dinlemek üzere bir mekânda toplanan kişilere yüksek sesle kitap okumaya kıraat, bu şekilde kurulmuş toplantıya da kıraat meclisi (okuma toplantısı) denir (Öztürk, 2007: 440).*

Genellikle kahvehanelerde toplanarak bir araya gelen topluluklar ve âşıklar sanatlarını ortaya koyup, çeşitli oyunlar oynuyorlardı. Özellikle uzun kış gecelerinde “Hamzanâme” gibi kahramanlık hikâyelerini dinleyicilere okuyorlardı (Levend, 2008: 32 -33).

Kahvehaneler dışında halk kitaplarının icra edildiği mekânlar evler, konaklar, camiler, mesneviyeler (Darü’l Mesnevi), tekkeler, kitapçı dükkânları, bazen bir aktar dükkânı, musiki fasıllarının yapıldığı muhitler, edebî mahfiller, ahî ve fütüvvet teşkilatlarının lokalleri, hatta meyhaneler gibi çok çeşitlilik arz eder (Kemikli, 2007: 149).

İnsanları bir araya getiren, bilgi paylaşımı yapılan mekânlar ev, oda, cami, tekke ve zaviyeler olarak belirlenmiş (Arpağuş 2015: 83-89), halkın bu toplanma yerleri ise

kahvehaneler, evler, odalar, konaklar, camiler, tekkeler ve mesnevihaneler (Akyol, 2016: 24) şeklinde sıralanmıştır.

2.1.1. Tarihî Seyir İçinde Halk Kitapları

Halk kitaplarını yazanlar, yazılı kültürle yetişmiş kişiler olmanın yanı sıra sözlü kültürün de tesirinde kalmıştır. Bu okumaların halkı eğitmek, eğlendirmek, onlara güzel huylar kazandırmak için yapıldığı da söylenir (Öztürk, 2007: 442). Halk kitaplarının ortaya çıkışının XIII. asırla başladığı ifade edilebilir. Fuad Köprülü yazılı ürünler için genel olarak bu eserlerin Orta Asya'dan Anadolu'ya getirilen millî özelliklerle beraber Fars-Hint ve İslam-Arap edebî özelliklerini de almak suretiyle, Türkiye ve etrafında yeni bir edebî yapıya dönüştüğünü belirtmiş fakat kesin bir tarih ileri sürmemiştir (Köprülü, 1999: 361-412).

Yazı olmadan önce söz vardı. Bu bakımdan okuma yazması olmayan bir toplumun kültürü yoktur, denemez. Destan, hikâye, türkü, atasözü gibi sözlü edebiyat ürünleriyle nesilden nesile sözle aktarılan zengin bir sözlü halk kültürümüz mevcuttur (Öztürk, 2007: 401).

Halk kitaplarının Türk halk edebiyatında ortaya çıkışı çok eski dönemlere rastlamaktadır. Zamanla değişime uğramış eklemeler ya da çıkarmalarla çeşitlenmiş bu eserler, Türklerin Anadolu'yu kendilerine mesken tutmasıyla büyük bir kesim tarafından okunmuş ve dinlenmiştir. Bu vesileyle de gelenekselleşmiştir (Arvas, 2017: 56).

Bazı halk kitapları dinî kahramanlık konusunu işleyen, Hz. Ali'nin gazalarını anlatan eserlerdir. Bu eserler XIII. yüzyıldan itibaren Türk toplumunda Tursun Fakı, Kirdeci Ali, Meddah Yusuf, Şeyyad İsa gibi meddahlar tarafından anlatılmış, zaman zaman da yazıya geçirilmiştir (Öztürk, 2007: 428). Selçuklulardan bu yana Anadolu'da devam eden köklü ve eski bir geleneğe sahip olan bu şekildeki okuma ve dinleme; okuma yazma bilmeyen halkın yazılı kültürle buluşmasını sağlayan önemli bir araçtır (Öztürk, 2007: 401).

Başlangıçta aydın kesim arasında ortaya çıkan ve yine aydın kesim arasında kabul gören edebî eserler, toplumda da kabul görmeye başladı. XII. ve XIII. yüzyılda tercüme ve adapte yoluyla Türk edebiyatına kazandırılan bu eserler, edebî, estetik önem taşımanın yanı sıra, ilk etapta ahlâkî değer kazandırma, toplumu bir inanç çevresinde toplama, birleştirme endişesi içindeydi. Bu tip eserler, başlangıçtan itibaren; dinî ahlak, dinî-kahramanlık, dinî edebî karakterleriyle toplum tarafından benimsendi. Fars ve Arap edebî geleneğinden Türk edebiyatına intikal eden bu eserler, “Divan Edebiyatı” olarak adlandırdığımız edebiyat anlayışı içinde formunu koruyarak XX. yüzyıla kadar geldi. Ancak topluluğu dinî açıdan eğitime iddiası taşıyan eserler dinî bilgilerin toplum tarafından benimsenmesiyle birlikte, zaman zaman değişikliklere uğrayarak varlığını devam ettirdi. Bazen de müellif veya musannifleri, mütercimleri unutuldu (Çetin, 2007: 154-155).

1930’lu yıllarda halkın eğitimine çok önem verilmiş bu doğrultuda Halkevleri, Halk odaları, Millet Mektepleri, Köy Enstitüleri kurulmuştur. 1930 ve 1940’lı yıllarda dönemin İçişleri Bakanlığı öncülüğünde hazırlanan, yeni toplum projesinden bahsetmekte yarar vardır. Bu dönemde Latin harflerinin kabulüyle birlikte, hiç okula gitmemiş halkımızın okuma ihtiyacı ve eğitimi, devlet ve hükümet adamlarını düşündürmüştür. İçişleri Bakanı Şükrü Kaya imzası taşıyan bir tamim, Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından hazırlanarak yazar ve kitapçılara gönderilmiş, halk romanları ve hikâyeleriyle ilgili ricada bulunulmuştur. Halkın, okuduğu; ancak kendisi için yazılmış eserleri okuduğu neticesine ulaştıkları dile getirilmiştir. Bu tamimde halk kitaplarının bir listesi sıralanarak, eserlerdeki dilin berbat olduğu, mevzu olarak da eski, sıradan, neredeyse hepsi birbirinin tekrarı mahsuller olduğu ifade edilerek eserlerin halka hizmet zihniyeti değil de halkı hurafelerle dolu, irticai telkinlerle oyalamaktan başka bir işe yaramadığından bahsedilmiştir. Yazının devamında ise halka bu tarz hurafe ve irticai efsaneler yerine onlara millî ve kültürel değerleri, halkın duygularına hitap ederek kazandıran yeni halk hikâyeleri ve romanları yazdırmak istedikleri dile getirilmiştir (Öztürk, 2006: 49-50). Bu eserlerdeki kahramanları Türk İnkılap ve medeniyeti gayelerine uygun telkinler yapan hikâyeler içinde yaşatmak istediklerinden bahsedilmiş, hatta Miki Mavz (Mickey Mouse) tipi ayrı bir mevzuda ayrı filmlerde aynı kalan bir tipse, halkımızın çok iyi tanıdığı Köroğlu, Nasrettin Hoca gibi tipleri de bu şekilde değişik konuların içindeki kahramanlar olarak görebiliriz.

İsteyen yazarların bu mevzularda yazıp, Matbuat Müdürlüğüne göndermesini rica etmiştir. Buna karşılık iki kitapçı da bu durumu memnuniyetle karşıladıklarını bildirmiştir. Bu düzenlemenin ihtiyaç olduğunu belirterek, vatan sevgisi, hükümete itaat ve cumhuriyet gibi konular üzerinde durulması gerektiğinden onlar da bahsetmiştir. İdeolojinin aktarımında halk hikâyelerinin işlevine dikkat çekilmiştir. Atatürk’le yenileşen bir Türkiye amacıyla gerici konularıyla halkı olumsuz etkileyen konulardan uzak bir hâl hikâyeciliği hedeflenmiştir. Hatta yazın çalışıp, kışın boş oturan köylü halka, kış akşamları öğretmenler nutuk okumakla görevlendirilir (Elçin, 1997: 65-68).

1930’lu yıllardan itibaren özellikle halkevlerinin hızla açılmaya ve çoğalmaya başlamasından sonra çoğunluğunu köylülerin oluşturduğu halkla, temas eden parti yöneticileri, halkın okuyarak ve dinleyerek takip ettiği kitapların Osmanlı geçmişiyle bağlantısını fark ederek bundan rahatsızlık duymuştur. Bu bağlamda hikâyelerin çoğunun irticaî fikirlerle dolu, dinî tahrikât yapar mahiyette kabul edilmeleri inkılapların önünde en büyük engel teşkil edecektir. Bu metinlerin temizlenmesi ve modernleşmesi amacıyla, Cumhuriyetin tezlerine uygun hale getirilmiş versiyonları hem bu tehdidi ortadan kaldıracak hem de milletin inşasında etkili olacaktır (Karakoç, 2012: 211). Bu çalışmalardan istenilen sonuç alınamamıştır. Hikâye ve romanların orijinalliklerinin bozulması eserlerin halk tarafından istenilmemesine sebep olmuştur.

2.1.2. Halk Kitaplarının Özellikleri

Halk kitaplarının özellikleri farklı bilim adamlarınca ortaya konmuştur. Daha önce hazırlanan bu çalışmalardan biri Serdar Öztürk’e ait olup O, halk kitaplarının özelliklerini şu şekilde vermiştir:

- 1) İçerik açısından “*destan ve hikâyelerden müteşekkildir*”,
- 2) “*Anonimdir*”,
- 3) Konuları “*sabit ve birbirine benzerdir*”,
- 4) *Toplumsal olaylar ile içinden çıktıkları toplumun hâkim düşüncelerini “malzeme olarak kullanır*”,
- 5) “*Dinsellik*” teferruat niteliğindedir (Öztürk, 2006: 48-49).

Eckehort Spengler de halk hikâyelerinden hareketle halk kitaplarının anonim özelliğine dikkat çeker (Spengler, 1998: 65). Bunun örnekleri Avrupa’da aziz hikâyelerinden şövalye romanlarına, aşk romanlarından İncil’e kadar geniş bir yelpazede (Spengler, 1998: 66-67; Faroqhi, 2002: 203) değerlendirilmiştir.

Bu kitaplar için daha önce belirtilen dinî, ahlakî, kahramanlık, eğlenme, bilgilenme gibi hususlar hatırlanırsa halk kitaplarının kapsamı ve özellikleri hakkında aslında bir çerçeve çizilmiş olacaktır. Halk kitapları sadece destan ve hikâyelerden oluşmaz. Başka deyişle ilahî, naat, kaside vs. gibi türlerin toplandığı eserler de halk kitaplarının içinde yer alır (Arvas, 2017: 65-66).

Halk kitapları sadece halk hikâyelerini değil mensup olduğu din açısından bu dinle ilgili insanları bilgilendiren eserleri de kapsar.

Genel olarak herhangi bir konuyu halka aktarmak amacıyla yazılan bütün eserleri halk kitapları içinde değerlendirmek gerekir. Bu kitapların özelliklerini ortaya çıktığı asır ve yazılış amaçları da göz önünde bulundurmak suretiyle iki açıdan belirlemek mümkündür. Bunlardan biri muhteva, diğeri ise şekildir. Halk kitaplarının muhteva (içerik) özellikleri şunlardır: (Arvas, 2017: 68).

1- Anonimdir. Bu anonim olma özelliği çeşitli açılardan açıklanabilir. Örneğin halk kitabının içinde yer alan metinlerin yazarı belli olmayabilir. Yazarı belli olan bir metni yeniden telif eden bir müellif tarafından yazma veya onu yayına hazırlayan dizgicinin müdahalesiyle basma eserlerde zamanla buna farklı unsurlar eklenebilir veya çıkarılabilir.

2- Bu tarz halk kitaplarının yaymak istediği fikirler ve idealize ettiği konular o toplumun bizatihi yaşam tarzı ve mensup olduğu dinle büyük oranda ilişki içindedir.

3- Bazı halk kitaplarının muhtevası dünyevî (örneğin; halk hikâyeleri) olsa da bazıları dinîdir (örneğin; mevlid vb. eserler).

4- İçeriklerini sadece destan ve hikâyeler oluşturmaz zira bu sadece halk hikâyelerini konu edinen halk kitapları için geçerlidir. Bunun sebebi de hikâyeye ve destan kavramlarının birbiri yerine kullanılmasıdır. Üstelik “Envarü’l Âşikin”, “Mızraklı İlmihal” gibi mensur olan eserleri bu durumda halk kitabından saymamak gerekir ki

bu, eksik bir tasnif olmuş olur. Halk hikâyeleri dikkate alınınca onlarda bile farklılıklar olduğu görülecektir (Arvas, 2017: 68-69).

Şekil açısından ise şu özellikleri sıralamak mümkündür:

1- Bütün halk kitaplarında tahkiyeye dayalı bir olay anlatılır. Ancak bu eserlerde aynı zamanda uzun olmayan ve kısa bir düşünceyi belirten kaside, ilahî, naat vb. türler de bulunabilir.

2- Halk kitapları nazım nesir karışık olabileceği gibi sadece nazım veya nesir şeklinde de basılmış olabilir. Örneğin “Mevlid” sadece nazım, ”Mızraklı İlmihal” nesir, “Âşık Garip” nazım- nesir karışıktır.

3- Halk kitapları birden fazla metinleri içinde barındırabilir. Örneğin “Mevlid ”de hem Hz. Peygamber’in doğumu, mucizeleri, vefatı gibi hususlar hem de ilahîler, kasideler ve başkaca hikâyeler bulunmaktadır. ”Marifetname”de ise dinî, tasavvufî bilgiler yanı sıra matematik, astronomi gibi fennî konulara yer verilmektedir.

4- Bu kitaplar meclisler halinde, büyük bir kitabın parçaları gibi hazırlanmıştır (Arvas, 2017: 69).

Sonuç olarak “halk kitapları” halkı bir taraftan eğlendiren, bir taraftan dinî açıdan bilgilendiren çok kapsamlı bir kavramdır. Bazı halk kitaplarında dinî bilgilerin dışında manzum hikâyelerle birlikte Hz. Peygamber’in mucizeleri veya İslam tarihinde önemli kişilerin (Hz. Ali, Hz. Hamza gibi) maceraları anlatılmakta ve bu hadiseler olağanüstülükler içermektedir. Ancak ister manzum, ister mensur, isterse manzum mensur karışık olsun, halk için yazılan veya basılan tüm eserleri halk kitabı olarak değerlendirmek lazımdır (Arvas, 2017: 70). Çeşitli bilim adamlarının da ortak görüşü bu kitapların halk için yazılmış ya da basılmış olması yönündedir.

2.1.3. Halk Kitaplarının Sınıflandırılması

F. Rıza Güloğul tarafından halk kitaplarıyla ilgili yapılmış araştırmaya göre ortaya çıkan sınıflandırmada altı çeşit eser yer almaktadır:

1- *Aşk Masalları: Kerem, Garip gibi.*

2- *Millî Cenk ve Kahramanlık Kitapları: Köroğlu gibi.*

3- *Dinî Cenk Hikâyeleri: Hazret-i Ali Cenklere, Battal Gazi Hikâyesi gibi.*

4- Birinci, ikinci hatta bazen üçüncü gruptakiler örnek alınarak “İcat edilmiş Yeni Hikâyeler”: *Âşık Garip Oğlu, Yazar Muharrem Zeki Korgunal, 1936, Emniyet Kütüphanesi; Âşık Garib’in Torunu, aynı yazar, 1936, aynı yerde; Şah İsmail’in Torunu, adlı kitaplar gibi.*

5- *Taş basmalardan matbaa basımına geçirilmek suretiyle değil de, doğrudan halkın ağzından derlenmek suretiyle yeni dönemde tespit edilerek bastırılmış hikâyeler: Muharrem Zeki Korgunal’ın tespit ettiği Bey Böyrek Hikâyesi (1936); M. Ü. (Murat Uraz) tarafından Âşık Kemal’den derlenmiş olan Emrah ile Selvi hikâyesi.*

6- *Millî Hikâyeler üst başlığına, basit gerçekçi konuları işlemiş yazarları belli bazı hikâyeler (Güloğul, 1937: 115, 32).*

Pertev Naili Boratav ise “Aşk Masalları”, “Millî Cenk ve Kahramanlık Kitapları” ile “Halk Ağzından Tespit Edilen” eserlerin halk hikâyeleri olduğunu söyler (Boratav, 1946: 223).

Destan ve hikâyeler, halk kitaplarının içeriklerini oluşturan temel eserlerdendir. Halk hikâyelerini birkaç türe ayırmak mümkündür. “Leylâ ile Mecnûn”, “Ferhat ile Şirin” Arap-Acem klasik edebiyatından Türk kültürüne geçmiş; “Âşık Garip” ve “Âşık Kerem” gibi hikâyelerde bazı halk şairlerinin hayatları çerçevesinde oluşmuş hikâyelerdir. “Şah İsmail” ve “Tahir ile Zühre” gibi eserlerin ise kökenleri hakkında bir bilgi yoktur (Boratav, 1984: 18-19).

2. 2. Halk Kitaplarının Sözlü ve Yazılı Kültürdeki Yeri

Sözlü kültür için, “yazı ve matbaa kavramlarının varlığını bile bilmeyen, iletişimin yalnızca konuşma dilinden oluştuğu” kültürlerdir (Ong, 2003: 15). Gelişmiş medeniyetlerden ilkel halk topluluklarına kadar toplumların her çeşidi, var oldukları günden bugüne kadar pek çok edebî ürün ortaya koymuşlardır. Yazının icadından önce insanların kültür mirasları sonraki kuşaklara sözlü olarak taşınmıştır. Bu ürünler o toplumun kültürünün şifrelerini yansıması açısından birer hazine özelliğine sahiptirler. Bu yönüyle yazılı edebiyata da kaynak teşkil eden sözlü edebiyat, sosyal ve doğal olaylar çerçevesinde oluşarak topluluğun ortak ruhunu yansıtır (Aslan, 2008: 11).

Yukarıda zikrettiğimiz durum Türk kültürü ve edebiyatı için de geçerlidir. Halk kitaplarının da ana konusunu oluşturan destan ve hikâye gibi anlatılar kayıt altına alınmadan önce topluma sözlü gelenek yoluyla ulaşıyorlardı. Ayrıca İslamiyet'ten önce ozan, kam, baksı adı verilen kişiler ellerinde kopuz adıyla anılan bir çalgı eşliğinde destanlar söylerlerdi (Köprülü, 1999: 20). Orta Asya'dan Anadolu'ya göç ettiğimizde de bu kültür devam etmiş, ozanlar yerlerini meddahlara bırakmıştır. Dede Korkut Hikâyeleri'nde sıkça tekrarlanan *Dedem Korkut soy soyladı boy boyladı* ibaresi bile aslında Türk geleneğinde sözlü kültürün ne denli etkin olduğunun bir göstergesidir.

Sözlü kültürün iki önemli unsuru vardır: 1- Anlatıcı 2- Dinleyici. Her ikisinde de olması gereken en önemli özellik ise güçlü hafıza yeteneğidir. Anlatıcının anlattığı ürünü doğru nakletmesi kadar dinleyicinin de bu ürünü doğru algılayıp gelecek nesle doğru aktarması çok önemlidir. Bu kişiler hafızalarını sürekli canlı tutmak zorundadır.

Halk anlatısının ortamı Walter Ong'a göre, birincil sözlü kültür ortamından yazılı kültür ortamına, yazılı kültür ortamından ikincil sözlü kültür ortamına geçişle birlikte değişmekte, yeniden biçimlenmektedir (Ong, 2003: 26).

Yazı, bilginin ciddiye alındığının göstergesidir. Türk edebiyatının ilk yazılı eseri olarak kabul ettiğimiz Orhun Kitabelerinin bulunuşuyla birlikte yazılı gelenek de başlamış sayılmaktadır. Böylelikle yazılı gelenek sözlü geleneğin seyrine eşlik etmiştir. Bu iki gelenek sürekli bir etkileşim halindedir. Yazılı bir eser sözlü geleneğe dâhil olup dilden dile yayılabileceği gibi halkın dilinde yayılmış bir eser de yazıya aktarılabilir.

Yazılı kültürün ilk şartı elbette yerleşik bir hayat düzenine sahip olmaktır. Yerleşik hayat düzenine sahip olan bir halk bilgiyi öğreneceği yerler inşa edebilir ve buralarda bilgiyi doğru bir şekilde öğrenebilir. O yüzden konar-göçer bir toplum yapısına sahip halkın yazılı kültürünün olması oldukça zordur.

Geçmişten bugüne yazılı döneme geçiş her milletin hayatında farklı olmuştur. Sözlü edebiyat ürünleri de belli bir tarihten sonra yazıya geçirilmeye başlamıştır. Osmanlı

toplumunda da kendi kazancının bitmesini istemeyen hattatlar, matbaanın gelişip yayılmasına engel olmuştur. Bu durum hattatların işsiz kalması ve okuryazar kesimin değerinin azalmasıyla ilgilidir. Hâlbuki halk kitabı tarzındaki eserler, yazının icadıyla birlikte topluma yön vermek, onu yapılandırmak esasları üzerine kurulmuştur. Bu tarz eserler istenilen toplum modelini oluşturmak ve bu modele istenilen şekli verebilmek amacıyla yazılmıştır (Arvas, 2017: 4).

Sözlü ve yazılı kültürler arasındaki fark ilk olarak, ancak elektronik çağda kavranmaya başlamıştır. Elektronik iletişim araçlarıyla matbaa arasında sezilen farklar, bizi yazıyla söz arasındaki daha önce görülen ayrıma duyarlı kılmıştır (Ong, 2003: 15).

Sözlü kültürde bir anlatı olarak var olan halk hikâyeleri ile yazılı kültürde yer alan halk hikâyeleri arasında farklılıklar olması da doğaldır. Başka bir ifadeyle yazılı kaynaktaki ürün sözlü üründen farklılıklar gösterebilir. Muhakkak ki bu tarz eserler anlatı şeklinde icra edilirken anlatıcının jest ve mimikleri, vurguları, hikâyeye kattığı heyecan çok önemlidir. Fakat kayıt altına alınmış bir halk hikâyesi okunurken o hikâyenin duygusu tamamen okuyucuya aittir.

2. 3. Halk Kitapları Hakkında Yapılan Çalışmalar

Halk kitapları üzerine daha önce yapılmış araştırmalarda konuya ilişkin literatüre değinilmiştir. Bu sebeple tezin bu kısmında bu konuya dair bütün çalışmalardan bahsedilmeyecektir. Bunun yerine konunun öneminden ötürü sadece bazı çalışmalardan kısaca bahsedilecektir. Buna göre konu hakkında yapılan çalışmalar kitaplar, makaleler, bildiriler başlıkları altında değerlendirilecektir.

2. 3. 1. Kitaplar

Halk kitaplarıyla ilgili çok fazla kitap çalışması olmasa da birkaç önemli eserden bahsetmek mümkündür. Çok kapsamlı olmasa da ilk kitap Faruk Rıza Güloğul (1937) tarafından yazılmıştır. Bu kitapta yazar “aşk hikâyelerini”, “cenk kitaplarını, ” “halk ağzından dinlenen hikâyeleri” halk kitabı başlığı altında toplamıştır. Yazarın kitabında

yer verdiği diğer konular ise halk kitaplarının türleri, aydınların bu eserlere bakışı, bunların niçin çok satıldığı gibi sorunlardır.

Konuyla ilgili ilk kitap çalışması batıda yapılmıştır. Alman araştırmacı Otto Spies (1942) daha önce yapılan araştırmalardan yola çıkarak bu çalışmayı ortaya koymuştur. Eserde çeşitli halk hikâyelerinden bahsedilse de asıl olarak “Melik Şah ile Güllü Han” ve “Asuman ile Zeycan” adlı halk hikâyeleri anlatılır ve bunlar konu, şekil bakımlarından ele alınır.¹ Spies’e göre halk kitaplarının çoğunluğu dinsel temelli değildi. Spies bu kitaplarda dinselliğe ait çok az şeye rastlanıldığını, dinî unsurların bir teferruat olarak karşımıza çıktığını söyler.

İsmet Çetin’in (1997) *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknemeleri* adlı eser, cenknemeler ile ilgili kapsamlı bir çalışmadır. Bu eserde cenknemeler başta olmak üzere diğer halk kitaplarına değinir. Cenknemeleri üslup, tip ve motif açısından değerlendirir. Amil Çelebioğlu (1999)’nun *Türk Edebiyatında Mesnevi* adlı eserin içindeki manzum dinî hikâyeler ve destanlar, kitabın halk kitabı bağlamında ele alınabilecek önemli bir eser olduğunun göstergesidir. Mesnevî tarzında yazılan bu eser “Kesikbaş”, “Güvercin”, “Geyik”, “Ejderha”, “İbrahim”, “Kız” vb. gibi manzum dinî hikâyelerle ilgili bilgi verir. Bu hikâyelerin mesnevi tarzında yazıldığını ifade eder. Çelebioğlu mesnevileri yüzyıl olarak sınıflandırır, mesneviler içinde meşhur halk kitapları kapsamındaki manzum dinî hikâyeleri şekil vezin, beyit sayısı, dil özellikleri, konu, imla açısından inceler. Ona göre mesnevîler manzum hikâye ve romanlardır. Prof. Dr. Metin Özarlan’ın (2006) *Ferhat ile Şirin Mukayeseli Bir Araştırma* adlı eseri Halk kitaplarıyla doğrudan ilişkili bir diğer eserdir. Hem Anadolu’da hem Anadolu dışında, Orta Asya’da, Türk dünyasında yazılı ve sözlü gelenek yoluyla takip edilen Ferhat ile Şirin hikâyesinin detaylı incelemesidir. Giriş bölümüne, halk hikâyesinin tanımı ve özellikleri, halk hikâyesi konusunda yapılan çalışmalar, halk kitapları, Ferhat ile Şirin hikâyesi ile ilgili çalışmalar hakkında bilgi verilir. 6 hikâye metni mukayeseli bir şekilde incelenir ve ilave olarak metinler kitaba eklenir.

¹ Bu kitap Behçet Gönül (Necatigil) tarafından Almancadan Türkçe’ye çevrilmiş ve *Türk Halk Kitapları* adıyla yayınlanmıştır. Bu çalışmada Behçet Gönül çevirisi esas alınmıştır.

Mevlidü'n Nebi adlı eser son dönemde yazılmış bu alandaki mühim eserlerden biridir. Arvas (2017) tarafından kaleme alınan eserde halk kitaplarının tarihi, geçmişi, özellikleri hakkında bilgi verilmiş, mevlidlere değinilmiş ve “Mevlidü'n Nebi” hakkında bilgi verildikten sonra onun önemli bir halk kitabı olduğu örneklerle açıklanmıştır. Mustafa Argunşah (2002)'ın *Kirdeci Ali Kesikbaş Destanı* adlı eserde, Argunşah halk kitaplarına dolaylı olarak değinir. Ancak eserin müellifi, destanı yazılış tarihi gibi problemler yönüyle ele alır ve dilbilgisi açısından inceler. Ahmet Özcan (2011) da dolaylı olarak *Türkiye'de Popüler Tarihçilik* adlı kitabında halk kitaplarına dikkat çekmiştir. Sözlü eserleri tarihçi gözüyle değerlendirmiş olsa da kitabın içinde halk kitabı olan “Battalname”, “Danişmendname”, “Saltukname” gibi dinî içerikli eserlere yer vermiştir.

Hatice Kelpetin Arpaguş (2001), halkın yaşantısı ve dünya görüşünde etkili olan geleneksel İslâm anlayışının oluşması ve kaynakları üzerinde durmuştur. Halkın İslam anlayışını birinci dereceden etkileyen kaynaklar ve bu kaynakların okunup dinlendiği ortam üzerinde durur. Yazar başta “Muhammediye” olmak üzere “Envarü'l Âşikin, “Müzekki'n Nüfus”, “Kara Davud”, “Ahmediyye”, “Mızraklı İlmihal”, “Şurutus Salat”, “Namaz Hocası”, “Mevlid” gibi geçmişte toplumu fazlasıyla etkilemiş olan dinî kitapları “halk eseri” bağlamında değerlendirir. Arpaguş halk kitaplarını toplumun şifahî kaynağından beslenip yazıya geçirilen, doğrudan dinî alanı kapsayan eserler olarak kabul eder. Sadece dinî içerikli olan eserleri araştırma konusu olarak ele alır. Sohbet ortamında doğrudan dinî bilgi veren eserleri incelediği için mevlidi araştırma dışında bırakır. Arpaguş'a göre mevlid sohbetten ziyade dinî ritüellerde kullanılır.

Halk kitapları, Vasfi Mahir Kocatürk (1970)'ün de çalışma konuları arasında yer almıştır. Mesela *Türk Edebiyatı Tarihi* adlı eserin bir parçasını oluşturan “Manzum Dinî Destanlar” başlığı adı altındaki bölüm halk kitaplarıyla ilgilidir. Başlangıçta kıssa, hikâye ve halk kitaplarıyla ilgili bilgiler verir, çeşitli destan ve hikâye metinleriyle devam eder.

Şükrü Elçin (1997) halk kitapları üzerine ayrı bir çalışma yapmamışsa da halk kitabı ürünleri olabileceğini savunduğu eserleri ele alır. Yazarın *Halk Edebiyatı Araştırmaları -1* adlı eserindeki yazılar şunlardır: “Kirdeci Ali'nin Güvercin Destanı”

(1997: 266-268), “Hasanü’l-Şükri’nin Veysel Karanî Hikâyesi” (1997: 400-437), “Kirdeci Ali’nin Kesikbaş Destanı” (1997: 439-443), “Kirdeci Ali’nin Haza Kitab-u Ejderha-i Dasitan”. Böylece Elçin halk kitaplarını dolaylı olarak ele alır. Mustafa Tatçı (1997) da *Edebiyattan İçeri* isimli kitabında “Kirdeci Ali’nin Ejderha Destanı” isimli yazısında, bu tarz eserlerin yazılı geleneğin ürünü olduğunu ifade ederek halk kitaplarından dolaylı olarak bahseder.

Halk kitapları Agâh Sırrı Levent (1964) tarafından “Ümmet Çağı Ahlak Kitapları” olarak tavsif edilir. Mustafa Nihat Özön (2009) ise bu kitapları “Yazılışından Okunan Kitaplar” kategorisine alır.

Ahmet Özcan (2015) ise “Halk Kitaplarını Okumak” adlı yazısında Türk halk kitapları üzerine yapılan araştırmaların nicelik olarak yetersiz nitelik olarak da eleştirilecek kadar çok sayıda olmadığını belirtir. İnsanların hoş vakit geçirme aracından öteye gidemediğini, önemli araştırmalara konu olmadığını belirtmiş, daha çok halk edebiyatı ve halk bilimi çatısı altında ele alındığını ileri sürmüştür. Konunun tarihî gelişimi ve edebî yönden işlevi üzerinde durulmamıştır.

2. 3. 2. Makaleler

Halk kitaplarıyla ilgili Avrupa’daki bilim adamlarının çok önceden bu konu üzerinde çalışmış oldukları bilinmektedir. Söz gelimi Spengler (1998: 64-70)’in Avrupa’daki halk kitaplarının en yaygın türü olan halk hikâyelerinden bahsettiği *Halk Hikâyesi ve Halk Kitabı* adlı makalesi bu hususa örnek teşkil eder (bkz. Arvas, 2017).

Namık Aslan (2006: 189-207) dinî manzum hikâyeler üzerinde bugüne kadar ayrıntılı bir çalışma yapılmadığını söyler ve kendi kütüphanesindeki bir el yazması mecmuada yayınlanan ve Kirdeci Ali’ye ait olduğu ileri sürülen iki destan metnini bazı motifler bakımından inceler, bu destanların transkripsiyonlu metinlerini makalesinin sonuna ekler. Ayrıca yazar bu eserlerin Türklere İslamiyet’in öğretilmesinde ve Türkler arasında İslamiyet’in yayılmasında oldukça etkili olduğunu, bu eserlerin arı bir Türkçeyle söylenmeleri ve o günkü dil özelliklerini yansıtması açısından dil tarihi

yönüyle önem taşıdığını savunur. Aslan halk kitaplarını manzum dinî hikâyeler adı altında küçük mesneviler olarak tezahür etmiştir.

Serdar Öztürk (2006: 48-52) halk kitaplarının özellikleri, sözlü gelenekten yazılı geleneğe geçerken halk kitaplarının Osmanlıdaki seyri hakkında önemli bilgiler verir, bu gibi kitapların modernleşme çabalarına değinir ve daha sonra Cumhuriyet'in ilk yıllarında modernleştirme faaliyetlerinden bahseder. Zehra Öztürk (2007: 401- 405) ise kıraat meclisi, şifahî kültür, kitabî kültür, halk kitapları kavramları üzerinde durur, bunun ardından kıraat meclislerinde okunan kitapların neler olduğu, ne zaman ve nerede okunduğu gibi konunun merak edilen yönlerine değinir. Bunun yanı sıra halk hikâyelerinin nasıl, ne şekilde okunup, dinlendiğini anlatır, kimler tarafından nasıl anlatıldığıyla ilgili bilgiler verir. Çeşitli devlet adamlarının ilmî ve edebî sohbetler düzenlediklerinden ve bu toplantılarda önemli eserlerin okunup dinlendiğinden bahseder.

Anadolu'da dinî-tasavvufî Türk edebiyatının kuruluşunun ilk dönemlerinde halkı bilgilendirmek ve dinî yönden bilinçlendirmek amacıyla birçok manzum eserin yazıldığı, bunların halk arasında büyük ilgi gördüğü, daha sonra farklı kişilerce değiştirilerek yeniden oluşturulduğunu ileri süren Muhammed Kuzubaş'a (2008: 304-340) göre söz konusu eserler manzum olarak yazılmış, uzun yıllar halkın sempatisini kazanmış eserler olup "Destân-ı Veysel Karânî", "Vefât-ı Hz. Fâtıma", "Vefât-ı Hz. İbrahim", "Hikâyet-i Gügercin", "Hikâyet-i Geyik" şeklinde örneklenmiştir.

Satı Kumartaşoğlu (2014: 249-277), bu tür eserlerin İslamiyet'i insanlara peygamberler gibi topluma örnek teşkil edecek kişilerin hayatından yola çıkarak anlatmak için ortaya konduğunu belirtir. Ayrıca eserlerin genellikle aruzla ve mesnevî nazım şekliyle meydana getirilmiş manzum dinî destanlar olduğu üzerinde durur ve Kuran kıssalarının edebî bir üslupla anlatılmasının, içeriğin insan hafızasında daha etkileyici biçimde yer edineceğini vurgular. Son olarak "Dasitân-ı Hz. İbrahim"i yapı-şekil, içerik, dil, üslûp ve işlev gibi açılardan değerlendirir.

2. 3. 3. Bildiriler

İsmet Çetin (2007: 154-163) aydınlar tarafından adapte ya da tercüme yöntemiyle Türk kültürüne kazandırılmış olan, olay anlatmaya dayalı ve zümre ayrımı yapmadan okunan ya da dinlenen edebî veriler üzerinde durur. Bu kitaplar iki temel düşünce; İslam dinî ve Türk kültürü üzerine inşa edilen, Anadolu sahasında yerli ve millî kaynaktan intişar eden Fars-Hint, Arap-İslam kaynağından beslenen yazılı ve sözlü kültürde yaşayan eserleri konu alır. Yazar, Arap ve Fars kaynaklı bu anlatmaları İslamî çerçevede değerlendirilip kabul gördükleri için, halk kitaplarını da İslamî unsurlar olarak açıklamaktadır.

Bilal Kemikli (2007: 144-153) halk kitabı kavramı yerine “popüler dinî eser” tabirini, halk bilgisi yerine de halk irfanı kavramını kullanır. Kemikli *halk irfanı* kavramı üzerinde durmakta, bu kavramın tarihî süreçte Türk milletinin hayattan edindiği tecrübelerini, zihniyetini, dünya görüşünü ve bütün bunların hayattaki uygulamaları ve hikmet dolu cevaplarını belirttiğini söylemektedir. Bu düşüncelerin altında inancın tesiri olduğunu belirtir; halkın bu inancın mahiyetini, “popüler dinî eserler” den faydalanarak öğrendiğini dile getirmektedir.

2. 3. 4. Tezler

Nurettin Albayrak (1993) halk kitabı özelliği taşıyan, eski alfabeli Türkçe matbu eserlerden beş mevlid metnini ele alır. Albayrak Türk halk hikâyeleri ve dinî halk hikâyeleri üzerinde durur. Halk hikâyelerinin tasnifi yapılırken geyik, güvercin tarzı hikâyelerin tasnif dışı bırakıldığı ve bu hikâyeler önemsenmediği için Türk halk hikâyelerinin yeni bir tasnifini yaparak bunları dinî-içtimaî halk hikâyeleri başlığı altında vermektedir. Sonuç olarak tezde Kesikbaş, geyik, güvercin, deve, vs. gibi hikâyelerin tahlil edildiği ve bunların topluma faydasının anlatıldığı görülmektedir.

Hülya Yeşil (1994) tek yazma mevlidde yer alan hikâyeleri ele alır. Hikâyeleri, destan kavramı ile açıklar. Yazar, eseri daha çok gramer açısından incelemiş destanların epizotlarını, bu destanlardaki halk dili ürünlerini, destanların dil özelliklerini, motif incelemesini ve bunlardaki masal unsurlarını ele almıştır. Bu tezde incelenen dokuz

destan/hikâye metni ise şunlardır: “Haza Dasitan-1 Kız”, “Haza Dasitan-1 İbrahim”, “Haza Dasitan-1 Geyik Mucizat-1 Resulullah”, “Haza Dasitan-1 Kurıbaş Cimcime Sultan”, “Haza Dasitan-1 Ejderha”, “Haza Dasitanı Kesikbaş”, “Haza Dasitan-1 Gügercin”, “Haza Dasitan-1 Dahdah”, “Haza Dasitan-1 Deve. ” Esas olarak bu yazma eser tam bir halk kitabıdır ancak yazar bu konudan hiç bahsetmemiş, sadece eserdeki dinî-manzum destanları incelemiştir.

Halk kitaplarıyla ilgili araştırma yapan kişilerin bu konuyla ilgili görüşlerini değerlendirecek şu sonuçlara ulaşırız.

S. Öztürk de Otto Spies gibi dinselliğin, halk kitaplarında çok az bulunduğunu savunur. Arvas, halk kitapları üzerine doğrudan çalışan araştırmacılardan ve halk kitaplarının sadece destan ve hikâyelerden oluşmadığını ilahi, naat, kaside vs. gibi türlerin toplandığı eserlerin de halk kitaplarına dahil olduğunu savunur. Kocatürk, halk kitaplarıyla ilgili ilk bilgi veren araştırmacılardan biridir. Özarlan, halk hikâyelerinin, âşık ve meddahlar aracılığıyla yaygınlaşsa da asıl çeşitlenmesinin halk kitapları sayesinde gerçekleştiğini savunan ilk araştırmacılardan biridir. Ferhat ile Şirin Hikâyesinin diğer sanatlarda; karagöz, ortaoyunu, meddah, opera ve bale, tiyatro ve sinemadaki yansımalarını kaleme alır. Hikâyenin dahil olduğu halk kitaplarının bir listesini de çalışmasına ekler. Aslan, halk kitaplarının İslami değeri üzerinde durur, Türklere Müslümanlığın öğretilmesinde öncü olan bu eserlerle ilgili hiçbir akademik çalışma yapılmadığını belirtir.

İsmet Çetin, Ahmet Yaşar Ocak, Amil Çelebioğlu, Hatice K. Arpağuş dolaylı olarak halk kitaplarından bahseden isimlerdir. Mustafa Argunşah halk hikâyesini dilbilgisi açısından ele alır. Ahmet Özcan halk kitaplarına, tarihçi gözüyle bakarak disiplinlerarası bir çalışma yapmıştır. Şükrü Elçin halk hikâyelerinden örnekleri kitabına dahil etse de halk kitabı kavramını kullanmaz. Ahmet Özcan bu tarz kitapların neden önemli araştırmalara konu olmadığı üzerinde durur. Serdar Öztürk, Zehra Öztürk genel anlamda çeşitli açılardan ve doğrudan halk kitaplarını değerlendirir. S. Öztürk bu tip kitapların son dönemde modernleşmesi üzerinde dururken, Z. Öztürk bu kitapları konusuna ve kronolojiye göre tasnif eder. M. Kuzubaş, Satı Kumartaşoğlu, Nurettin Albayrak; Geyik, Güvercin, Deve hikâyelerini ele alarak halk kitaplarıyla

ilgili dolaylı olarak çalışmıştır. Yeşil, hikâye için destan kavramını kullanmasıyla dikkat çeker ve el yazma bir kitap üzerinde çalıştığı halde konuyu hiçbir şekilde halk kitapları başlığı altında ele almaz. B. Kemikli ise halk kitaplarını popüler dinî eserler şeklinde dolaylı olarak telaffuz eder.

Bu bölümü özetlemek gerekirse kısaca şunlar ifade edilebilir. 20. yy'a kadar okuma toplantıları ve meddahların icra ettiği hikâye anlatma geleneği devam etmiştir. Eski Türklerde ozan ve baksıların kopuzla anlattığı destan ve hikâyeleri (Dede Korkut, Ergenekon, Türeyiş ve Göç Destanları gibi) dinleme geleneğine alışkın olan Türkler yeni dinlerini de ozanların, âşıkların, meddahların sayesinde dinleyerek camilerin çevresi, askerlerin toplandıkları mekânlar, tekkeler, kahvehaneler gibi yerlerde öğrenmişlerdir.

Bu mekânların en önemli özelliği, sözlü kültürün yanı sıra yazılı kültürün de yaygınlaşmasını sağlaması olmuştur. Bu mekânlar eğitici, öğretici, eğlendirici mekânlar haline gelmiştir. Okuma ve dinleme birbirinden ayrı düşünülmediğinden halkın halk kitapları sayesinde okumanın yanında dinleme alışkanlığı da gelişmiştir. Osmanlının ilerleyen zamanlarında sadece dinî toplantılar yapılmamış, aşk, kahramanlık, macera gibi konuları da içeren kitaplar okunmuştur. Ama asıl amaç halka dinî bilgileri aktarıp, öğretmektir. Bu bakımdan halk kitabının dili herkesin anlayabileceği sadelikte ve açıklıktadır. Okuryazar olmayan kişilerin de kolaylıkla öğrenebileceği bir dil kullanılmıştır.

Diğer kuşaklara aktarılıp, unutulmaması için ezberlenmeye yatkın eserler verilmiştir. Bu kitapların yüzyıllarca kitlelere okunması halk arasında ortak düşünce, duyuş ve zevkin gelişmesine katkıda bulunmuştur. Okunan kitaplar insanlar arasında birlik beraberlik ve dayanışma duygusunu geliştirmiştir. Bu kitaplar birer toplumsal değer, okuma toplantıları ise bir sosyal aktivitedir.

3. İNCELENEN ESERLERİN TAVSİFİ

3. 1. “Klasik Türkçe Dinî Metinler” Adlı Eserin İncelenmesi: Eserin Yazarı, Şekli ve Muhtevası

Fevziye Abdullah Tansel'in² Ankara Üniversitesi Basımevi İlahiyat Fakültesi Yayınlarından 1967 yılında yayımlanmış olan “Klasik Türkçe Dinî Metinler” adlı eserinin ön sözünde de yer aldığı üzere, kitap İlahiyat Fakültelerinin ikinci ve üçüncü sınıflarında haftada ikişer saat olan seminer çalışmaları için okutulmuştur. Eser iki fasikül olarak hazırlanmıştır. Çalışmaya konu olan birinci fasikülde; 1- Halk edebiyatında dinî şiirler ve aruz şekilleri, 2- Divan edebiyatında dinî nesir ve şiirler, 3- Kitabe, vakfiye ve berat örnekleri yer alır. Her bölümdeki metinler çeşit ve şekillerine göre, ayrıca şair ve müelliflerinin yaşadıkları zaman bakımından tasnife tabi tutulmuştur.

Eserde Arap alfabesi kullanıldığından metinlerde bazen aynı kelime imlaca farklı şekillerde yazılmıştır. Bu durumun çeşitli sebepleri vardır. Arap alfabesi kullanılan

²Fevziye Abdullah Tansel (1912-1988), son dönem edebiyat tarihçisi, araştırmacı ve yazardır. Muş doğumlu yazarımız 1931 yılında İstanbul Kız Lisesinden mezun olduktan sonra İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ile Yüksek Muallim Mektebi'nden mezun oldu (1934). Çeşitli okullarda Edebiyat öğretmenliği yaptıktan sonra Gazi Eğitim Enstitüsü ile Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde görev yaptı. Aynı zamanda M. Fuad Köprülü yönetiminde yayınlanan “Ülkü” adlı derginin yazı işleri müdürlüğünü yürütmüştür. 1960-1961 öğretim yılında, metin şerhi ve modern Türk edebiyatı ve dersleri okutmak üzere Columbia Üniversitesi (New York) Nearand Middle East Institute'te misafir öğretim üyesi olarak görev almıştır. 1978 yılında emekli olmuştur. Talim ve Terbiye Dairesi, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Kubbealtı Akademisi ve Türk Ocağı gibi kurumlarda görevler yapan Fevziye Abdullah Tansel'e Türk kültürüne yaptığı hizmetlerden dolayı, 1984 yılında Türkiye Yazarlar Birliği tarafından Üstün Hizmet ödülü verilmiştir. Ankara'da 4 Ağustos 1988 tarihinde vefat eden Tansel'in kabri, Cebeci Asrı Mezarlığı'ndadır (Uçman, 2010: 576). Çalışmalarını hocası M. Fuad Köprülü'nün önderliğinde yapan Fevziye Abdullah Tansel Türk Dili ve Edebiyatı, Türk Kültürü alanında pek çok araştırmalar yapmıştır. Türk Dili Dergisinde yayımlanan şiiriyle yazı hayatına başlayan Tansel, özellikle Türk Edebiyatı tarihi konusundaki incelemeleri ve monografileriyle dikkat çekmiştir. Birçok şair ve yazar hakkında araştırmalar yapmıştır: M. Emin Yurdakul, M. Akif Ersoy, Ziya Gökalp, Ömer Seyfettin gibi Türkçü yazarlar bunlardan birkaçıdır. Fevziye Abdullah divan edebiyatı, halk edebiyatı, tasavvuf edebiyatı ve Tanzimat sonrasıyla ilgili geçekleştirdiği çalışmalarla ülkemizde üniversiteye bağlı kalmadan da ilmi çalışmalar yapılmasının mümkün olabileceğini göstermiş, kadın araştırmacılarımız içinde en başarılı isimlerden biri olmuştur (Banarlı, 2004: 1232). Eserleri: a) Şiir: Duyuşlar b) İnceleme: Mehmet Âkif-Hayatı ve Eserleri, Hususi Mektuplarına Göre Nâmık Kemal ve Abdülhak Hâmid, İstiklâl Harbinde Mücahit Kadınlarımız. Yayıma Hazırladığı Çalışmalar: Ziya Gökalp Külliyyatı-I: Şiirler ve Halk Masalları (Ankara 1952), Şinasi-Makaleler (Ankara 1960), Şinasi-Şair Evlenmesi (Ankara 1960), Ziya Gökalp Külliyyatı- II: Limni ve Malta Mektupları (Ankara 1965), Nâmık Kemal'in Hususi Mektupları (I- IV, Ankara 1967, 1969, 1973, 1986), Mehmet Emin Yurdakul'un Eserleri-I (Ankara 1969), Ömer Seyfettin'in Şiirleri (Ankara 1972), Günebakan (Hamdullah Suphi Tanrıöver, açıklayıcı notlarla, Ankara 1986).

c) Antoloji: Çocuklar İçin Dinî Şiirler (Ankara 1961), Tanzimat Devri Edebiyatında Dinî Şiirler (Ankara 1962), Servet-i Fünûn ve Son Devir Edebiyatında Dinî Şiirler (Ankara 1962), Türk-İslâm Edebiyatı: Türkçe Dinî Metinler (I- II, Ankara 1967, 1971). d) Yardımcı Ders Kitapları: İyi ve Doğru Yazma Usulleri (Örneklerle Beraber, Ankara 1949), İyi ve Doğru Yazma Usulleri I- II (Ankara 1962, 1963), İyi ve Doğru Yazma Usulleri Kompozisyon, Tashih ve Müracaat El Kitabı, İstanbul 1975 (Ağca, 2007: 188).

zamanlarda tam anlamıyla oturmuş bir imlanın bulunmayışı, Arapça ve Farsça'daki bazı kelimelerin Türkçede farklı yazılmaları, Türkçe kelimelerde sesli harflerin gösterilip gösterilmemesi ve lehçe ayrılıkları dolayısıyla ses değişimleri başlıca sebeplerdendir. Zaman bakımından eski olan metinlerde manaların kolayca anlaşılması sağlansın diye noktalama işaretleri konulmuş, bazı metinlerde ise anlaşılması güç de olsa hiçbir noktalama işareti kullanılmamıştır. Böylece talebelerin metinleri şerh edişi konusunda bir deneyim ortamı oluşturulmuştur.

Yazar eserin ön sözünde eserin muhtevası hakkında bize şu bilgileri verir: “Klasik Türkçe Dinî Metinler” dersi için seçtiğimiz metinlerin bu Birinci Fasikülü 1- Halk edebiyatında dinî şiirler ve aruz şekilleri, 2- Divan edebiyatında dinî nesir ve şiirler, 3- Kitabe, vakfiye ve berat örnekleri olmak üzere kısımlara ayrılmıştır; her bölümdeki metinler imkân nispetinde ait buldukları bilgi şubelerine nevi ve şekillerine göre ayrıca şair ve müelliflerinin yaşadıkları zaman bakımından kronolojik tasnife tabi tutulmuş bulunuyor” (Tansel, 1967: 2). Eser, yazarın da belirttiği gibi içerisinde hem halk edebiyatı- özellikle tasavvuf edebiyatı şiir türlerini- hem de divan edebiyatı şiir türlerini barındırmaktadır. Eserin en önemli özelliği nazım ve nesir karışık olmasıdır. Yazar şairleri ve müellifleri seçerken özellikle yaşadığı çağa damgasını vurmuş ya da yazmış olduğu tarzda diğer çağdaşlarından ismi bir adım daha öne çıkmış isimleri seçmiştir.

Eserin birinci bölümünde halk şairlerine ve halk şiiri türlerine yer verilmiş, özellikle yer verilen türlerde ön plana çıkan şairler seçilmiştir. Eserin ikinci bölümünü ise divan şair ve nasirleri ile onların eserleri oluşturur. Eserin üçüncü bölümünde ise kitabe, vakfiye ve beratlar vardır.

Eserin birinci bölümünde yer alan ilk eser Hoca Ahmet Yesevî³'nin hikmetleridir.

³Gerçek hayatı hakkında çok az bilgiye sahip olduğumuz Hoca Ahmet Yesevî, Batı Türkistan'da bulunan Sayram kentinde dünyaya gelmiş, tasavvufî bilgileri Buhara çevresinde edinmiştir. Çevresindeki halkı tasavvufî bilgisiyle etkileyen Yesevî, tarikat kurucusu, şair ve önde gelen bir din büyüğüdür. Manevî bakımdan Türk dünyasının hayatını büyük ölçüde etkilemiş olan bu büyük zatın tarihî kişiliğini, efsaneler ve menkıbeler vasıtasıyla öğreniyoruz (Köprülü, 2013: 31).

Yesevi'nin şiiirleri hikmet adıyla anılmaktadır. Hikmetler; genel anlamıyla İslamiyet'in esaslarını, şariat hükümlerini ve ehl-i sünnet inancını, İslâmiyet'i yeni tanıyan ve Müslüman olan ya da daha İslamiyet'e geçmemiş Türklere öğretmek, tasavvuf kültürünün inceliklerini ve tarikatın adap ve erkânını müritlere telkin etmek için Ahmed-i Yesevi tarafından yazılan dörtlüklerdir. Fuad Köprülü'nün ifade ettiği gibi; hikmetlerin fikrî yönü, dinî ve tasavvufî unsurlardan; şekil yönü ise millî unsurlardan oluşmaktadır (Köprülü, 2013: 35).

Hikmetlerin muhtevasını buna uygun olarak İslamiyet, Türkistan tasavvuf anlayışı ile Yesevilik çerçevesinde akide, esas ve inançlar oluşturmaktadır. Şiiirlerde hece ölçüsünün 4+3 ve 4+4+4'lü kalıpları kullanılmıştır (Güzel, 1999: 312). Ayrıca hikmetlerde kelime şeklinde redif kullanılır. Bunların aa ba ca da kafiye örgüsüne sahip olduğu görülür. Şiiirlerin bu şekilde kafiyelenmesi ve ahengi sayesinde hikmetler kolay hatırlanır bir özellik kazanır. Esas itibarıyla "Klasik Türkçe Dinî Metinler" adlı kitapta bu tarz eserlerin olması onu halk kitaplarına yaklaştırmaktadır. Zira böyle bir tarz, halk kitaplarının kurgusuna uygundur.

İncelediğimiz eserde hikmet tarzının ilk temsilcisi olan Hoca Ahmet Yesevi'nin hikmetlerinden bir bölümüne yer verilmiş ve devir kuramı dile getirilmiştir. Yoktan var edilmekten, varlık haline gelmekten, varlık âleminde bütün yerleri dolaşp, değişik şekiller almasından bahsedilmiştir.

Halıkımı isterim dün gün cihan içinde

Dört yanından yolundum kevn ü mekân içinde

Ahmet Yesevi bu hikmetinde yaratan Allah'ı istediğini, birlik şarabını içip, dönen dünya içinde dolaştığını ve hayranlık içinde kaldığını anlatır. Hoca Ahmet Yesevi kendini hem cevher hem de bu cevherin kaynağı olarak görür. Yüce Allah'ın kendinde yansımalarını gördüğünü ondan gelip ona döneceğimizi devir hadisesine bağlayarak ifade eder.

Kâinattaki her şey Allah'tan çıkıp, tekrar Allah'a dönecektir. Fakat dünyada insan-ı kâmil mertebesine ulaşmaya çalışır insan. Bu basamağa geldiğinde Allah'a ulaşarak

Allah'ın rahmet deryasına gark olur. Devir nazariyesi tamamlanmış olur. Şiirde insanın nefsini temizlemesi, günahlarından arınması teması üzerinde durulmuştur. Bu fani dünyada yapması gerekenler üzerinde durulmuştur.

Eserin birinci bölümünde yer verilen ikinci şairimiz Yunus Emre⁴'dir.

Eserin birinci bölümünün üçüncü şairi Âşık Paşa⁵'dir. İncelenen eserde Yunus Emre, Âşık Paşa ve Sarı Abdullah Efendi'nin ilahîlerine yer verilmiştir.

İlahî, Arapça bir sözcüktür. Türk edebiyatı nazım türlerinden olup, tasavvufî temaları ele alan ve Türk dinî mûsikîsinin usul ve makamlarıyla bestelenerek dinî toplantılarda okunan şiirlere “ilahî” denir. Tanrı'yı övmek, Tanrı'ya yakarmak amacıyla söylenmiş şiirlerdir. Özel bir ezgi ile okunan ilahîler, Bektaşîlerde “nefes”, Alevîlerde “deme” (deyiş), diğer tarikatlarda da “cumhur” adıyla anılır (Dilçin, 2005: 34).

İlahîler çoğunlukla hece ölçüsünün, yedili, sekizli kalıplarıyla düzenlenir. Fakat bilindiği gibi halk ozanları, belirli kurallara bağlı kalmaktan hoşlanmadıkları için istedikleri zaman on birliyi de kullanmışlardır. İlahîlerin aruzla söylenenleri de vardır (Yardımcı, 1999: 391).

Döğene elsiz gerek, Derviş gönülsüz gerek

Söğene dilsiz gerek Sen derviş olamazsın

⁴Yunus Emre'nin gerçek hayatı hakkında çok az bilgi bulunmaktadır. Tarihi kaynaklar yetersiz olduğu için hayatı hakkında doğru ve güvenilir bilgiye daha çok efsane ve menkıbeler yoluyla ulaşılabilmektedir. Ama bu bilgiler de halk rivayetlerine dayandığı için ilmî araştırmalarda sorun teşkil etmektedir (Tatçı, 2005: 23).

Şiirlerinden ve kendisiyle ilgili menkıbelerden öğrendiklerimize göre Yunus Emre, çağdaşları olan Tapduk Emre, Mevlânâ Celaleddin Rumî, Hacı Bektâş Velî, Barak Baba ve Saltuk Baba ile görüşmüş ve Tapduk Emre'nin müritlerinden biri olmuştur. Menkıbelerden anlaşılacağı üzere Yunus Emre ümmîdir. Allah'a bağlanması, ilim yolundan ziyade aşk yoluyla olmuştur (Köprülü, 2013: 226).

⁵ Asıl adı Ali ve mahlası Âşık olan Âşık Paşa kaynakların hepsinde belirtildiği gibi Kırşehir'de 1272 yılında dünyaya gelmiştir. Bursalı Mehmed Tahir, babası Muhlis Paşa'nın ilk oğlu olması hasebiyle ona “Paşa” dendiğini belirtmiştir (Ocak, 1991: 26).

Âşık Paşa'nın hayatı devlet idaresinin zayıfladığı, Moğol zulmünün ülkeyi kasıp kavurduğu bir iklimde geçmiştir. Onun tahsil hayatına devam etmesi, terbiyeli bir kişilik kazanması Şeyh Osman sayesinde olmuştur. Şeyhi'nin desteği neticesinde Âşık Paşa, sadece zâhirî ilimlere değil bâtinî ilimlere de vâkif olma imkânı bulmuştur (Yavuz, 2000: 3).

Şairin hayatına dair bilgiyi Elvan Çelebi'nin yukarıda zikrettiğimiz eserinde ve Latifî tezkiresinde bulmak mümkündür. Dinî, ahlâkî öğreticiliğinin yanında siyasî temaslarda da bulunmuştur. Âşık Paşa'yı her yönüyle yansıtan eseri Garib-nâme'ye istinaden, onun dil, din, ahlâk, talim, terbiye, siyaset, tabiat vb. insanı ilgilendiren bütün konularda kapsamlı bilgiye sahip, âmil bir kişi olduğu söylenebilir (Köprülü, 1975: 701).

Yunus Emre dörtlük şeklinde yazdığı bu ilahide, derviş olmak için kalbi yanan, konuşmayan, gözü yaşlı bir kul olmak gerektiğini ifade eder. Bu ilahi 7+7=14'lü heceyle yazılmıştır ve üzerinde çalıştığımız eserde yazılan diğer ilahîlerde Allah'ın varlığına, birliğine, sure tefsirlerine, Allah'ın tüm âlemleri yarattığına, dört kitabın varlığına, Esmâü'l-Hüsna'ya, İsmi Azam duasına değinilmiştir. "Klasik Türkçe Dinî Metinler" eserinde İslami öğelerden bahseden, akıcı, anlaşılır ve akılda kalıcı bir üslûba sahip olan şiiirlerin varlığı onu halk kitaplarındaki özelliklere yaklaştırmaktadır.

Yunus Emre "dört kitabın manası" adlı ilahîsinde, dört kitapta öne çıkan kural, emir ve yasakları halka hitap edecek düzeyde yorumlamıştır. Allah'ın güzel isimlerine ve âlemlere rahmet olarak "La ilahe illallah" sözüne vurgu yapmıştır.

Âşık Paşa: "*Her kim bana ağyar ise Hak Tanrı yar olsun ana*" dizesiyle başlayan şiiirde müthiş bir olgunluk örneği gösterir. Sana kötülük edene iyilik et, sana taş atana sen gül at, herkes senin düşmanın olsa da sen herkese dost ol! Şiiirde verilen mesaj "Dünya âleminde gönül kırma, incinsen de incitme" şeklindedir. Beyit şeklinde, 4+4 duraklarla "olsun ana" redifli şiiiri hece ölçüsüyle yazılmıştır.

Sarı Abdullah Efendi⁶'nin ilahîsi ise "*Ey cümle halkı yaradan kaldır hicabı aradan*" dizesiyle başlar. Yine İslamî öğelerin ağır bastığı şiiirde Allah'ın tüm evreni yarattığına, İhlâs suresine, Allah'ın varlığına, birliğine tüm âlemlerin Rabbi olduğuna değinilir. Şair, Allah'a kavuşma isteğini dile getirir. Heceyle yazılan şiiir "olayım ana" redifli 4+4 duraklıdır.

⁶Kendisine "Sarı" denmesinin sebebi olarak "zerrîn lâle" yetiştiriciliğindeki mahâreti veya sarışın oluşu gösterilmektedir (Yılmaz- Akkuş, 1999: 315).

Sarı Abdullah Efendi'nin nerede doğduğuyla ilgili kesin bir bilgi olmamakla beraber İstanbul'da doğduğuna dair birtakım ipuçları bulunmaktadır. Kaynaklar, doğduğu tarihle ilgili olarak da tarihler vermektedir. Sarı Abdullah Efendi, babası Seyyid Muhammed'i çok küçük yaşlarda kaybetmiş, henüz buluş çağına ermeden, babalığı olan Hacı Hüseyin Ağa vasıtasıyla Melamîliğe intisap etmiştir. Sarı Abdullah Efendi'nin kaynaklarda ilim tahsil ettiği ulemanın isimleri kaynaklarda verilmemekle birlikte, Hâlid Efendi'den hüsn-i hat meşk ettiği rivayet edilmektedir. Abdullah Efendi uzun yıllar memurluk yaptıktan sonra memuriyeti bırakarak yoğun bir inziva hayatı yaşayacağı tasavvuf ilmîne yönelmiştir. Abdullah Efendi yetmiş altı yaşında istiskâ hastalığından vefat etmiştir (Gültaş, 2004: 21).

Birinci bölümün bir diğer şairi Süleyman Çelebi⁷’dir. Süleyman Çelebi’nin en önemli eseri araştırmamızda da yer alan ve halk arasında “Mevlid” diye anılan “Vesiletü’n-Necat” tır.

Süleyman Çelebi, Hz. Peygamber’in (sav.) doğumundan vefat anına kadarki önemli olayları şiirsel bir tarzda anlatmıştır (Kurt, 2007: 156). Mevlid’de Hz. Peygamber’in (sav.) doğar doğmaz secde etmesi ve ümmeti için yalvarması, meleklerin evinin çevresinde halkalar oluşturması, diğer peygamberlerin O’na ümmet olmak için yaratıldıkları ve gök ehlinin sabırsızlıkla kendisini bekledikleri gibi olaylar daha önceki Arapça ve Türkçe mevlidlere benzer bir tarzda anlatılmıştır. Özellikle, kendisinden önceki mevlidlerinde özünü oluşturan, Ebu Nuaym’ın Hz. Amine’nin dilinden naklettiği sözler, “Vesiletü’n Necat”ın da kaynaklarından birisidir (Bakırcı, 2003: 151).

Necla Pekolcay esere farklı eklemelerin yapıldığını şöyle aktarır: “*Vesiletü’n-Necat’ın ilaveli nüshalarındaki kasidelerin çoğu başka devirlerde yaşamış şairlere aittir*” (Pekolcay, 2005: 24). Bu tarz eserler hem eksilebilir hem içerisine başka hikâyeler, cümleler eklenebilir. Zaten bu eserler ev, kahvehane, oda gibi okuma meclislerinde okunmuş ve diğer ürünlerle zenginleştirilmiştir (Arvas, 2017: 73).

⁷Bursa’da doğduğu genel olarak kabul edilmekle birlikte, doğum tarihi ve ailesi tartışmalı bir konudur. Seçkin bir aileden geldiği, kendisinin de ilimle meşgul olan bir zat olduğu kuvvetle muhtemeldir. “Çelebi” lâkabı da kendisinin ilim erbabı olduğunu gösterir. Bir dönem sarayda İmam-Hatiplik vazifesinde bulunmuş olup, Ulu Cami’nin tamamlanması ile burada uzun süre İmam Hatiplik yapmıştır (Kemikli, 2007: 19). Bu vazife sırasında karşılaştığı bir olay neticesinde mevlidi yazdığı bilinmektedir. Orijinali olmadığından kaç beyit olduğu tam bilinmemektedir. Metnin 100 ila 1000 beyit arasında olduğu iddia edilse de bu konuda araştırma yapan bilim adamları arasında farklı görüşler vardır. Süleyman Çelebi’nin vefatından 165 yıl sonra Bursa’da geliri mevlid okutmak için harcanmak üzere “Mevlid-i Şerif Odaları”nın kurulması ve Süleyman Çelebinin isminin bir okula verilmesi de mevlidin ve yazarının kısa sürede nasıl bir popülarite kazandığını yeterince göstermektedir (Hızlı, 2007: 46).

Kaygusuz Abdal⁸ ve Şah İsmail⁹ de eserin birinci bölümünde nefesleri ile yer alan şairlerdendir.

Nefes, Bektaşilik tarikatına bağlı ozanların kullandıkları bir çeşit ilahîdir. Nefes, Bektaşî tekkelerinin şiiiridir. Nefes, sözleri genel olarak Bektaşî tarikatına mensup şairlerce yazılan ilahîlerdir (Uzun, 2000: 67). Nefeslerde tasavvuf düşüncesindeki “Vahdet-i Vücut” kuramı anlatılır. Ayrıca Hz. Muhammed ve Hz. Ali için övgülerde yer alır. Rindane ve alaycı bir üslupla yazıldığı dikkati çeken nefesler, genellikle koşma nazım şekliyle yazılır. Aruz vezni ile de yazılanları vardır (Zincirkıran, 1974: 301).

*Yücelerden yüce gördüm Âlem okur kalam ile
Erbabsın sen yüce tanrı Sen okursun hece tanrı*

Kaygusuz Abdal bu nefesinde Allah ile senli benli bir şekilde konuşmuş, adeta dalga geçer gibi bir ifadeyle inançlardan alaylı bir dille söz etmiştir. Bu şiiirlere tasavvuf konularını işlediği için “şathîyat-ı sufîyane” adı verilir. Görünüşte saçma olduğu düşünülen bu sözlerin, derin bir şekilde değerlendirildiğinde tasavvufî kavramlarla ilgili olduğu görülecektir.

⁸Kaygusuz Abdal’ın yaşadığı devir ve doğum yeriyle ilgili çeşitli görüşler bulunmaktadır. Kaygusuz Abdal’ın XIV. yüzyılın ilk yarısı ile XV. yüzyılın ikinci yarısında yaşadığı yaklaşımı, bu görüşlerden ilkidir. Fuad Köprülü, Kaygusuz Abdal’ın XIV. yüzyıl son dönemi ile XV. yüzyılın ilk yarısında yaşadığı görüşündedir. XV. yüzyılda yaşadığı ise Kaygusuz Abdal’ın yaşadığı zamanla ilgili ileri sürülen ikinci görüştür (Güzel, 2004: 21-22). Kaygusuz Abdal’ın esrar kullanmasından ve esrar kullandığını şiiirlerinde de ortaya koymasından hareketle Kalenderî kimliğe sahip olması karşımıza çıkmaktadır. Yaygın olarak kullandığı Kaygusuz mahlasının yanında Kaygusuz Abdal, şiiirlerinden birkaçında kendisinden Kul Kaygusuz, Miskin Kaygusuz ve Miskin Sarayî olarak da bahsetmektedir (Güzel, 2004: 30).

⁹17 Temmuz 1487 (25 Receb 892) tarihinde Erdebil’de doğan Şah İsmail, Safevî Devleti’ni kurmuş ve devletin ilk şahı olmuştur (1501-1524). Babası Safevî tarikatının şeyhlerinden Haydar, annesi Uzun Hasan’ın kızı Âlemşah Halime Begüm’dür. Ebü’l-Muzaffer Bahâdır el-Hüseynî unvanıyla anılır. İyi bir devlet adamı olmasının yanında sağlam ve kuvvetli bir vücut yapısına sahip olan Şah İsmail, İran coğrafyasında yeni bir devlet kurarak Şiiiliği resmî ideoloji haline getirmiştir. Diğer Alevîlerde olduğu gibi o da sakaltıraşı olup yalnızca bıyık bırakırdı. İyi okçuydu ve avcılığa büyük bir merakı vardı (Gündüz, 2010: 256).

“Hataî” mahlasını kullanan Şah İsmail, çok azı Farsça olmak üzere genellikle Türkçe şiiirler yazmıştır. Azerî edebiyatının önde gelen şiiirlerinden biri olan Şah İsmâil, hayranları ve çağdaşları tarafından “sâhib-î seyf ü kalem” diye nitelendirilmiştir. Şiiir yazabilecek seviyede Farsça ve Arapça bilmesinin karşın şiiirlerini Türkçe yazmakta ısrar ederek Azerî Türk edebiyatının gelişme sürecinde önemli bir rol almış, Azerî edebiyatı âdetâ, şiiirlerini “Hataî” mahlasıyla söyleyen Şah İsmail sayesinde olgunluk dönemine ulaşmıştır. V. Minorsky, Hataî’nin şiiirleriyle ilgili ilk çalışmayı yapmış, söz konusu çalışmada şiiirlerinden bazılarını Paris nüshasından yayımlayarak İngilizceye tercüme etmiştir (Anıl, 2010: 257).

Şah İsmail eserde yer alan nefesinde Alevîlikteki dört kapı kırk makamdan bahseder. Hakikate ulaşmak için şan, şöret, rütbe, mertebe gibi hususlardan vazgeçmek gerektiğini anlatır. Alevî Bektaşî dilindeki sembolik kavramlara sıkça yer vermiştir. İnsanlığa ahlak yasalarını anlatan ve insanın nelere hakkı olduğunu kısaca özetleyen bir şiidir.

Birinci bölümdeki bir diğer şair de Şiri¹⁰'dir. İncelediğimiz eserde Tekke ve tasavvuf edebiyatının izah edilmesi en zor ve en karmaşık türlerinden birisi olan devriye 'ye yer verilmiştir. Özellikle "tenasüh" ve "evrim" telakkileriyle karıştırılması sebebiyle ciddi ve anlaşılabilir bir tanımlama gerekmektedir. Devir kuramını ele alan şiirlere "devriye" adı verilir. Devir kuramı, Hz. Muhammed'in (sav.) "Ben Nebî iken, Âdem su ile çamur arasındaydı" hadisiyle ilgilidir. Mutasavvıflara göre vücûd halinde olan Hz. Muhammed'in yeryüzüne gelişi sonradan olmuştur. Hâlbuki ruh halindeki Hz. Muhammed ezelden beri vardı. Bir başka ifade ile bu kuram şöyle açıklanabilir: Vakti geldiğinde maddî âleme inen ruh, en başta cansız varlıklara, ardından bitkilere, hayvana, insana ve nihayet insan-ı kâmile geçmektedir. Oradan da Allah'a dönen ruh, nihayet Allah'la birleşir. Bu inişe "nüzul", yeniden Allah'a dönüş ise "hurûc" adı verilmektedir (Dilçin, 2005: 348).

Manzum devriyeler hem aruz hem de hece ölçüsüyle yazılırlar. Âşıklar arasında da ilgi çeken devriyelerde "idim", "oldum", "geldim" gibi redifler kullanılır (Öcal, 2007: 13). Tansel'in eserinde Şi'ri'nin devriye örneğine yer verilmiştir.

Eserde yer alan devriyede, Allah'ın ruh ve cisim âlemlerini yaratmayı istediği zaman bütün mahlûkların ilki olan cevher-î ahzârın çıktığı yer ile başlayarak şiir, devir hadisesini anlatır. Anasır-ı erbadan, Hz. Muhammed'den ve diğer peygamberlerden bahseder. Konusu ise insanın yaratılışı, Allah'tan koparak âlemlere gelişi ve insanı kâmil mertebesine gelerek Allah'a ulaşmasıdır. Peygamberler ve mucizelerinden birlik

¹⁰Hacı Feyzullah Çelebi'nin büyük oğlu olan Bektaş Çelebi (1710- 1761), babası öldüğünde 49 yaşındaydı; III. Mustafa'nın verdiği fermanla Hacı Bektaş Veli Dergâhına postnişin olarak tayin edilmiş, bu makamda iki yıl kadar görev yapmıştır. Şairlik yönü oldukça güçlü olan Bektaş Çelebi, şiirlerini Şiri mahlasıyla yazmıştır. 1761 yılında vefat eden Bektaş Çelebi, Hacıbektaş'taki Bâlâ mahallesindeki özel türbesine defnedilmiştir (Ulusoy, 2000: 19).

âleminde, Allah ile bir olmaktan, bütün olmaktan, inanç sayesinde Allah'ı keşfetmekten, Kerbela olayından, Bektaşîlikten bahseder.

Eserde Âşık Ömer¹¹ destanı da yer almaktadır.

Asıl söyleniş biçimi “dâstân” olan ve dilimize Farsça’dan giren destan kelimesi sosyal, tarihî ve mizahî mevzularda söylenen millî bir nazım şeklinin ve çeşidinin adıdır (Karasoy, 1991: 37). Çobanoğlu, destanın “epik destan” türünü karşılamanın yanında, başka türleri adlandırmada da kullanıldığını ifade etmiştir (Çobanoğlu, 2003: 13). Âşık edebiyatında destan, “âşıkların söyleyip yazdığı, biçim olarak halk şiiri türlerinden koşmaya benzeyen, ondan dörtlük sayısı, konu, anlatım ve ezgi yönünden ayrılan halk şiiri türüdür” (Çobanoğlu, 2003: 15). Yalnız destanın bir tür mü yoksa şekil mi olduğu konusunda araştırmacılar arasında tam birlik bulunmamaktadır.

Divan edebiyatının dinî hikâyeleri ve dinî-tasavvufî eserlerinde, mensur edebî eserlerde, değişik tarihî eserlerde; halk edebiyatının manzum-mensur eserleri yanı sıra, âşıkların eserlerinde; Yeni Türk edebiyatının bazı edebî metinler içinde bu kavram kullanılmıştır (Elçin, 1998: 14).

Kitapta yer alan destanda dünyanın geçiciliğine ve sahteliğine değinilmiş, tasavvufî unsurlara genişçe yer verilmiştir. Yüce Allah bu dünyanın geçici bir oyun ve uğraş yeri olduğunu Kuran’da bildirmiştir. Bu dünyada herkesin misafir olduğuna, bir gün göçüp gideceğine, dünyanın bir çocuk oyuncağı olduğuna, akıllı insanın buna inanıp kanmayacağına, ibadetle hayatını geçirip dünya zindanında kendine ibadeti miğfer edeceğine değinilir. Sırat köprüsünde terazi kurulacağı anlatılır. Bunca peygamber;

¹¹17’nci asra büyük şöhreti ile damga vuran Âşık Ömer’in hayatı, tüm araştırma ve tartışmalara rağmen hala tam olarak kesinleşmemiştir. Hayatı hakkında kesin bilgilere ulaşılabilen şairin doğum yeri üzerine de farklı fikirler ileri sürülmüştür. Şair hakkında Fuad Köprülü, “Şairin esasen Aydınlı olduğunu ve sonradan ailesinin Gözleve’ye gelip yerleştiğini, hatta belki de Âşık Ömer’in burada doğduğunu kabul etmek daha doğru olur” demektedir (Köprülü, 1962: 254). Asıl ismi Ömer olan şairimiz, adaletiyle ünlü bir halife olan Hz. Ömer ile adeta özdeşleştirilmiştir. Ömer ismini mahlas olarak da kullanmıştır. Çocukluğunda bile şairlik ve irtical yeteneği göze çarpmıştır. Şiirlerinden edinilen bilgiye göre orduya girmiş, serhâd kalelerinde bulunmuş, harplere iştirak etmiştir (Çelepi, 2005: 23).

Âşık Ömer kendinden sonra gelen şairler arasında üstâd olarak kabul edilmiştir. Divan edebiyatı nazım şekillerinin âşık tarzı nazım şekilleriyle bütünleşmesinde, divan edebiyatı dil ve şekil özelliklerinin âşıklar arasında kullanılabilir hale gelmesinde Âşık Ömer öncü olmuştur (Çelepi, 2005: 26).

Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ebubekir ve Hz. Ali hiçbirinin dünyada kalmadığı gibi insanoğlu da bu dünyada kalmayacaktır. Destanda kıyametten sonra kulların, Allah'ın huzuruna çıkacağına ve amel defterlerinin açılıp hesaba çekileceklerine değinilmiştir.

Güneşin ve yıldızın, yaz kış Allah'ın emriyle hareket ettiğine yüce Allah istemezse bir an bile gecenin gündüzü takip edemeyeceğine değinilir.

Birinci bölümdeki bir diğer şair Haşim Baba¹²'dir. Eserde Hâşim Baba'nın bir semaîsi yer alır. Sözlükte “bir kurala bağlı olmadan yalnız işitmekle öğrenilen söz” anlamına gelen ve klasik Türk müziği alanındaki iki basit usûlden biri olan semai, halk ozanlarının koşmanın ardından en çok tercih ettikleri nazım biçimidir. Semai, kendine özgü bir ezgiyle söylenmektedir. Dörtlük nazım birimiyle söylenen semailerin; musammat semai türü genellikle aruz ölçüsüyle söylenmekte ve bu tür semailerde nazım birimi olarak da beyit kullanılmaktadır. Nazım birimi dörtlük olan semailerin kafiye düzeni, koşmayla benzerlik göstermektedir. Nazım birimi beyit olup, kafiye düzeni ise gazelde olduğu gibidir. Semailerin önemli özelliklerinden biri, az sözle derin bir anlam ve sağlam ahenk sağlamaktır. Bundan dolayı semai, basit görünmekle birlikte zor bir nazım biçimidir (Albayrak, 2009: 460).

Şarab nabı vahdetden içüb hayran olan gelsün

Hakikat cenneti kudse bugün Rıdvan olan gelsün

Birlik şarabını katkısızca içip hayran olan gelsin şeklinde başlayan bu semai Allah'ın birliğinde yok olmayı anlatır. Şiirde fenafillâh makamından bahsedilir. İnsan kendi varlığını Allah'ın varlığında eritip, yokluğa, hiçliğe erişmesi lazımdır. Bu makama ulaşan kişi en üst mertebeye ulaşmış insan-ı kâmindir. İnsanın kötü huylarından arınıp

¹²Hâşim Baba, Celvetiye Tarikatı'nın Hâşimiye kolunun kurucusudur. H. 1130 (1716) yılında İstanbul Üsküdar'da dünyaya gelmiştir. Hâşim, Celvet-i âdâp ve erkânını öğrenerek büyümüş, ne var ki sonraki süreçte Bektaşiliğe ilgi duyarak Mısır Kasr-ül-'Ayn'da bulunan Kaygusuz Abdal, Bektaşî Tekkesi şeyhî Hasan Baba'ya intisap etmiştir. Çok yönlü şahsiyete sahip olan ve bundan dolayı bir yerde karar kılmakta zorlanan Hâşim Baba, genellikle bütün gruplar tarafından dışlanmıştır. Bundan dolayı da Bektaşilere Bektaşî olduğunu, Celvetîlere Celvetî olduğunu kabul ettirmek konusunda zorluklar yaşamıştır. Hâşim Baba, XVIII. yüzyılda yaşamış, bir tarikat şeyhî ve tasavvuf şairidir. Onda Yunus Emre'nin tasavvufu ilgili özelliklerini sezmemek zor değildir. Fakat Hâşim Baba, Hz. Ali'yi, Hasan ve Hüseyin'i, özet olarak Bektaşiliği ve Alevîliği şiirlerinde konu olarak işlemeyi tercih etmiştir (Kayacan, 2002: 13-16).

iyi huylar edinmesi, gafletten kurtulup her an Allah'ı hatırlar hale gelmesi gerekir. Sonsuzluk meclisinde Allah aşkıyla sarhoş olan gelsin gibi ifadelere yer verilmiştir. Kulun sürekli Allah'ı zikretmesi, dünyevî meselelerden uzaklaşıp, Allah'ın zatında ruhunu yok etmesi anlatılır.

“Olan gelsin” redifli bu semai beyit nazım birimi ve aruz ölçüsüyle yazılmıştır. Kafiye şeması aa ba ca da... şeklinde olup, gazel tipi kafiye şeması kullanılmıştır. “-an”lar tam kafiye olarak kullanılmıştır.

Tansel kitabında Âşık Dertli¹³'nin divan örneklerine yer vermiştir. Divan türü, halk edebiyatında genel olarak ağıdalı dili ve vezin olarak hecenin kullanıldığı şiirlerde bile kullanılan Arapça- Farsça kelimelerin ve tamlamaların yoğun olmasıyla dikkati çekmektedir. Divan, esasen toplanılan yer demektir. Bu itibarla eskiden davalara bakmak ve iş görmek için toplanılan meclise “divan” denilirdi. Hz. Ömer zamanında Medine’de teşkil edilen hükümet dairesine ve o dairede tutulan vazife ve maaş defterine de isimlerin toplanmış olması münasebetiyle “Divan” ismi verilirdi. Daha sonra manzum sözlerin topluca yazıldığı kitaba “Divan” denildi. Bu kelime önceleri muhtelif şairlerin seçilmiş şiirlerini toplayan antoloji anlamında kullanıldığı halde sonra mutlaka bir şairin şiir defteri anlamında kullanıldı. Aruz veznini kullanmış şairlerin manzumelerine de “Divan Edebiyatı” denildi (Dizdaroğlu, 1969: 45).

Tasavvufî unsurlara çok yer verilen divanlarda farklı konular da işlenmektedir. Anadolu'nun çeşitli yörelerinden derlenmiş olan divanların genellikle gazel ve murabba biçiminde söylendiği görülmektedir. Divanlar yöresel ezgiler eşliğinde okunmaktadır. Farklı nazım şekillerinin kullanılması ya da mısralardaki hece sayılarının değişiklik göstermesi, divanların güftelerinin tespitinde birtakım zorluklara neden olmaktadır. Ancak ezgi kalıpları esas olduğu için güfteler sözü edilen belirli ezgi kalıplarına döşenmiştir (Şenel, 1994: 377).

¹³ 1772 yılında Bolu, Gerece ilçesi Cağa bucağının Salınalar (şimdiki adıyla Reşadiye) köyünde doğmuştur. Asıl adı İbrahim'dir. Dertlinin ilk takma adı “Lütfi”dir. Genellikle kullandığı “Dertli” takma adının yaşamının güçlüklerinden geldiği söylenir, ama bir başka söylenti de bir aşk yüzünden kendisini usturaıyla öldürmeye kalkıştığı için “Dertli” adını aldığı yolundadır. Dertli hem aruz hem hece ölçülerini kullanmıştır. Divanı vardır. Ancak, asıl ününü, ozanlık değerini hece ölçüleriyle yazdığı şiirlerinde göstermiştir. Bektaşî'dir. Tekke ve divan edebiyatını çok iyi bilir. Divan edebiyatını bilmesi, kent kültürüyle ilişki kurması Dertli'nin de dilinde, söyleyişinde bu kültürün izlerini bırakmıştır. Dertli, badeli âşıklarımızdandır (Yardımcı, 2009: 270- 271).

Kıl tahammül ey gönül gör ki ne kimyadır sabır

Aç gözün izharı candır, feyzi Mevlâ'dır sabır

Âşık Dertli eserde geçen bu divanında Kuran'daki her bir ayete ve dört kitaba dikkat çekerek sabrın ilmi artırdığını anlatır. Fatihâ suresinin mübarek oluşunu Kuran'da övülen yedi ayet olarak ifade etmiştir. Yedi Beyza (bembeyaz, parlak el) ile Hz. Musa'ya değinmiş. Evliyalar sabır ile olgunluk buldular, tasavvuf yoluna çıkma azmini sabırda buldular. Allah'ın isimleriyle onu anmak sabırdır. İnsanoğlu sabırla her dileğine kavuşur. Âşık Dertli şiir yazmanın Allah'ın ezeli gücüyle mümkün olduğunu anlatır. Divan, beyit nazım birimiyle yazılmış, aa, ba, ca gazel tipiyle kafiyelenmiştir. Eserde Tokatlı Nuri¹⁴ bir kalenderîsi ile yer almaktadır. Terimin nereden doğduğu konusunda şimdilik belgelere dayalı ve kesin bir şey söylemek mümkün değildir. Kalenderîler, aruzun mef/ûl/ü/ me/fâ/îl/ü/ me/fâ/î/lü/ fe/û/lün kalıbında yazılır ve özel bir ezgi eşliğinde söylenir. Ezgisi bakımından düz kalenderî, Acem kalenderîsi, Emrah kalenderîsi gibi çeşitleri vardır. Vezinlerine gelince hepsi de on dört duraklı hecelidirler. Kalenderîler yapılarına göre üçe ayrılırlar:

- A) Aruzun özel bir kalıbı ile gazel, murabba, muhammes, müseddes biçimlerinde olanlar
- B) Ayaklı (yedekli) kalenderî
- C) Hece ölçüsüyle ve dörtlük biçiminde kalenderî (Dizdaroğlu, 1969: 44).

Ya Rabbi beni sen eyle ki dildârına müştak

Ta olmaya bir gayriye bu mûrağdil ihrak

¹⁴Hakkında elde edilen bilgilere göre 1820'de Tokat'ın Kızılca mahallesinde doğmuş olan Tokatlı Nuri'nin okuma-yazmayı, dinî ve tasavvufî bilgilerini babası Molla Veliyüddin Efendi'den öğrendiği, 1837'de Tokat'a gelen Erzurumlu Emrah ile tanışıp, çıraqları arasına katıldığı, Erzurumlu Emrah tarafından kendisine "Nuri" mahlası verildiği bilinmektedir (Özarslan, 2014: 215).

Eldeki kaynaklara göre, halk ve divan şiiri tarzında çok sayıda eseri mevcuttur. Fakat günümüzde bilinen iki destanı vardır. Birincisi otuz sekiz dörtlükten oluşur ve Balkanlarda yaşanan, Osmanlı toplumunun ahlakî yapısına uymayan bir macera anlatılır. İkincisi ise on beş dörtlükten oluşur. Burada Osmanlı hâkimiyeti altında yaşayan çeşitli milletlere ait kadın vasıfları dile getirilmiştir (Özdemir, 2016: 1885).

Üzerinde çalıştığımız eserdeki kalenderîde şair, “Allah’ım sen beni, seni görmeye can atanlardan eyle, cehennem ateşinle değil aşk ateşinle yak” ifadesiyle Allah’a yalvarır. Eşyaların, yerin ve göklerin yaratıcısına kalbinin her daim onun aşkıyla yanması için dua eder. Kalbine gönül ayrılığı ağır gelmektedir ve yine cehennem ateşinden kurtulmayı dileyerek yalvarır Allah’a. Kalenderi beyit nazım birimi, aruz vezniyle yazılmıştır. Mef/ûl/ü / me/fâ/i/lü / me/fâ/i/lü / fe/û/lün. “ak’lar tam kafiye gazel tipiyle kafiyeleşmiş olup, aa ba ca. . . . şeklindedir.

Üzerinde çalıştığımız eserde yer alan bir başka şair de Osman Şems Efendi¹⁵’dir. Eserde Osman Şems’in “selis” örneğine yer verilmiştir. Halk edebiyatında aruz ölçüsü kullanılarak yazılan şiirlerdir. Genellikle 19’uncu yüzyıl âşıkları tarafından kullanılan selisin en fazla yazılan tipi gazeldir. Hece ölçüsünün on beşli kalıbına da uyan selislerin en belirgin özellikleri farklı bir ezgiye sahip olmalarıdır. Selis, aruzun “fe’ilâtün (fâilâtün) fe’ilâtün fe’ilâtün fe’ilün” kalıbıyla yazılan gazellere denir. Murabba, muhammes, müseddes biçimiyle yazılmış selisler de bulunmaktadır. Kafiye düzeni semâi, kalenderi ve divanda olduğu gibidir (Elbir, 2006: 123).

*Gözü dünya mı görür âşık-ı didar olanın
Dilberi sen gibi bir mahtâ dil azar olanın*

“Gözü dünya mı görür yüzü aşk olanın” dizesiyle başlayan bu seliste Allah aşkı ile kendinden geçme hali anlatılır. Şiirde tasavvufî unsurlara sıkça yer verilmiştir. Allah aşkıyla yanan kalp aşk ateşiyle temizlenir. Tarikat ehli insan ibadetle, Allah aşkıyla meşgul olur. Şiirde divan edebiyatındaki güzellik unsurlarına yer verilmiş ve içki meclislerinden, sarhoş gönülden bahsedilmiştir.

¹⁵Asıl adı Osman Nureddindir. İlk dönem şiirlerinde “Nûrî”, sonraki şiirlerinde ise “güneş” anlamındaki “Şems” mahlasını kullanmayı tercih etmiştir. Osman Şems Efendi’nin doğum tarihi ve doğum yeriyle ilgili kaynaklar arasında bir görüş birliği vardır. Kaynaklardan elde edilen bilgilere göre, Çarşamba gününe denk gelen 23 Mart 1814 (1 Rebiulâhîr 1229) tarihinde, İstanbul Hoca Paşa Mahallesi’nde doğmuştur. Osman Şems’in, şiirleri göz önünde tutulduğunda şiirden anlayan, şiirlerini âşıkane ve mutasavvîfâne tarzda yazan, şiirleri anlamca dolgun ve yaşadığı dönemin öne çıkan bir şairi olduğu sonucuna varmak mümkündür (Yıldırım, 2013: 32).

Eserin ikinci bölümün ilk yazarı Mustafa bin Muhammed Ankaravî¹⁶'dir. Eserde Muslihiddin Muhammed'in Mülk Suresi tefsirine yer verilmiştir. Yazılma tarihi belli olmayan bu tefsir, İshak Bey bin Murad Arslan'a takdim edilmiştir. Harekeli nesih yazıyla yazılmış olan eser, 37 varaktan oluşmaktadır. Bu eserin nüshalarından biri de Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa'ya takdim edilmiştir (Akçay, 2005: 5).

Sure Allah'ın varlığından, birliğinden ve bunların yerde, gökte ve insan bedeninde izinden bahseder. İnsanın yaratılış amacı iyi ve kötülerin birbirinden ayrılmasıdır. Allah yedi kat göğü yaratmıştır, bunlar kendi aralarında uyumlu ve kusursuzdur. Allah her şeyi bilendir, hiçbir şey gizli kalmaz. Kıyamet gerçektir, onun vaktini Allah bilir. Rızık veren Allah'tır. Dilerse kesecek de Allah'tır. Allah'ı inkâr edenler için cehennem azabı vardır. Allah'ın azabından korkan, salih amel işleyen, tövbe edenler bağışlanacaktır. Sure bu konuları içerir.

İkinci bölümün ikinci müellifi olan Gözübüyükzade İbrahim Efendi¹⁷, "Tercüme-i Sûretü'l-Asr" adlı eseriyle kitapta yer almaktadır. Bu surelerin üçünün bir arada bulunduğu tefsir tercümelere, Ahmediye Camii imamı Müderris Hafız Mahmud tarafından yayımlanmıştır. 1287 yılında İstanbul'daki Ali Şevki Efendi Matbaasında basılan eserin nüshası Süleymaniye Kütüphanesinde bulunmaktadır [Tirnovalı bölümünde 001376 demirbaş numarası ile 297. 2'de kayıtlıdır.] (Şahan, 2009: 12).

Surede zamanın önemi üzerinde durulmuştur. İnsan zamanı iyi değerlendirmeli, boşa harcamamalıdır. Boşa harcayanlara hesap sorulacaktır. Kalpten Allah'a bağlanmak, iman etmek, iyi işler yapmak, sabretmek gerekir. Eğitimin önemi üzerinde durur ve insanların iman ve ibadet konusunda nasıl eğitileceğini anlatır. Asr suresi, en kısa surelerden biri olmasının yanında Kur'an-ı Kerim'deki bütün dinî ve ahlâkî

¹⁶Hayatıyla ilgili elimizde yeterli bilgi yoktur. Fakat yazdığı eserleri sunduğu şahısların yaşadıkları dönemden yola çıkarsak XIV. yüzyılda Beylikler döneminde yaşadığını anlayabiliriz. Eserlerindeki Kur'an ayetlerinden, tefsirlerinden ve yararlandığı farklı eserlerden onun Arapçayı çok iyi bildiği ve dinî konulardaki geniş bilgi birikiminden, eserlerindeki çeşitli hikâyeler ve atasözlerinden şahsiyetin geniş bir kültürel birikimi olduğunu düşünebiliriz (Bılıkçı, 2009: 4).

¹⁷Kayseri'de yetişen bilgin ve müelliflerden olup, H. 1160 Muharrem ayının başında (M. 1747) Kayseri'de doğmuştur. Gözübüyükzade İbrahim Efendi, 1785- 1790 yılları arasında Kayseri'de Gözübüyükzade Medresesi'ni kurmuş ve kırk yıldan fazla öğretime ve ilim yaymaya devam edip beş yüzden fazla bilgine icazet vermiştir.

Gözübüyükzade İbrahim Efendi kelim, tefsir, Arapça ve mantık gibi alanlarda daha çok ders kitabı niteliğinde olan Türkçe ve Arapça elli beş kadar eser yazmıştır (Şahan, 2009: 9).

sorumlulukların, nasihatlerin özü kabul edilmeye değer bir anlam zenginliğine sahiptir.

Eserde yer alan bir diğer müellif Sinan Paşa¹⁸'dir. Sinan Paşa Tazarrunamesi ile eserde yer almaktadır. Sinan Paşa "Tazarrunâme" sinde tasavvufî konulara yer verir. Eser Allaha yalvarış, Hz. Muhammed ve din ulularını övüşü içerir. Süslü nesrin ilk örneklerinden olan bu eserin ağır bir dili, uzun ve karmaşık bir cümle yapısı vardır. Eğitimsiz bir kişi anlayamaz, Arapça ve Farsça kelimelerle yüklü halkın anlayamayacağı bir dil kullanılmıştır. Manzum mensur karışık yazılan eser, Allah'a yakarış olsa da içinde hikâye ve öğütlere yer verilmiştir. Sinan Paşa, eserinde yer yer manzum parçalara yer vererek yüreğinden gelen bir aşkla Allah'a aczini yakarır. Aruz vezniyle yazılan eserin kafîye şeması aa bb cc dd. . . şeklindedir. Ustalık göstermek amacıyla yabancı kelime ve tamlamalara sıkça yer verilmiştir.

Şeyhî¹⁹ de eserde tevhidi ile yer alan şairdir. Türk-İslâm edebiyatında konusu Allah'ın varlığı, birliği, isim ve sıfatları ve bunların varlık âlemine yansımaları olan manzum-mensur edebî türe "tevhid" adı verilir. Tevhidler gelenek olarak eserlerin başında yer alır. Ancak tüm şairler bu geleneğe uymamıştır. Özellikle incelediğimiz 17. yy. tasavvuf edebiyatına mensup şairlerin divanlarında klasik tertip söz konusu değildir. Tevhidler, eserin başından sonuna kadar dağılabilmektedir (Uzun, 2012: 24).

Tevhidlerde ele alınan konular, ortak bir düşünce sistemine dayalı olarak yazıldıkları için benzerlikler belirgin olmakla birlikte, şairlerin meşreplerindeki farklılıklar sebebiyle ele alınışları bakımından çeşitlilik göstermektedir (Uzun, 2012: 14).

¹⁸Sinan Paşa, iyi derecede eğitim almış ve ilim sahibi kişilerden oluşan bir aileye mensuptur. Babası İstanbul'un ilk kadısı Hızır Bey'dir. Sinan Paşa da hem kendi zekâ ve kabiliyeti hem de ilmî açıdan zengin aile çevresi sayesinde henüz çok genç yaşta büyük bir ilmî olgunluğa erişmiştir. Kaynaklarda onun fıkıh, hadis, tefsir gibi din ilimlerinin yanı sıra; felsefe, matematik, astronomi gibi fen bilimlerine de hâkim olduğu belirtilir. Hayatının ilk dönemlerinde felsefeye merak sarmış olan Sinan Paşa, ileriki yaşlarda Şeyh Vefâ hazretlerine intisap ederek tamamen tasavvufa yönelmiş ve incelediğimiz eserde yer verilen eseri "Tazarrunâme"yi de bu dönemde yazmıştır (Şen, 2010: 23).

¹⁹Doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemekle birlikte, şairin 1371-1376 yılları arasında dünyaya geldiği, 1431'de vefat ettiği tahmin edilmektedir (Timurtaş, 1968: 56). İlk tahsiline yaşadığı dönemin kültür merkezlerinden biri olan memleketinde başlayan şair, başta Ahmedî olmak üzere devrin önemli âlimlerinden ders almıştır. Bir tarikata intisap ettiğini gösteren ve bir mahlası olan Şeyhî'nin hayatının önemli konuları tarikat ve tasavvufur (Biltekin, 2003: 4).

Şeyhî eserde yer alan tevhidinde, Allah'ın varlığından birliğinden bahsetmiş her beyitte de “*la ilahe illallah*” tevhidini tekrarlayarak anlamı güçlendirmiştir. Yaratılan her şeyde Tanrı kendi özünden bir parça bırakmıştır. Şiirde Arapça, Farsça kelime ve terkiplere sıkça yer verilmiş, ağır süslü bir dil kullanılmıştır.

İkinci bölümün bir diğer şairi Fuzulî²⁰dir. Tansel'in hazırladığı “Klasik Türkçe Dinî Metinler” kitabında nazım olarak Fuzulî'nin münacatına, nesir olarak ise Sinan Paşa'nın münacatına yer verdiği görülmektedir.

Sözlüklerde “fısıldamak” anlamına gelen necv kökünden türemiş olan münâcât “fısıldaşmak ve bir sırrı paylaşmak” anlamında kullanılmaktadır; genellikle “yalvarmak, yakarmak, dua ve tazarruda bulunmak” anlamında kullanılır (Macit, 2006: 563).

İslâm kitap telif geleneğine göre bir sanatkâr eserine Allah'a hamd (hamdele) ve Resûlullah'a salâtü selâm ile (salvele) başlar. Mürettep divanlar, mesneviler ve diğer manzum eserlerde hamdele ve salvelenin yerini tevhid, münâcât, na't ve mi'râciyye gibi dinî içeriğe sahip şiirler alır (Macit, 2006: 563).

Tansel, kitabında ayrıca Fuzulî'nin “itmez” redifli gazeline de yer vermiştir. Fuzulî bu gazeline de dünya ile ilgili her şeyden vazgeçmiş Allah dostu gönüllerden bahsetmiştir. Gazelde “itmez” redif, “al” tam kafiyedir. Kafiye şeması aa ba ca da. . . şeklindedir. Anlaşılması güç kelimelere yer verilmiştir. Karmaşık bir dili vardır. Aruz ölçüsü kullanılmıştır, nazım birimi beyittir.

Kitapta, Fuzulî'nin meşhur “Su Kasidesi” de yer almaktadır. “Su kasidesi” Peygamber Efendimiz'i (sav.) övmek, ona duyulan sevgiyi ifade etmek için yazılmıştır. Bu

²⁰ Doğum tarihi bilinmeyen Fuzulî'nin ölümü “Göçtü Fuzulî” kelimeleriyle söylenmiş bir tarih ibaresiyle tespit edilmiştir. Buna göre Fuzulî H. 963 ve M. 1556 yılında Kerbelâ'da vefat etmiştir. Ahdî tezkiresinde bu büyük şairin bu tarihte tâun hastalığından vefat ettiğini öğreniyoruz (Banarlı, 2004: 530).

Fuzulî Arapça, Farsça ve Türkçe gibi üç dili, ana dili gibi biliyordu. Bununla beraber Fuzulî, İslâm felsefesinde kelâm alanında eser verecek kadar derinleşmiş; tasavvuf felsefesini, şiirine, hayatına, inanışına yerleştirmiş ve bu felsefeyle kendi yaşayış şeklini özdeşleştirmiştir (Karahana, 1996: 243). Fuzulî gibi güçlü bir şairin birçok da eseri bulunmaktadır.

nedenle bir naat örneğidir. Redifinden dolayı “su kasidesi” diye anılır. Fuzulî Peygamber’imize duyduğu yoğun sevgiyi suya olan aşkıyla sembolize etmiştir. 16. yüzyılın zirve isimlerinden Fuzulî’nin aşk anlayışı ilahî aşktır. Şiir Allah’a ve onun kulu ve elçisi olan Hz. Muhammed’e (sav.) duyduğu muhabbet teması etrafında şekillenmiştir. Hem dinî hem de din dışı ortamda gelişen divan şiiri, İslam dini, Kur’an-ı-Kerim, Hz. Muhammed’in (sav.) hayatı, mucizeleri ve sözleri etrafında gelişmiştir.

Bu kaside, aruzun “fâilâtün/ fâilâtün/fâilâtün/ fâilün” kalıbıyla yazılmıştır. Şiirde “-e su” sesleri redif, “-âr”lar zengin kafiyedir. Gazel tipi kafiyeleniş denilen “aa, ba, ca, da. . .” şeklinde kafiyelenmiştir.

İkinci bölümün diğer bir müellifi olan Okçuzâde Mehmed Şahî²¹ elimizdeki ders kitabında “Ahsenü’l-hadîs” adlı eseriyle bulunur. “Ahsenü’l-hadîs”, manzum bir kırk hadis tercümesi ve bu hadislerin dinî, edebî, tarihî ve tasavvufî motiflerle zenginleştirilmiş şerhinden oluşan bir eserdir. Tercüme ve şerhten oluşan eserin tercüme kısmı manzum, şerh kısmı ise mensurdur. Türkiye ve dünyanın çeşitli yazma eser kütüphanelerinde birçok nüshası bulunan eserin tamamı 1313 (1895) yılında İstanbul İkdâm matbaasında basılmış; manzum kısmı, kırk ayet tercümesiyle birlikte eski harflerle Mekteb-i Sultânî Arapça muallimlerinden Hâfız Refî tarafından yayınlanmıştır. Müellif, ortak bir konudan ziyade, aruza uygun hadisleri tercüme etmeyi yeğlemiştir (Öksüz, 2016: 47).

Eserdeki bir diğer isim olan Ahmed Cevdet Paşa²²’nın üzerinde çalıştığımız kitapta yer alan eseri “Kıyası Enbiyadan Haccı Veda”dır. Didaktik bir üslûba ve yalın bir dile

²¹Okçuzâde Mehmed Şahî 1562- 63 yıllarında İstanbul’da doğdu. Okçuzâde Mehmed Paşa’nın oğludur. Medrese eğitimini tamamladıktan sonra 1580’de (988) Şeyhülislâm Mâlûlzâde Mehmed Efendi’den mülâzemet aldı. Devletin çeşitli birimlerinde uzun yıllar görevler yaptı. Okçuzâde vefat edinceye kadar mâzûliyet hayatı yaşamıştır. O dönemin şeyhülislâmlık makamında Hoca Sâdeddin Efendi’nin oğullarının bulunması ve bu ailenin Okçuzade’nin ailesiyle rekabet halinde olması dolayısıyla Okçuzade’nin mâzûliyet hayatı yaşadığı düşünülebilir (Woodhead, 2007: 335- 336).

²²Ahmed Cevdet Paşa 26/27 Mart 1822 (13/14 Recep 1238) tarihinde Osmanlı Devleti sınırları içinde olan Tuna eyaletinde bulunan Lofça kasabasında doğmuştur. Eğitimine Lofça’da başlayan Ahmed Cevdet Paşa, 1844’te Rumeli Kazaskerliği sınırları içindeki Premedi kadılığına atanarak resmî ilk görevine başlamış olan Cevdet Paşa, yaptığı görevlerle Tanzimat devrinin önde gelen devlet adamlarından biri olmuştur. Tarih, dil, hukuk, tefsir ve mantık gibi alanların birçoğunda önemli eserler vermiştir. Siyasal yaşamı bittikten sonra zamanını çocuklarına ve ilmî çalışmalara ayıran Paşa, kısa bir hastalık döneminden sonra

sahip olan bu eser, Paşa'nın ileri yaşlarında oluşturulmuştur. Hz. Âdem'le başlayarak Hz. Muhammed'e (sav.) kadar geçen dönemdeki peygamberlerin hayatını, Dört Halife Devri'ni, Abbasileri ve Emevileri, Türk İslam devletleri ile Osmanlı tarihini 1439 yılına kadar anlatmaktadır. Eser, günümüz alfabesine aktarılarak yayımlanmıştır (Keskiöglü, 1966: 225).

Hoca Sadeddin Efendi²³de incelediğimiz eserin ikinci bölümünün müelliflerindedir. Hoca Sâdeddin Efendi'nin tarih alanında büyük bir şöhret kazanmasını sağlayan ve üzerinde çalıştığımız eserde yer verilen eseri “Tâcü't-Tevârîh”tir. “Hoca Tarihi” ismiyle bilinen eser, Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminden başlayıp Yavuz Sultan Selim döneminin sonuna dek (1520) olan dönemi anlatmaktadır. Bu eserde, Osmanlı tarihiyle ilgili ayrıntıların tamamının ele alındığı fakat bunlardan çoğunun süslü ve ağır Farsça cümlelerle yazıldığı için anlaşılmasının zor olduğu, bununla beraber bazı yazarların ağdalı ifadeler kullanarak uzun cümlelerle yazmayı çok sevdiğini söylenmektedir. Bundan dolayı da kısa yazması gereken yerleri uzun, konunun toparlanması gereken yerde dağıtarak yazdıkları ifade edilmektedir. İsmet Parmaksızoğlu Tâcü't-tevârîh'i sadeleştirmiş ve neşretmiştir (İpşirli, 2010: 359).

İkinci bölümdeki bir müellif de Kâtip Çelebi'dir.²⁴Kâtip Çelebi'nin birçok eseri bulunmaktadır fakat üzerinde çalıştığımız eserde yazarımız onun en önemli eserlerinden biri olan “Mîzânü'l-Hakk fî-İhtiyârî'l-Ehakk” adlı eserini seçmiştir. Kâtip Çelebi bu eserini, kendi döneminde kısır çekişmelerin içinde yer alan dinî ve ilmî

26 Mayıs 1895 tarihinde vefat etmiştir Fatih Sultan Mehmet Türbesi haziresine defnedilmiştir (Halaçoğlu- Aydın, 1993: 443). Ahmet Cevdet Paşa'nın birçok eseri bulunmaktadır.

²³1536-37 yılında İstanbul'da doğdu. Sâdeddin Efendi, babasının saray çevresinde etkin olmasından dolayı daha yaşı küçükken iyi bir eğitim almış ve dönemin önemli âlimlerinden ders alma imkânı bulmuştur. Şehzâde Murad'ın hocası İbrâhim Efendi öldükten sonra Mayıs 1573'te (Muharrem 981) onun yerine şehzâde hocalığı görevine atanmış ve Manisa'ya gönderilmiştir. Aldığı bu görev, onu ilim dünyasında olduğu gibi devlet yönetimi alanında da giderek daha etkin hale getirmiştir. Sonraki dönemde “Hoca” ve “Hoca Efendi” lakaplarıyla iyice şöhret olan Hoca Sâdeddin Efendi, ilmiye mesleğinin yanında yirmi beş yıl kadar idarî ve siyasî konularda da etkili olmuştur. Devrin birçok şair ve edibi ona eserler ithaf etmişlerdir (Turan, 1998: 197).

²⁴Asıl adı Mustafa, babasının adı Abdullah'tır. Annesinin belirttiğine göre, 1017 Zilkade'de (Şubat 1609) İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Babası asker olduğundan dolayı o da asker olmuştur. Fakat okuma ve yazma sanatına olan meyli sebebiyle 1032/1622'de Anadolu Muhasebesi Kalemî'ne şakirt olur. 1033/1623'te babasıyla beraber Tercan seferine gider. 1035/1625'te Bağdat seferini yaparak baş muhasebede şakirt olur. Bu arada hitâbet, siyâkat ve hesap fenlerinde ilerleme kaydeder (Ülken, 1991: 177).

tartışmaları, belli bir yöntem fikri içinde değerlendirmek ve bundan dolayı Osmanlı ilim hayatında gözlemediği olumsuz durumların nedenlerine inmek suretiyle mevcut durumu eleştirel olarak değerlendirmek amacıyla yazmıştır. Eserin adı serbest bir çeviriyle “en doğru yolu seçerken izlenecek hakikat ölçütü” anlamına gelir ki kitabın hemen ilk sayfalarından itibaren kanıtlama tekniğinin (tarîk-ı burhân) ve bilgi için bir ölçüt olan mantığın (ilm-i mîzân) vurgulanması eserin ismine bir atıf gibidir. Eser; akli ilimlerin lüzumuna dair bir mukaddime, eser boyunca tek tek ele alınan yirmi bir mesele (bahs) ve bir sonuç (hâtıme) kısmından oluşmaktadır (Kutluer, 2005: 217).

İkinci bölümde; birinci bölümde yer alan Sarı Abdullah Efendi’ye tekrardan yer verilmiş, yazarın bu sefer nesir olan eseri “Semeratü’l-fuad fi’l-mebde’ ve’l-mead” kitapta yer almıştır. Sarı Abdullah Efendi, Mevlana Celaledin-i Rumî ve Hacı Bayram-ı Veli’den istimdad ederek yazdığını ifade ettiği eseri, 1624 (1033) yılında kısa bir süre içinde tamamlamıştır. Beş bölümden oluşan eserde Hz. Adem’in hilafeti, insan, kutub, cezbe, aşk, seyrü sülûk, tarikat, hakka yönelme gibi konulara değindikten sonra tarikat silsilelerine ve meşhur sufilerin hayat hikâyelerine yer verilmiştir. İstanbul’da basılmış olan (1288) “Semeratü’l-fuad”ın, birçok yazma nüshası da bulunmaktadır. Eserin sadeleştirilmiş ancak fazla da özenli olmayan bir yayımı da vardır (Azamat, 2009: 145-147).

Bursalı İsmail Hakkı²⁵ eserde yer alan bir diğer isimdir. İsmail Hakkı’nın “Şerh-i Pend-i Attar” isimli eserinden bir bölüm kitapta bulunmaktadır. Feridüddin-i Attar’ın eseri Pendname’nin şerh edildiği hacimli bir eserdir. Müellif hattı nüshası, Bursa Eski Yazma ve Basma Eserler Kütüphanesi’nde bulunmaktadır. Şerh, çok rağbet gördüğü için birçok el yazması nüshası ve iki de baskısı bulunmaktadır (Yurtsever, 2001: 107-108).

²⁵Günümüzde Bulgaristan’da yer alan Aydos’ta Ekim 1653’te (1063 Zilkadesinde) dünyaya gelmiştir. Uzun yıllar boyu Bursa’da yaşadığından dolayı Bursevî, bir dönem Üsküdar’da yaşadığından dolayı Üsküdârî, Celvetiyye tarikatına intisab ettiğinden dolayı da Celvetî nisbelerini kullanmış, özellikle de Bursevî nisbesiyle şöhret kazanmıştır (Namlı, 2001: 102- 106).

Dini ve tasavvufî kültürü ortaya koyan eserlerinin yanında çok sayıdaki manzumesinden başka mürettep bir divanı olması, İsmâil Hakkı’nın mutasavvıf ve âlim kişiliğine edebî bir kimlik de katmıştır. Nesrine göre daha sade bir dille nazım yazan İsmâil Hakkı’nın dili ne klasik şiirlerdeki gibi yabancı tamlamalarla yüklü ve ağır; ne de halk şiirinde olduğu kadar sadedir.

İkinci bölümde yer alan bir müellif de asıl adı Hüseyin olan Ayvansarâyî²⁶’dir. Tansel kitabında Ayvansarayî’nin en önemli ve en çok bilinen eseri olan “Hadîkatü’l-Cevâmî” adlı eserine yer verilmiştir. Bu eser Ayvansarâyî’nin eserlerinden en çok bilinenidir. Sözü edilen eser, İstanbul’da ve yakın civarda yer alan camî, mescit ve tekke gibi tarihsel yapılarla ilgili bilgiler veren çok kıymetli bir kaynak eserdir. Ayvansarâyî, eserin giriş bölümünde kendi ifadesine göre, 1768’e (1182) gelinceye dek İstanbul sur içi ve sur dışı, Eyüp, Galata, Boğaziçi ve Üsküdar’ın her iki yakasından Kadıköy içlerinde bulunan camileri ve mescitleri yazmış; eserini 1779’da (1193) temize çekmeye başlamış ve “tebyiz”i 1780’de (1195) tamamlamıştır (Kut, 2003: 5).

Kitabın üçüncü bölümünü ise kitabe, vakfîyye ve beratlar oluşturur.

Kitabe, bilindiği gibi, Arapça yazmak anlamındaki “ketebe” kökünden gelen bir kelime olup, sanat tarihî araştırmalarında, herhangi bir yapının kimliğini veren yazı levhaları için kullanılmaktadır. Daha genel bir anlamda ise “bir anıyı tarih boyunca yaşatmak için hazırlanmış yazı” şeklinde tarif edilmektedir (Önkal, 1989: 307). İncelediğimiz kitapta yer verilen kitabeler 3 metinden müteşekkildir.

Vakfiyeler, bir vakfın kurucusunun vakfın işleyişi konusunda düzenlediği resmî belgelerdir. Vakfedilmiş bir malın kullanılacağı hayır işlerini, vakfın yönetim şeklini ortaya koyan senet anlamına gelen vakfiye (vakıfname) İslâm medeniyeti tarihinde önemli bir yere sahiptir. Vakıfların kuruluşlarının ilk yıllarında sözlü ifadelerle yapıldığı anlaşılmaktadır. Sonraki dönemlerde yaşanan kimi aksaklıklardan dolayı vakıf kayıtlarının yazılmak suretiyle tespit edilmesine ihtiyaç duyulmuş, bu ihtiyaç da vakfiyelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Böylece vakfiyeler, kuruluşu yapılan vakfın nasıl yönetileceği, harcamaların nasıl ve nerelere yapılacağı, vakıfta kaç kişinin çalışacağı, çalışanlara ödenecek maaşın miktarını, harcamaları karşılayacak gelir kalemlerini, vakıftan yararlanacakları ve yararlanma şartları gibi konuların vakıf tarafından ayrıntılı şekilde tespit edildiği belgeler hâline gelmiştir. Vakıflar,

²⁶Hayatı hakkında fazla bilgiye sahip değiliz. Eserlerine düştüğü temellük kaydı dikkate alınırsa tam ismi, “Hâfız Hüseyin bin el- Hâcê İsmâil Ayvansarâyî”dir. Yazar, nisbesini doğduğu semt olan Ayvansarâyî’den almaktadır (Eyice, 1998: 528).

Müslümanlar arasındaki yardımlaşma ve dayanışmanın en güzel simgesidir. Bu özelliğinden dolayı vakfiyelerde bunu yansıtan ayetler bulunmaktadır (Özgüdenli, 2012: 465).

Üzerinde çalıştığımız eserin içindeki vakfiyede de sahibine hayır amaçlı senelik ne kadar hayır verileceği kararlaştırılmıştır. Geçmişteki yaşayış ve kültürümüzü yansıtması açısından vakfiyeler büyük önem taşır.

Genel olarak berat; bireylere, bir yetki ya da ayrıcalık sağlayan veya devletin malları üzerinde tasarrufta bulunma ya da mülkiyet hakkı kuran ve bu ayrıcalıkları üçüncü şahıslar karşısında onaylayan ve emreden sultanî hükümlerdir.

Beratların verilmiş nedenleri berat metinlerinde ifade edilmekle birlikte genel olarak şu şekilde gruplandırılabilir:

1. Devlete ait her hangi bir memuriyete atama yapmak için verilen beratlar (vezirlik, Beylerbeyilik gibi idarecilere verilen beratlar),
2. Devlete ait mal ve mülklerden yararlanma ya da bunlar üzerinde tasarrufta bulunabilme ya da bunları mülkiyetlerine geçirebilmek için verilen beratlar (ocaklık temliknameler, malikâne gibi beratlar).
3. Vakıflar gibi kamu yararı için kurulmuş kuruluşların bazılarında görev yapabilmek yetkisini kazanmak (Ashab-ı Cihat-ı Beratlar gibi).

Çeşitlerine göre, öz olarak yetki, tasarruf, mülkiyet ve imtiyaz kazandırmak, beratların hazırlanma sebebidir (Gök, 2000: 218). Ele aldığımız eserde yer alan berat örneğinde; Kastamonu'da “Yılanlı Dergâhı”na ait Berat Sureti'ne yer verilmiştir.

3. 2. “Mevlid-i Nebevi” Adlı Eserin İncelenmesi: Eserin Yazarı, Şekli ve Muhtevası

Arapça bir kelime olan Mevlid, “doğmak”, “doğum zamanı”, “doğum yeri” anlamlarına gelmektedir. Fakat mevlid, dilimizde genel olarak Hz. Peygamber'in doğumu ve Süleyman Çelebi tarafından yazılan şiir olarak bilinmektedir. Mevlid, en geniş anlamıyla dinî ve toplumsal açıdan önemli sayılan günlerde Kur'an tilavetinin yapıldığı, peygamberin yaşam hikâyesini anlatan şiirlerin okunduğu, ilahilerin söylendiği ve halka yemek, tatlı, şerbetin dağıtıldığı törenleri ifade etmektedir

(Yanmış, 2010: 13). Araştırmacıların bir kısmına göre, ilk mevlid uygulamaları Hz. Peygamber'in vefatından kısa bir süre sonra Hz. Ömer döneminde uygulanmış ve Hz. Ömer mevlid haftası okulları tatil ettirmiştir. Endülüs Emevileri de bu uygulamayı devam ettirmişti (Bakırcı, 2003: 18).

Türkler arasında da mevlid beğenilmiş ve ilk Türkçe mevlid Erzurumlu Mustafa Darir (1388) tarafından yazılmıştır (Aksoy, 2007: 16).

Didaktik ve lirik bir anlatımın hâkim olduğu mevlidler, halka yönelik dinî eserler olup, genelde sade ve yalın dille yazılmışlardır. Bunların başlıca sebebi, canlı bir dinî hayatın içinden gelen şairlerin, çoğu zaman yazmış oldukları mevlidlerle halkı aydınlatabilme ve hayırla yâd edilme amacı gütmelerindedir.

Âlemlerin efendisi iki cihan güneşi Hz. Muhammed'in (sav.) doğması İslam âlemi için çok önemli bir hadise olmuştur. Hz. Peygamber'in vilâdeti bir taraftan bu doğumun getirdiği mutluluk, bereket ve müjdelere dolayı kasidelerin yazılmasına ve zamanla hem çoğalmasına hem de uzun manzum şiirlere dönüşmesine vesile olmuş; öte taraftan bu kutlu günden dolayı ilk önce yapılan küçük çaplı ziyaretler daha sonra muazzam kalabalık törenlere dönüşmüştür. Böylece bu hadise İslâm âlemini sosyal, siyasal, kültürel, edebî vb. gibi pek çok açıdan saran ve birbiriyle ilişkili olan bir türün ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Arvas, 2017: 98).

Öncelikle geçiş törenlerinde ve özellikle de ölüm törenlerinde mevlid okutmak vazgeçilmez bir dinî vecibe olarak kabul edilmektedir. Mevlid okuma ve okutma geleneği Anadolu'nun hemen her yerinde karşılaşılan ortak bir yas ritüelidir. Kelime itibarıyla “doğum” anlamını karşılayan “mevlid”in ölüm törenlerinde icra edilmesi bir tezat oluştursa da dinî bir ritüel olarak algılanıyor olması bu durumu açıklamaktadır.

Süleyman Çelebi'nin yazdığı “Vesîletü'n-Necât” adlı mesnevi halk arasında çok sevilen ve en rağbet gören mevlid olmuştur. Süleyman Çelebi'nin Vesîletü'n-Necatı'yla birlikte Türk edebiyatında iki yüzün üzerinde mevlid yazılmıştır. Türk edebiyatında yazılan mevlidlerin neredeyse tamamı tasavvufî yönleri bulunan şairlerce

oluşturulmuştur. Bazı mevlidler bestelenerek okunmuş ama hiçbiri Süleyman Çelebi'nin eserinin değerine ulaşamamıştır.

Süleyman Çelebi'nin mevlidinin okutulduğu yerler şunlardır:

1. Peygamber'in velâdetinin sene-i devriyesinde, tekkelerde ve Müslüman topluluklarda mevlid okutulmaktadır.
2. Dinî merasimlerde ve zikirlerde, ayin esnasında da mevlid okutulduğu vakidir.
3. Çocuğun doğumu münasebeti ile doğumunun kırkıncı günü mevlid okutulur ve mevlidin sonunda, çocuğun kulağına, ona verilen isim tekbir getirilerek söylenir.
4. Bir kişinin ölümünün kırkıncı günü mevlid okutulur.
5. Adak olarak, Peygamber'in ruhunun şad olması için mevlid okutulur (Pekolcay, 2005: 32).

“Vesiletü'n Necat”ın ve bazı diğer mevlidlerin son bölümünde bulunan Hikâye-i Güvercin, Hikâye-i Geyik ve Hikâye-i Deve gibi Hz. Peygamber'e (sav.) nispet edilen mucizevî nitelikteki kimi olaylarla ilgili hikâyeler, söz konusu eserlere sonradan katılmış destansı manzumelerdir ve bu manzumelerin asıl mevlid metinleri ile hiçbir ilgisi yoktur (Aksoy, 2007: 325).

“Vesiletü'n-Necat” anonim bir eser olması sebebiyle bir halk kitabıdır. Müellif olarak Süleyman Çelebi'nin yazdığı bu eser edebî geleneğin ürünüdür. Yani yazarı ve telif tarihi belli olan bir eserdir. Zira Süleyman Çelebi yazma olan bu eserini bitirdikten sonra yani o zamanın şartlarında eserine son şeklini verdikten sonra piyasaya sürmüştür. Ancak bu eser edebî ürün olsa bile yaygın kanaatten hareketle onun evvela halkın okuyacağı veya dinleyeceği dikkate alınarak yazıldığı ileri sürülebilir. Yani halka yönelik sade bir dille yazılmıştır. İşte sırf bundan dolayı bile bu eser “anonim” olmasa bile halk kitabı olarak düşünülebilir. Çünkü halk kitaplarının bir özelliği ve amacı da budur (Arvas, 2017: 71).

Çalışmamızda ele aldığımız eser Hafız Selim Mekkeli tarafından derlenen “Mevlid-i Nebvî” adlı eserdir. Eserin önsözünde Süleyman Çelebi'nin Mevlid'ine Yunus Emre,

Erzurumlu İbrahim Hakkı, Eşrefoğlu gibi döneminin önemli şairlerinin ilahîlerinden de ilave yapıldığı görölmektedir.

Eser, Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i ile başlamaktadır. Bu eserde Peygamber Efendimizin doğumuna yer verilmiştir. Yine onun mucizelerine, hayatına, vefatına ve birçok yönlerine değinilmiştir. Bu tür konulara yer veren pek çok sayıda eser kaleme alınmıştır. Bu türün geniş halk kitlelerince sevilmesinde Süleyman Çelebi'nin Mevlidi'nin büyük payı vardır.

Eserin genelinde ikilik şeklindeki mesnevi nazım biçimi kullanılmıştır. Yunus Emre'nin "Cennet İlahisi" ve "Mevlid-i Şerif Kasidesi" ise dörtlük şeklinde yazılmıştır.

Eser "Hikâye-i Mevlid" ile başlar. Bağdat'ta temiz salih bir kadın vardır. O vefat etmiştir. Oğluna da altın para kalmıştır, oğlan bunu ne yapacağını düşünürken bir topluluğun mevlid okutup dinlediklerini görür. Kendisi de dinler ve mutlu olur, gece rüyasında kıyamet kopar, mevlid okuyanlar cennete girer. Oğlan da cennete girmek ister ancak melekler ona mevlid okuyanların girebileceğini söyler. Oğlan uykusundan uyanıp ağlar ve daha sonra her yıl mevlid okutur. Öldüğünde yüzünde tebessüm vardır, kavmi öldüğünden emin olamaz ve bir doktor çağırır. Doktor öldüğünü söyler ama Allah ona nazar kılmıştır. O anda oğlan gözünü açar ve Allah'ın kendisine nazar kıldığını ve cennetteki yerini ona gösterdiğini söyler. Mevlid'i daima okutup dinlemelerini söyler. Ardından da vefat eder.

"Mevlid-i Şerif Kasidesi"nde ise Allah'a ve Resul'üne davet vardır. Cennete girmek istersen Allah'ın Resul'ünü sıkça anarak mevlidi okumak ve dua etmek gerekir.

Yunus Emre'nin "Cennet İlahisi", "Mevlid-i Nebevi"de yer alan eserlerdendir. İlahide ise yine cennetin güzellikleri ile buradaki kuşların dahi Allah diyerek öttüğü, suların Allah sesiyle gürlediği, cennette Tuba ağaçları ile güllerin olduğundan bahsedilir.

"Tevhid Kasidesi"nde ise günahlardan kurtulup kalplerdeki pasın silinmesi için her nefeste "La ilahe illallah" kelime-i tevhîd-i söylenmesinin önemi anlatılmıştır.

Dünyanın geçiciliğine vurgu yapılmış, gönüllerin Hakk'a yönelmesine, dertlere dermanın Allah olduğuna, Kuran okuyarak sıkıntılardan kurtulabileceğine değinilmiştir.

“İbrahim Hakkı'nın İlahîsi” yine eserde yer alan bir diğer ilahîdir. İlahîde ise kalbine gelen hüznün, elem ve gam Allah'tan gelir, bunlar misafirdir, onlara izzetle ikramda bulun, cefadan kaçma, çile çekerek olgunlaşsın şeklinde ifadeler vardır.

“Nat-ı Şerif”te ise derdimin dermanı sevgilim yüce Peygamber'imdir. Sürekli seni anar seni söylerim ifadelerine yer verilir.

“Mevlidü'n Nebi”- Allah adın bahri- her işe Allah'ın adıyla başlamalı, her nefeste onu anmalı, her iş onun adıyla tamam olur, gözyaşlarıyla daima onu anmalıyız. Âlemler yaratılmadan önce de o vardı. Yaratılmıştan da daha güçlü olan o Allah'tır.

“Lillâhil Fatiha Muassalâvat”, Allahu Teâlâ beni anıp duada bulunan her kuluna rahmet eylesin. Allah âlemleri ve Âdem'i yarattı. Hz. Muhammed'e kendi nurundan verdi sonra bu nuru Havva'ya oradan da Şit'e (as.) verdi, İbrahim'e İsmail'e verdi bu nurdan.

“Tevellüdü Peygamberi”, bu kısımda Âmine Hatun, Hz. Muhammed'in annesi ve babası Abdullah'tan bahsedilir. O doğmadan önce birçok alâmet belirir. Rebiulevvel ayının on ikinci gecesi her yer nurla dolar. Melekler gökten saf saf iner. Bu bölümde Peygamberimizin (sav.) doğumunu anlatır.

“Merhaba Bahri”, “Vesîletü'n Necât”ın eski yazmalarında 8-10 beyitten ibarettir. Sonradan kimler tarafından ilâveler yapıldığı tam olarak tespit edilememiştir ancak herkes tarafından çok beğenilip okunduğu için artık Süleyman Çelebi'nin eserinin bir parçası gibi benimsenmiştir. Bu kısımda merhaba sözü her dizede tekrarlanır. Peygamberimizin doğumuyla beraber mucizelerine değinilir ve kırk yaşında Peygamber olduğu, Kuran'ın ayetler şeklinde nazil olduğu, Peygamberimizin (sav.) eşsiz nuru ve güzelliği anlatılır.

“Miracü'n-Nebi Aleyhissalatü Vesselam”, bu kısımda miraç hadisesi anlatılır.

“Münacat Bahri”, bu kısımda Allaha yalvarış vardır. Allah'tan şefaet ve affolunmak istenir.

“Vefatün Nebiy-yi Sallallahü Aleyhi ve Sellem”, Peygamberimizin (sav.) altmış üç yaşına girdiğinde vefat ettiğini anlatır. Cebrail (as.) aracılığıyla haber gelir ve dağ taş üzüntüye boğulur. Azrail'in gelip canını alması hadisesi detaylıca anlatılır.

Bundan sonra “Vefat'ü Fatimatüz-Zehra Bahri”ne yer verilmiştir. Hz. Fâtıma hem Hz. Peygamber'in kızı olması dolayısıyla Sünnî cemaatte; hem de, Kerbelâ şehitlerinin anneleri olması hasebiyle Şiîler arasında son derece önemli bir yere sahiptir. Hz. Fâtıma, Hz. Peygamber'in Hz. Hatice'den doğmuş dört kızının en küçüğüdür. Yüzünün beyaz ve parlak oluşundan dolayı kendisine “Zehra” lakabı verilmiştir. Vefat'ü Fatimetüz-Zehra bahrinde, Peygamber Efendimizin (sav.), ölümünden sonra kızı Hz. Fatıma'nın yaşadığı elem ve üzüntü detaylarıyla anlatılır. Hz. Fatıma'nın dilinden babasına duyduğu özlem ve sevgi anlatılır. Hz. Fatıma'nın hayatının son zamanları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'le olan vedalaşması ve ölümü anlatılır.

“Hikâye-i Geyik”, Peygamber Efendimizin (sav.) bir mucizesini konu alır. İslamî değerleri kültürel özelliklerle birleştirmesi bakımından önemlidir. Kısaca özeti şu şekildedir: Hz. Peygamber arkadaşlarıyla otururken kırk atlı yanlarına gelir. Hz. Peygamberi, Peygamberlik konusunda denemek için O'ndan bir delil isterler. Hz. Ömer ve Hz. Ali buna çok sinirlenirler. Hz. Peygamber onları sakinleştirir. Bu sırada Hz. Peygamber, atlıların esir aldığı eli ayağı bağlı geyiği serbest bırakmalarını ister. Bu şekilde geyik Allah'ın bir olduğunu, Hz. Peygamber'in de onun elçisi olduğunu söyleyecektir. Önce kabul etmezler ama daha sonra geyik konuşmaya başlar. Kâfirler de artık bu dini kabul edip geyiği bırakırlar. Geyik önce kayıp olan kardeşinin hasretinden sonra da günlerdir emzirmediği yavrularından söz eder. Hz. Peygamber'in kefil olmasıyla geyik bırakılır. Yavrularına durumu anlatır. Geyiğin yavruları, Peygamberimize bir zarar gelir endişesiyle emecekleri sütün haram olacağını söylerler. Geyik onları ikna edip, emzirip geri döner. Ancak yine atlıların tuzağına düşer. Hz. Peygamber'e mahcup olmak istemez ve o anda dua eder. Bu dua kabul olur ve Cebrail vasıtasıyla Hz. Peygamber'in huzuruna gelir ve ondan özür diler. Geyiğin

yine konuştuğunu gören kâfirler müslüman olurlar. Hikâyenin sonunda salâvat getirilir.

Kimi kaynaklarda mevlidlerin sonuna eklenmiş ve yazarı belli olmayan bir hikâye olarak belirtilen “Güvercin Destanı”, kimi kaynaklarda da Kirdeci Ali tarafından yazılmış, manzum bir destan olarak tanıtılmıştır. Mesnevî tarzında yazılmış olup 34 beyitten ibarettir (Erciyas - Oruç, 2013: 1400). *“Güvercin Destanı” Eski Anadolu Türkçesi ile yazılmıştır. “Kurguya dayalı metinlerde dil ve anlatım ele alınırken üslup ve anlatı tekniği” konuları ayrı ayrı ele alınmalıdır. “Güvercin Destanı”nın (Güvercin Dâsitani) üslûbu şiirsel olarak nitelendirilebilir (Aslan, 2006: 199).*

“Hikâyeyi Güvercin”de, kitaplardan İslamiyet’i öğrenme imkânı olmayan ve Arapça bilmeyen Türklere Hz. Peygamber’in mucizelerini ve bazı İslamî kuralları öğretmek amaçlanır. Hikâyenin ana fikri zor durumda kalanlara insan öleceğini de bilse yardım etmelidir.

Hikâye bir doğan tarafından kovalanan güvercinin, Hz. Peygamber’den yardım istemesini anlatır. Doğan avını Hz. Peygamber’den ister, Hz. Peygamber güvercini koynunda saklamıştır. Doğan avını almakta ısrar eder. Hz. Peygamber kendi etinden kesip vermeyi teklif eder ama bıçak bir türlü kesmez. Daha sonra güvercin Cebrail, doğan da Mikail olur. Her iki melek de Hz. Peygamber’den şefaât dilerler.

Kıssa-i İsmail ve İbrahim Aleyhümessalam’da ise Hz. İbrahim uzun süre çocuğu olmadığı için Allah’tan bir oğul ister, onu da Allah’a kurban edeceğine söz verir. Sonunda bir çocuğu olur ve artık rüyasında kurbanını kesmesi hatırlatılır. Hz. İbrahim oğlunu alıp evden çıkar ve keseceği yere varınca üzülüp, ağlamaya başlar. Ancak oğlu onu teselli eder ve Allah’ın emrini yerine getirmesini söyler. Ancak Allah’ın emriyle bıçak kesmez ve Allah Cebrail vasıtasıyla bir koç gönderir ve kendisine olan bağlılığını gösterdiğini bildirir.

“Hikâye-i Kesikbaş”ta Resul-i Ekrem, Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali beraber sohbet ederken bir kesik baş yanlarına gelir. Allah dostu olduğunu, bir devin kendisini bu hâle getirerek oğlunu yediğini, hanımını kaçırdığını söyler. Allah’ın Resulünden yardım

ister. Hz. Ali devi öldürüp Kesikbaş'ın hanımını kurtarır. Hz. Peygamber dua eder ve oğluna Allah yeniden can verir. Kesikbaş da organları tam bir insan haline gelir.

“Hikâye-i İslami Yahudi” başlıklı anlatıda, Bağdat'ta gece gündüz hayır işleyen biri vardır. Her Rebiulevvel ayında mevlid okutur, fakirlere yiyecek dağıtır. Yakınlarında Yahudi bir çift vardır. Kadın gece rüyasında Hz. Peygamberi görür ve Hz. Peygambere âşık olur ve iman eder. Kocasına bu rüyayı anlatır, o da aynı rüyayı gördüğünü söyler, ikisi de müslüman olur. Mevlide saygı duydukları için Allah onları imanla ödüllendirmiştir.

“Hikâye-i Deve”de, bir cuma akşamında ağlama inleme sesi duyan Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye kapıya bakmasını söyler. Kapıda bir deve vardır ve derdini sadece Resul-i Ekrem'e anlatmak ister. Deve sahibinin kendisine zulmettiğini, ağır yükler taşıttığını, taşımazsa yemini keseceğini anlatır. Resul-i Ekrem sahibine nedenini sorar, o esnada deve dile gelip anlatmaya başlar, bunu gören sahibi şaşırarak yere kapanır, O'nun hak peygamber olduğunu kabul eder. Hz. Peygamber deveyi satın alır. Deve özgürce gezer dolaşır, cuma günleri yemez içmez, naralar atarak yeri göğü inleter. Bir cuma günü mescitteki kalabalığın nedenini sorunca Hz. Peygamberin vefat ettiğini öğrenir. O an acıyla nara atıp başını yerden yere vurur. Başı paramparça olan deve orada ruhunu teslim eder.

“Mevlid-i Nebevi” adlı eserde yer alan diğer bir mevlid de Şemsettin Sivasî'ye aittir. *Şemseddin Sivasî'nin “Mevlidi'n-Nebi” adlı eserinin Türkiye'nin muhtelif kütüphanelerinde 10 yazma nüshası vardır. “Mevlid Mevlidi'n-Nebi sallallahu Aleyhi Vesellem” başlığı ile mevlid metnine geçilmektedir. Metin aruzun; “Fâ i lâ tün Fâ i lâ tün Fâ i lün” kalıbıyladır ve eser vezin yönüyle kusursuzdur. Bu bölüm 93 beyittir. Mevli bölümünden sonra “Mi'racü'n-Nebi sallallahu Aleyhi vesellem” başlığı altında Peygamberimizin Mi'rac hadisesini anlatan bölüm gelmektedir. Bu bölüm 169 beyittir. Eserin tamamı 262 beyittir”* (Kaya, 2008: 1).

“Mevlid-i Şems” dünyanın yaratılışı, Peygamber Efendimizin doğumu, mucizeleri İslamiyet'i anlatırken çektiği sıkıntılar, Miraç hadisesi, Hz. Peygambere övgü, Kuran'daki sureler ve anlamları, işlenen konular arasındadır.

“Refet Mevlidi”, evrenin yaratılış mucizesinden bahsedilen şiir, mesnevî formundadır. Peygamberimize (sav.) övgü vardır. Peygamber Efendimizin hak yolunda bir insan olduğu ve ona salâvat getirmenin gerekliliği üzerinde durulmuştur. Âlemlere gelmeseydi insanlığın hak yolunu bulamayacağına ve diğer peygamberlerin mucizelerine değinilmiştir.

Kaynaklarda Re’fet, Mevlid şairi olarak gösterilmektedir. Eser, aruzun fâilâtün fâilâtün fâilün kalıbıyla ve mesnevi nazım şekliyle Sultan Abdülazîz’in tahta çıktığı 1861 yılında kaleme alınmıştır. Her nüshada farklı olmakla beraber yaklaşık 240 beyitten müteşekkildir. Mevlid’in bilinen beş yazma nüshası bulunmaktadır[Ankara Millî Kütüphane Yz. A. 5748, Yz. A. 8626, Süleymaniye Kütüphanesi Yazma Bağışlar 4432/2, Beyazıt Devlet Kütüphanesi Yz. 6735] (Ekinci, 2011: 190-193).

“Halveti-i Cerrahî’nin İlahîsi”ne yine eserde yer verilmiştir. Dörtlük şeklindeki ilahînin her bendinin dördüncü dizesinde kelime-i tevhîd söylenmiştir. İnsanları Allah’ı sık sık anmaya bir davet ve tövbeye çağrı vardır. Yunus Emre’nin ilahîsine yer verilmiştir. Yine son dizede “La ilahe illallah” tekrarı vardır.

“Kerbela Şehitlerine Mersiye” şiiri de eserde yer alır. Kazım Paşa’ya ait olan bu mersiye Peygamber Efendimizin torunu Kerbela şehidi Hüseyin’e yazılan bir ağıttır. Şiir altı dizelik bentler halinde terkib-i bent nazım şekliyle yazılmış ve her bendin sonunda vasıta beyti ile bentler birbirine bağlanmıştır.

“Hz. Yusuf Kıssası” kötülüğe karşı iyilikle karşılık verilmesi gerektiğinin en güzel örneğidir. Kuran-ı Kerim’deki Yusuf suresinden Hz. Yusuf hakkında anlatılanlardan yola çıkılarak oluşturulmuş bir hikâyedir. Kadın erkek ilişkisinin meşru şekilde yaşanması gerektiği mesajını verir. Kötü niyetli insanlara, iyilikle yaklaşılması gerektiğini öğütler. Hikâye eserde şöyle anlatılır: Yakub on iki oğlunun içinden en çok Yusuf’u severdi. Kardeşleri de bu durumu kıskandı ve Yusuf’u götürüp bir kuyuya attılar. Babalarına da onu bir kurdun yediğini söylediler. Daha sonra bir kervana köle olarak satılan Yusuf Mısır’a gitti. Onu Aziz isimli bir zat köle olarak aldı. Yusuf’un güzelliğinden, Aziz’in karısı Züleyha etkilenip onunla yakınlaşmak istedi. Fakat

karşılık göremeyince Yusuf'a iftira attı. Bunun üzerine Aziz, Yusuf'u zindana attırdı. Zindandayken rüya tabirinde kendini yetiştiren Yusuf'un ünü, Mısır melikine kadar gitti. Yusuf Mısır hükümdarının rüyasını doğru tabir etmesi üzerine Mısır meliki tahtını Yusuf'a bıraktı. Yusuf ülkede tarımı geliştirdi ve yedi yılda birçok para biriktirdi. Hükümdarın rüyasında gördüğü yedi yıl bolluk ve yedi yıl kıtlık zamanları geldi. Bu kıtlık yıllarında Yusuf, hazineyi herkese eşit şekilde dağıttı. Yusuf'un kardeşleri de Mısır'a geldi ve bu hazineden pay almak istediler. Yusuf kardeşlerini tanıdı ve diğer kardeşi Bünyamin'i de getirmelerini istedi. Yakup bu durumda anladı ki Yusuf yaşıyor, çok sevindi buna.

“Hüdaî'nin Kasidesi” yine eserde yer alan bir başka şiidir. Bu şiiirde Hz. Muhammed'e övgü vardır ve O'ndan şefaaf istenir.

Eserde Yunus Emre'den de Allah aşkını, affolunmayı Peygamber sevgisini konu edinen şiiir ve ilahîler vardır.

Eserde bir de Niyazi Mısri'nin “Nat-1 Şerif”ine yer verilmiştir. Beş bentten oluşan şiiirin son iki dizesi her bentte nakarat şeklinde tekrar edilmiştir. Hz. Muhammed'e (sav.), Hasan ve Hüseyin'in şehit edildiği Kerbela olayına değinilmiştir.

Eserde ayrıca Şeyh Galip'in “Nat-1 Şerif”ine de yer verilmiştir. Peygamber Efendimize övgülerin yer aldığı şiiirde, O'nun şefaafine nail olmak istenmiştir. Yedi bentlik, altışar dizeden oluşan müseddesin her bendinin son iki dizesi nakarat şeklinde tekrarlanmıştır. Aruz vezninin mef/u/lü/ me/fa/i/lü me/fa/i/lü fe/u/lün kalıbıyla yazılmıştır. Allah tarafından üstün özelliklerle yaratılan Hz. Muhammed (sav.) tüm Peygamberlerin en şerefli sidir. Kuran-ı Kerim'deki Hicr suresinin 72. ayeti kerimesine hatırlatmada bulunarak “Le amruke emri” ilahîsi yer alır. Bu tekrarlar şiiirde bir ritim ve ahenk sağlamıştır. Eserin en sonunda ise nesir şeklinde yazılmış mevlid duası yer alır.

3. 3. “Leyla ve Mecnun” Adlı Eserin İncelenmesi: Eserin Yazarı, Şekli ve Muhtevası

Halk hikâyesi, birçok edebiyat araştırmacısı tarafından ele alınıp incelenmiş ve çeşitli tanımlamaları yapılmıştır.

Boratav, bu türün 16. yüzyıldan beri destanın yerini alan, destanla modern roman arasında bir anlatı türü olduğunu belirtir (Boratav, 1946: 51-52).

Otto Spies, halk hikâyelerini “bir sevgiliyi elde etme yolundaki maceraları anlatan masal” olarak ele alır (Spies, 1942: 52).

Alptekin, göçebelikten yerleşik hayata geçişin ilk ürünlerinden olduğunu belirttiği halk hikâyelerini aşk, kahramanlık gibi konuları işleyen; kaynağı Türk, Arap-İslam ve Hint-İran olan, büyük ölçüde âşıklar ve meddahlar tarafından anlatılan nazım nesir karışımı anlatımlar olarak tanımlar (Alptekin, 2005: 18).

Türk Edebiyatı verimleri içinde eski destan geleneğinin yerini alıp XVI. yüzyıldan itibaren görülmeye başlayan, genellikle âşıklar tarafından nazım-nesir karışık bir söylem biçimi ile dinleyicilere karşı anlatılarak nesilden nesile geçen, yer yer masal ve destan özellikleri gösteren aşk ve kahramanlık hikâyeleridir (Yardımcı, 2008: 140). Türk halk edebiyatı içerisinde önemli bir yere sahip olan halk hikâyelerini, yüzyıllar boyunca Türk insanının roman, hikâye ihtiyacını karşılamış, aynı zamanda eski gelenekten de izler taşıyan nazım-nesir karışık bir tür olarak tanımlayabiliriz.

Halk hikâyelerinin kaynakları:

1. Türk kaynağından gelenler: Dede Korkut Hikâyeleri, Köroğlu ve kolları, saz şairlerinin hayatları etrafında teşekkül edenler: (Kerem ile Aslı, Âşık Garib ile Şah Sanem, Şah İsmail, Karacaoğlan ile İsmigân Sultan vb.). Doğu Anadolu’da âşık-hikâyecilerin söylediği hikâyeler: (Dede Kasım’ın “Tahir Mirza”sı, Fakirî’nin Kerem’in Erzincan Bağları, Feryâdî’nin, Kara Gelin’i, Şenlik’in, Sevdâkâr’ı, Latif Şah’ı ve Salman Bey’i). Güney Anadolu’da aşiretler arasında yaygın türkülere bağlı bozlak adını alan eserler: (Genç

Osman, Gündelişoğlu, Demirci vb.). Şehirlerde hikâyeciliği sanat haline getiren meddahların türlü konularda söyledikleri ve sonradan yazıya geçenler: (Sansar Mustafa, Hançerli Hanım, Letâifnâme, Cevrî Çelebi vb.).

2. Arap-İslâm kaynağından gelenler: Leylâ ile Mecnûn, Binbir Gece, Ebu Müslim, Gazavâtı Ali (Hazreti Ali Cenklere), Veysel Karânî, Battal Gazî, Dânişmendnâme vb.
3. İnan-Hint kaynağından gelenler: Ferhad ile Şirin ve Dimne (Pançatantra) vb. olmak üzere üç kolda toplayabiliriz (Elçin, 1998: 444).

Halk hikâyesinin tasniflerine bakıldığında, bazı araştırmacılar hikâyeleri tasnif ederken; hikâye karşılığı olarak roman, destan gibi kelimeleri de kullanmışlardır. Örneğin Ignacz Kunoş, Türk halk hikâyelerini konu bakımından üçe ayırdığı tasnifinde hikâyeleri: 1) Kahramanlık romanı 2) Saz şairlerinin romanı 3) Saz şairleri kahramanlık romanı (Boratav, 1946: 33) olarak sınıflandırarak, hikâye yerine “roman” kelimesini kullanmıştır. Fransız araştırmacı Edmond Saussey ise Türk halk hikâyelerini şu şekilde tasnif eder: 1) Menşe anlatan menkıbeler 2) İslâmî destanlar 3) Gezici şairlere, âşıklara dair hikâyeler (Boratav, 1946: 34). Burada da görüldüğü gibi Saussey, hikâye yerine menkıbe ve destan kelimelerini kullanmıştır.

Çalışmamızda Selami Münir Yurdatap²⁷ tarafından yeniden kaleme alınan “Leylâ ile Mecnûn” halk hikâyesi konu edilmiştir.

“Leylâ ile Mecnûn” hikâyesi, gerçekte yaşadığı kesin olarak bilinmeyen başkahramanlarının Leylâ ve Mecnûn olduğu Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında ortak olarak görülen en meşhur aşk hikâyesidir. Hikâye birçok şair tarafından ele alınıp yazıldığı için değişik mesnevilerde farklı olaylar içerir.

²⁷Selami Münir Yurdatap (1910-1987) 1910 yılında Trablus’da doğdu. Şam Sultanî’si mektebini 1920 yılında bitirdikten sonra İtalyan Lisesi’nden 1925 yılında mezun oldu. 1927 yılında İkdâm gazetesinde çalışmaya başladı. Sırasıyla Vakıf, Pembe Gazete, Haber, Şehir, Tasvir, Hürriyet, Son Havadis, Yeni İstanbul gazetelerinde; Bildircin, Yıldız, Ayda bir, İnci dergilerinde yazar ve yönetici olarak çalıştı. Akbaba mizah dergisinde uzun yıllar çalıştıktan sonra emekliye ayrıldı. Çeviriyle girdiği edebiyat dünyasında mizahî öyküleriyle dikkat çekti. Tanınması çok sayıdaki popüler romanlarla oldu. 1949 yılında “1001 Gece Masalları”nı Arapçadan dört cilt halinde ilk Türkçeye çevirdi. Ömrü boyunca 71 kitap ve sayısız çeviri yayınlayarak Türk Edebiyatına en çok katkı yapan yazarlardan biri olmuştur. 1987 yılında aramızdan ayrılmıştır (Işık, 2007: 125).

“Leylâ ile Mecnûn” hikâyesinin ilk kaynağı Arap edebiyatıdır. İran Edebiyatı’nda ise bu macerayı konu alan ve en eski eser olma özelliğini taşıyan Nizâmî-i Gencevî’nin “Leylî vü Mecnûn” adlı mesnevîsidir (Levent, 1959: 11). Bazı araştırmacılar eser hakkında bilgi verirken Nizâmî’nin, Mecnûn’un aşkını ilâhileştirdiği ve hikâyeye tasavvufî bir çeşni verdiği görüşündedirler. “Leylâ ile Mecnûn ”un aşklarının ilâhî aşka dönüşü, dünyanın fânîliği ve ölüm gibi konuların esere tasavvufî bir nitelik kazandırdığını ileri sürerler (Levent, 1959: 31).

Klasik dönemde yazılmış Leylâ ve Mecnûn mesnevîsinin en güzeli hiç şüphesiz ki Fuzulî’ye aittir. Mesnevî nazım şekli ve “mef/û/lü/ me/fâ/î/lün/ fa/û/lun” vezni ile yazılan bu eser konu olarak da, ayrılığı ve onun verdiği acıyı anlatmaktadır. Eser, 1535 yılında Bağdat ve Halep Beylerbeyi Üveys Paşa’ya sunulmuştur. İran edebiyatında Leylâ-Mecnûn kıssasını işleyen diğer şairler, Genceli Nizâmî, Emir Hüsrev-i Dehlevî, Abdurrahmân-ı Câmî ve Âtîfî’dir (Mazıoğlu, 1997: 54).

Leylâ ve Mecnûn’un hikâyesi Türk edebiyatında da çok ilgi görmüştür. Bu hikâyeyi Türk edebiyatında ilk defa anlatan Gülşehrî’dir (Pala, 2003: 161). Gülşehrî’den sonra Âşık Paşa “Garib-nâme” adlı eserinde bu konuyu aynı şekilde, tasavvufî bir bağlamda ele alır (Pala, 2003: 164). Türk Edebiyatında “Leylâ ile Mecnûn” mesnevî nazım biçimiyle müstakil bir eser olarak, ilk defa XV. yüzyıl şairlerinden Şâhidî tarafından kaleme alınmıştır. Leylâ ve Mecnûn mesnevîlerinin en uzununu olma özelliğini taşıyan bu eserde Şâhidî eserini Nizâmî, Gülşehrî ve Âşık Paşa’da olduğu gibi tasavvufî açıdan ele alıp işlemiştir.

Türk Edebiyatında bu hikâyeyi kaleme alan bir başka şair Ali Şîr Nevâî’dir. Nevâî’nin Hamse’sini meydana getiren beş mesnevîden üçüncü mesnevi Leylâ ve Mecnûn hikâyesidir. Türk Edebiyatında aynı hikâyeyi kaleme alan şairlerden biri Akşemseddin-zâde Hamdullah Hamdî’dir. XVI. yüzyıl şairlerimizden Hâmidzâde Celîlî tarafından da Leylâ vü Mecnûn mesnevisi yazılmıştır. XVI. yüzyıl şairlerinden Tebrizli Hakîrî’nin de Çağatay Türkçesiyle kaleme aldığı Leylâ ve Mecnûn adlı eseri bulunmaktadır. Lârendeli Hamdî, Leylâ ve Mecnûn hikâyesini Hayret-nâme adını verdiği eserde kaleme almıştır. XVI. yüzyılın bir başka şairi olan Halîfe, Leylâ vü Mecnûn mesnevîsini kaleme alan bir başka şairimizdir. Halîfe özellikle Fuzulî’den çok

etkilenmiştir. 17. yüzyıla baktığımızda Leylâ ile Mecnûn konusunu işleyen şâirlerin başında Kafzâde Fâizî gelmektedir. 18. yüzyıl şairlerimizden Örfî de bu hikâyeyi konu alan şairlerimizdendir (Levent, 1959: 110).

Yurdatap tarafından kaleme alınan “Leylâ ile Mecnûn” hikâyesinin konusu ise şöyledir:

Beni Amir kabilesinin diğer erkekleri gibi cesur ve yakışıklı olan Kays avlanmaya çıktığı bir günün dönüşünde Leylâ’yı görür. Leylâ arkadaşlarıyla gülüp oynarken Kays onu çok beğenir ve âşık olur. Buluşup birbirlerine güzel şiirler, türküler söylerler. Leylâ’nın babası Kays’ın her ne kadar amcasının oğlu olsa da bu durumun hoş olmadığını söyler. Buna kızan Kays orada bir şiir söyler. Kays’ın acı çektiğini görenler bir kadın için bu kadar acı çekilir mi diye düşünür. Leylâ’nın babası kızını kimseyle görüştürmez. Kays divâneye döner. Onun bu perişan halini gören kabile halkı ona (Mecnûn) adını verir.

Mecnûn’un babası, Leylâ’yı babasından Allah’ın emri ile ister. Babası Leylâ’nın yaşının küçük olduğu bahanesiyle kızını vermez. Babası ısrar edince de Mecnûn’un halini beğenmediğini, serseri gibi işsiz güçsüz dolaşır ahû zar ettiğini söyler. Mecnûn’a babası ve arkadaşları bu sevdadan vazgeçmesini söyler. Mecnûn asla vazgeçmez, sahralarda dolaşır, oradaki hayvanlarla konuşup dertleşir, öyle ki Leylâ’nın gözlerini ceylanlara benzetir. Babası Mecnûn’u düzelmesi için Mekke-i Mükerreme’ye götürür. Mecnûn, Leylâ’nın aşkını gönlünden çıkarmaması için Allah’a dua eder. Oradan döndükten sonra Leylâ’nın babası Mecnûn’u öldürmek ister fakat amacına ulaşamaz. Mecnûn, Leylâ’nın çadırı etrafında dolansa da Leylâ’yı göremez. Arkadaşları ikisi arasında haber getirip götürür. Bir gün esen sert bir rüzgârla Leylâ’nın odasını kapatan örtü açılır ve Mecnûn, Leylâ’yı görür. Yanına gider, oturup dertleşirler. Mecnûn şiirini okur ve kendine hâkim olamaz, ağlayarak başını yerden yere vurur. Mecnûn’un arkadaşları, Leylâ’nın babası buraya gelirse seni affetmez diyerek Mecnûn’u oradan uzaklaştırır.

Mecnûn’un babası oğlunun haline çok üzülür. Bu arada Mecnûn’un kabilesi bu yaşananların dedikodusunu yapar ve onu bu yanlış hareketlerinden dolayı öldürmeye

karar verirler. Babası oğluna yetişir. Annesinin çok üzüldüğünü söyler ve onu dönmeye ikna etmeye çalışsa da Mecnûn, Leylâ'nın aşkına beni Allah düşürdü benim gıdam ağlamak ve feryat etmektir, der. Daha sonra Mecnûn babasını kırmaz ve kabilelerine dönerler. Birkaç gün sonra Mecnûn sahraya kaçar. Leylâ odasında ağlayıp üzülürken sevgilisinin oturduğu tepeden gelen seher yelini koklar, şiirler söyler. Diğer âşıklar gibi Leylâ da derdini içine atar, yalnız kalmayı yeğler. Annesinin Leylâ için eğlence düzenlediği bir günde Leylâ, bahçedeyken yoldan geçen bir bedevîden Mecnûn'un Leylâ için söylediği şiiri duyar ve ezberler. Eğlence ortamındaki bir kız, Leylâ'ya bu sevdadan vazgeçmesini söyler.

İbnî Selam adlı bir genç, Leylâ'yı görür ve güzelliğine vurulur. Onu babasından yüklü hediyeler eşliğinde ister. Babası kabul eder, Leylâ'yı verir. Leylâ çok üzülür. Mecnûn sahrada dolaşp, şiirler söylerken Nevfil isminde iyiliksever birine rastlar, durumu anlatınca, ona Leylâ'ya kavuşması için yardım edeceğini söyler. Nevfil Leylâ'yı babasından ister, vermezse de savaş açacağını söyler. Babası öyle divâneye kız vermem deyince muharebe başlar. İlk başta yenilen Nevfil daha sonra savaşı kazanır. Leylâ'nın babası kızım sizindir ancak o deliye kızımı vermeyin diyerek Nevfil'i de ikna eder. Kays ağlayarak sahraya döner, Leylâ da sabahlara kadar ağlar. Leylâ ile İbnî Selam nikâhlanır. Leyla gerdek gecesi asla İbnî Selam'la olmayacağını söyler. Mecnûn'un babası onu ararken baygın halde bulur, bu vahşi hayvanlar arasında yırtık elbiselerle dolaşmaktan vazgeçmesini söyler. Mecnûn babasından af dileyerek ondan ayrılır. Babası kısa süre sonra vefat eder. Mecnûn'un bundan haberi olmaz, o sadece Leylâ'yı düşünüyordur. Öğrenince koşup mezarın üstüne kapanıp ağlar.

Bir gün Şam'da Abdülmelik Sultan ziyafet esnasında bir cariyenin ud eşliğinde okuduğu şiiri çok beğenir. Şiirin Mecnûn'a ait olduğunu duyunca onu çok merak eder ve adamlarını gönderip Mecnûn'u getirtir. Mecnûn âşk macerasını anlatıp bir şiir daha okur. Hükümdar onu bir kese altınla ödüllendirir. Leylâ ile kavuşturma sözü verir fakat sonra sözünü unuttur. Mecnûn yaşlı bir adama rastlar. Adam Leylâ'nın İbnî Selam ile evlendiği için çok üzgün olduğunu anlatır. İhtiyar, ünü tüm Arabistan'a yayılan şair Mecnûn'u görünce şaşırır. Mecnûn da ondan, Leylâ'ya onu sevdiğini iletmesini ister. İhtiyar, Leylâ'ya gelip Mecnûn'un halini anlatır. Leylâ bir mektup yazar, içinde bir de şiir vardır. İhtiyar, Mecnûn'a iletince Mecnûn okuyup kâğıdı öper.

Annesi Mecnûn'a evine dön, malımıza mülkümüze sahip çık der. Mecnûn mal mülk istemediğini, gözünün aşktan başka hiçbir şeyi görmediğini anlatır. Sonra annesi vefat eder. Leylâ'nın, Mecnûn'un aşkıyla üzüldüğünü gören kocası ona iyice baskı yapmaya başlar. Âşıklar, bir gece gizlice Riyad tepesinde buluşurlar. Çektikleri sıkıntıları birbirlerine anlatırlar. Güneşin ilk ışıklarıyla iki sevgili ayrılırlar. Leylâ kocası gelmeden yatağa girer. İbnî Selam bir muharebede ağır yaralanıp yatağa düşer, sonra da vefat eder. Herkes acıyla ağlarken Leylâ, Mecnûn'a olan aşkıdan ağlar. Leylâ'nın fakirlere yemek dağıttığı haberini alan Mecnûn, fakir kılığında gelir, Leylâ'sını görür. İki sene matem tuttuktan sonra baba evine dönen Leylâ'yı görmeye gelen Mecnûn sevgilisine beyitler okumaya başlar. Leylâ da kafasını kervandan çıkarıp ona karşılık verir. Leylâ annesinin evine, Mecnûn çöllere döner. Mecnûn, yüksek bir tepeye çıkarak Allah'a yalvarıp aşkına kavuşmayı diler. İki sevgili Zeyid'in aracılığıyla buluşurlar, birbirlerinin gözlerine bakmakla yetinirler. Çöllerde ağlayıp inleyen Mecnûn Leylâ'nın yanında dilsizdir. Sekiz saat görüşürler, kucaklaşıp vedalaşırlar.

Ailesi, Leylâ'ya daha çok baskı yaparak kimseyle görüştürmemeye başlamıştır. Leylâ çadırda Mecnûn'un şiirlerini okuduğu sırada babası gelir. Leylâ onu Mecnûn sanıp sarılmak ister ve bunu fark eden babası sinirden köpürür. Mecnûn'un çapkın ve hilekâr olduğunu söyler fakat Leylâ kendi aşkıdan böyle çöllere düştüğünü ve hiç kimsenin bu kadar ince şiir yazmadığını söyleyerek Mecnûn'u savunur. Leylâ bayılır yatağa düşer ve kısa süre sonra da ölür. Ailesi yasa boğulur. Cenaze defnedilir. Hicaz taraflarına giden Zeyd çok yardım ettiği Leylâ'nın ölümüne çok üzülür, mezarında ağlar, mersiyeler okur. Geceleyin sahraya gelir, Mecnûn her şeyden habersiz şiir söylemektedir. Gece vakti Zeyid'i görünce onun acı bir haber getirdiğini hisseder. Zeyid feryatla Leylâ'nın öldüğünü söyler. Mecnûn, üzüntüden yerdeki taşları göğsüne vura vura kan içinde kalır. Zeyid onu teselli etmek istese de Mecnûn sabaha kadar ağlar, inler. Zeyid'den kendisini Leylâ'nın mezarına götürmesini ister. Mecnûn birkaç gün mezara kapanıp ağlar. Sonra bir ah çekerek orada can verir. Böylece hayatta kavuşamayan âşıklar bir mezarda birleşir.

3. 4. İncelenen Eserlerin Halk Kitapları Bağlamında Mukayesesi

Bu bölümde Selami Münir Yurdatap tarafından yazılan “Leylâ ile Mecnûn”, Hafız Selim Mekkeli tarafından derlenen “Mevlid-i Nebevi”, Tansel tarafından çeşitli Osmanlıca okuma metinlerinin derlenmek suretiyle ders kitabı olarak hazırlanan “Klasik Türkçe Dinî Metinler” adlı eserlerin halk kitabı bağlamında mukayesesi yapılacaktır.

Bu eserleri muhteva bakımından incelediğimizde onlarda şu hususların bulunduğunu ifade edebiliriz:

“Leylâ ile Mecnûn” çok eskiden beri okunan ve anlatılan klasik bir halk hikâyesidir. Birbirine âşık iki gencin birbirlerine kavuşamayıp çektiği ıstıraplar ve aşklarının öldükten sonra da devam edeceği inancı anlatılır. Konu sabittir ve hikâyenin çeşitli varyantlarına ulaşmak mümkündür. Halk kitaplarında o toplumun inanç, adet, gelenek ve göreneklerinden izlere rastlamak mümkündür. “Leylâ ve Mecnûn” hikâyesi Türk inanç ve adetlerinden izler taşır. Örneğin Mecnun’un babasının, oğlunun düzelmesi için onu alıp Mekke’ye götürmesi ve burada dua etmeleri gibi.

“Mevlid-i Nebevi” 1984 yılında Şenyıldız Yayınevi tarafından basılmış olup derlemesi Hafız Selim Mekkeli tarafından yapılmıştır. “Mevlid-i Nebevi”de tek bir hikâye ve konuya yer verilmez. Derleme bir eser olduğu için içinde ilahi, kaside, naat gibi türlere yer verilmiştir. Bunun yanında Peygamber Efendimizin (sav.) mucizelerini anlatan hikâyelerde eserde mevcuttur. Halk kitapları birçok metni içinde barındırabilir. Halk kitaplarının içerikleri hem dünyevî hem dinîdir. Mevlid-i Nebevi dinî içerikli bir eserdir. Konu olarak Allah aşkı, Peygamber Efendimiz (sav.) ve O’nun mucizeleri, dört halife, diğer Peygamberler yer alır. “Mevlid-i Nebevi” açık anlaşılır, sade, gösterişsiz bir dille yazılmıştır. Bu nedenle tüm insanlığa hitap eder. Ayrıca Mevlid önemli toplantılarda, meclislerde okunup, ibadet etme vesilesi kılınmıştır. Hz. Peygamber’in mucizelerine yer verilip olağanüstü özelliklerle hikâyeler ilgi çekici hale getirildiği için de halk kitabı özelliği gösterir. Eserdeki “Hikâye-i Geyik”, “Hikâye-i Güvercin” gibi Hz. Peygamber’in mucizelerinin anlatıldığı hikâyeler esere sonradan eklenmiştir. Bunların asıl Mevlid metinleriyle hiçbir ilgisi yoktur (Aksoy,

2007: 325). Esere sonradan bazı eklemeler yapılmış olması da “Mevlid-i Nebevi”nin halk kitabı olduğunun bir başka göstergesidir. Halk kitaplarında bu şekilde asıl metine sonradan ekleme ve çıkarmalar yapılabilir.

Mevlid halk arasında en çok okunan eserlerden biridir. Çok sayıda baskısının olması ülkemizin en uzak dağ köylerine kadar ulaşması, hem okunan hem dinlenen bir kitap olması niteliğiyle yüzyıllarca baş tacı olan bir eserdir. Bunun birçok sebebi vardır, ancak en önemlisi metinlerin içeriğinin halkımızın yaşantısıyla olan benzerliğidir. Toplumumuz Allah ve Peygamber aşkıyla doludur (Özalp 2014: 11-12). Türk insanı uzun yıllar İslam dininin bayraktarlığını yapmıştır ve yine yapacaktır. Eser de insanların bu duygularına hitap eder. Bu kitaplar toplumda vatan ve millet sevgisini, birlik beraberlik ülküsünü güçlendirmiş, ait olduğu toplumun inancının gereklerini yerine getirme amacına hizmet etmiştir. Mevlid halk arasında oldukça ilgi görmüş, daha sonra farklı kişiler tarafından bir kaç değişiklik yapılarak yeniden düzenlenmiştir. Göçebe olan Türkler Anadolu’ya yerleştikten sonra halka dinin esaslarını öğretmek, İslamî bilgiler aktarmak amacıyla halk kitapları yazılmıştır. Bu kitaplar Osmanlı Devleti zamanında ve daha sonrasında halk üzerinde etkili olmuştur (Öztürk, 2007: 405). Asırlar boyu kimileri için zaman geçirme ve eğlence amaçlı, kimileri için dinî ahlakî konuları öğrenme amaçlı okunmuştur. Ayrıca insanların birbirine sevgi ve saygı duyması, yardımsever, merhametli kişilikler olması üzerinde Mevlid’in çok etkisi vardır.

Mevlid-i Nebevi’de konu bütünlüğü vardır. Asıl konu Peygamber Efendimiz (sav.)’dir. Eserde farklı başlıklar altında işlenen şiirlerde Peygamber Efendimiz ve onun mucizeleri, başından geçen olaylar anlatılır. Bu konu bütünlüğü bile bu eserin halk kitabı olduğunun göstergesidir. Sonuç olarak Mevlid-i Nebevi Peygamber Efendimizin (sav.) eşsiz ahlakının örnek alınması için genç, yaşlı, çocuk demeden her seviyeden halka sunulmuştur.

Bu eserleri şekil açısından incelediğimizde ise aşağıdaki değerlendirmeleri yapabiliriz: “Leylâ ile Mecnûn” hikâyesi Arap-Acem klasik edebiyatından geçmiş olan bir hikâye olup, bu hikâye Türk toplumu tarafından çok sevilmiş, çeşitli değişikliklerle günümüze kadar gelmiştir. Hikâyede Türk aile yapısının özelliklerini görmek mümkündür.

Bu hikâyede Leylâ ve Mecnûn ismindeki sevgililerin başından geçen olaylar anlatılır. Eserin ana konusu iki sevgilinin aşkları için çektiği ızdıraplar, birbirlerine olan hasretidir. Nazım, nesir karışık şekilde yazılmış olan bu hüznü aşk hikâyesinin aslında dünyevî aşk şeklinde görünmesine rağmen asıl işlenen konunun, ilahî aşk olması şaşırtıcıdır. Halk kitapları içinde en çok rağbet görenleri dinî nitelikli olan eserlerdir.

“Leylâ ile Mecnûn” nazım nesir karışık bir şekilde yazılmıştır. Genel olarak işlenen konu nesir biçimde anlatılmış. Mecnûn ve Leylâ’nın yazdığı aşk şiirleri beyitlerle ifade edilmiştir. Eserde açık anlaşılır, akıcı bir dil kullanılmıştır. Anonim bir eser olduğu için dili de sade ve basittir.. Olay sanki yakınımızda yaşanıyor hissiyatıyla algılanır. Hikâye diğer aşk hikâyelerine benzer özellikler gösterir. Konusu sabittir. Spies’e göre *öteden beri söylenen temalardan oluşmaktadır. İki sevgilinin doğmalarından evlenmelerine veya aşk yüzünden ölmelerine kadar devam eden serüvenler, yiğitlik, mertlik ve mücadele ekseninde işlenmektedir. Son kısım ölüm ya da evlenme gibi mutlu sonla bitebilir* (Spies, 1941: 14-20).

Hikâye içinden çıktığı toplumun fikir ve inanç yapısıyla yakından ilişkili olduğu için bir halk kitabı özelliği gösterir. Evlenme, kız isteme, nikâh, ölüm gibi insan hayatındaki geçiş ritüellerinde yapılan adetler, günümüz adetleriyle benzerdir. Kitabın sürükleyici, akıcı üslûbu ve merak unsurunun ön planda tutulması, yine olağanüstü özellikler göstermesi bakımından da halk kitleleri üzerinde etkili olmuştur. Eğitimli kişilerin, okuma yazma bilmeyenlere bu hikâyeleri okuması sayesinde bu eserler yayılmıştır. Leylâ ile Mecnûn hikâyesinde çeşitli olağanüstülükler vardır. Sihir, büyü, dua, beddua, mucize, kerametlere yer verilmiştir. Bu yönüyle de halkın kültür yapısını yansıtmaktadır.

“Mevlid-i Nebevî” adlı eserde ise tahkiyeye dayalı bir olay anlatılır. Hz. Peygamber’in doğumu, ölümü, mucizeleri kısa hikâyelerle anlatılmıştır. Eserde ilahî, kasîde, naat gibi türlere yer verilmesi onun halk kitabı olduğunun bir göstergesidir. Halk kitapları birden fazla metni içinde barındırabilir. Nitekim “Mevlid” de böyle bir eserdir. İçinde

hem hikâyelere hem de ilahî, naat gibi dinî tasavvufî edebiyatın en önemli türlerine yer verilmiştir.

Tüm hikâyelerin mesnevi tarzında ve fâ/î/lâ/tün/ fâ/î/lâ/tün/ fâ/î/lât kalıbıyla yazılmış olması halk hikâyelerinin en belirgin şekilsel özelliklerinden biridir. Önceden sıkça kullanılan ve hece veznine yakın olan bu kalıp özellikle tercih edilmiştir. Hikâye sonlarında bu kalıbın yazılmış olması da dikkat çekicidir. Eserin içindeki hikâyeler manzum olarak mesnevi nazım biçimi ile yazılmıştır. Ezberlenmesi ve akılda tutulması daha kolay olmasından dolayı halk arasında çok ilgi görmüş bir eserdir.

“Şol cennetin ırmakları” dizesiyle başlayan ilahî, dörtlük nazım biçimiyle, en sonda bulunan mevlid duası, nesir şekilde yazılmıştır. Arapça bir duayla başlar ve Allah’tan affolunmayı diler. Bundan sonra bir de Hatim Duası bulunur.

Mevlid-i Nebevi’de şiirler 11’li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Bunun en önemli sebebi sözlü geleneğin temel vezninin hece olması ve halkın bu vezni daha iyi anlayıp kullanabilmesidir. 11’li hece vezninin fâ/î/lâ/tün/ fâ/î/lâ/tün/ fâ/î/lât veznine kolayca uyarlanabilmesi en belirgin şekil özelliklerindedir.

Mevlid yalnızca mübarek gün ve gecelerde değil ölüm sünnet ve düğünlerde de okunan bir eserdir. Mevlid vesilesiyle Kuran-ı Kerim’in içindeki kavramların daha iyi anlaşılması sağlanmış ve bu eser İslam kültürüne renk katmıştır.

“Klasik Türkçe Dinî Metinler” nazım nesir karışık bir şekilde yazılmıştır. İçinde uzun olmayan bölümler halinde ve halkın severek okuduğu ünlü şairlerin şiirlerine yer verilmiştir. Halk kitaplarında olduğu gibi tahkiyeye dayalı bir olay anlatılmamıştır. Eserde kasîde, naat, ilahî gibi dinî türlere yer verilmiştir. Fuzulî, Kaygusuz Abdal, Hoca Ahmed Yesevi, süslü nesrin öncüsü Sinan Paşa; akıcı, duru, temiz Türkçeyle yazan Yunus Emre; Âşık Paşa, Âşık Ömer, Hatayî, Haşîm Baba, Şeyhî, Katîp Çelebi gibi ünlü şairlere yer verilmiştir.

Halk kitapları içinde birden fazla metin barındırabilir. Elimizdeki bu eserde de şiir ve nesirlerin yanı sıra kitabe, vakfiye ve beratlarla da yer verilmiştir. Fakat bu kitabe

vakfiye ve beratlarda oldukça ağır bir dil kullanılmıştır. Halkın anlayamayacağı kadar ağır bir dille yazılmıştır. Eserde hem aruz hem heceyle yazılan şiirlerden örnekler görmek mümkündür.

Halk kitaplarının içinde dinî bilgilere genişçe yer verilebilir. “Klasik Türkçe Dinî Metinler” de yer verilen şiirlerde Allah, Hz. Peygamber aşkına, Dört halifeye, diğer peygamberlere olan sevgiye, onların mucizelerine, Hz. Ali, Hasan ve Hüseyin’e Kerbela olayına, tasavvufî konulara, İslamiyet’in esaslarına değinilmiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada, “Mevlid-i Nebevi” ve “Leylâ ile Mecnûn” gibi halk kitapları ile “Klasik Türkçe Dinî Metinler” adlı eser karşılaştırılmıştır. Yaptığımız mukayeselerle edindiğimiz sonuçları şöyle sıralayabiliriz:

1. “Mevlid-i Nebevi” ve “Klasik Türkçe Dinî Metinler” derleme eserlerdir. Ancak “Leylâ ile Mecnûn” tek bir hikâyeden oluşur. “Klasik Türkçe Dinî Metinler” adlı kitap, ön sözünde de belirtildiği gibi İlahîyat Fakültelerinin Osmanlıca derslerinde okutulmak üzere hazırlanmış ve Fevziye Abdullah Tansel tarafından derlenmiştir.
2. “Mevlid-i Nebevi” mesnevi nazım biçimi ve aruz vezniyle yazılmıştır. “Klasik Türkçe Dinî Metinler” nazım nesir karışık, “Leylâ ile Mecnûn” hikâyesi ise nesir olarak yazılmıştır. “Mevlid-i Nebevi” ve “Klasik Türkçe Dinî Metinler”de Yunus Emre’nin hece ile yazılmış şiirlerine de rastlanır. Halk kitapları nazım, nesir veya nazım nesir karışık olarak yazılabilir. Ancak burada sadece “Mevlid-i Nebevi” ve “Leylâ ile Mecnûn” halk kitabı özellikleri gösterir. Öncelikle bu iki eserde konu bütünlüğü vardır. Mevlid’de anlatılan asıl konu Allah ve Hz. Peygamber sevgisidir. “Leylâ ile Mecnûn”da ise aşktır. Ancak “Klasik Türkçe Dinî Metinler”de konu bütünlüğü görülmez, farklı şairlerin çağına damga vuran şiirlerinden örneklere yer verilmiştir. Hem divan hem de halk şairlerinden örnekler mevcuttur.
3. “Klasik Türkçe Dinî Metinler” adlı eseri “Mevlid” ve “Leylâ ile Mecnûn”dan ayıran bir diğer gösterge ise anonimleşme özelliğidir. Oysa Tansel, eserini oluştururken yazarı belli şiirleri eserine almıştır.
4. “Mevlid-i Nebevi”de halka dinî bilgiler aktarmak için okuma toplantıları düzenlenmiştir. “Leylâ ile Mecnûn” da yine “Mevlid-i Nebevi” gibi uzun yıllar kahvehanelerde, tekkelerde, evlerde büyük bir zevkle anlatılagelmiş veya okunmuştur. Buna karşılık “Klasik Türkçe Dinî Metinler” adlı eser ise sadece İlahîyat Fakültesinde Osmanlıca derslerinde tahsilli bireylerin Osmanlıcalarını geliştirmeleri için okutulmuş derleme bir kitaptır.
5. “Klasik Türkçe Dinî Metinler” adlı eserde, Dinî-Tasavvufî Edebiyatın türleri olan mevlid, ilahî, hikmet, devriye, nefes gibi İslamiyet’in şartlarını anlatan

şiiirlere yer verilmiştir. “Mevlid-i Nebevi”de de ilahî, kasîde, naat gibi türlere yer verildiğini görüyoruz.

6. Halk kitaplarında edebi amaçtan ziyade öğreticilik ön plandadır. Okuma yazması olmayan halka, bilgiler pratik bir şekilde öğretilenmiştir. “Mevlid-i Nebevi” ve “Leylâ ile Mecnûn” hiç bir eğitime sahip olmayan halka ezberden öğretilip, diğer kuşaklara aktarılabilecek bir eserdir. Bu yönüyle halk kitabı özelliği gösterir. Oysa “Klasik Türkçe Dinî Metinler”in içindeki metinler yüksek seviyede eğitilmiş kişilerin anlayıp okuyabileceği bir eserdir.
7. “Mevlid-i Nebevi” ve “Leylâ ile Mecnûn” uzun yıllar varlığını sürdürmüş, zamana direnmiş, zamanla ortadan kalkmamıştır. İnsanların severek zevkle okuduğu eserlerdir. Ayrıca halk kitaplarının başında yazar eserini okunsun diye yazdığını ifade eder. Buna karşılık “Klasik Türkçe Dinî Metinler” ne uzun yıllar boyunca halk arasında okunmuş ne de dilden dile aktarılmıştır. Belli bir süre eğitim amaçlı okutulmuştur.
8. “Mevlid” ve “Klasik Türkçe Dinî Metinler” adlı eserlerde ortak olarak işlenen konular mevcuttur. Bu konular erdemlilik, doğruluk, vefa, ihlâs, tevazu, adalet, cömertliğin önemi, yalancılık, riya ve nankörlüğün kötü sonuçlarıdır. Okuma toplantılarında insanlarda millî kimlik bilinci oluşturmak amaçlanır. Bu toplantılar kişiler için bir sosyal faaliyettir. Kuran-ı Kerim’den nakledilen kıssalar topluma, dinî ahlakî değerlerin aktarılmasında etkili olmuştur. Mevlid’deki “Yusuf Kıssası” ve “Klasik Türkçe Dinî Metinler”deki “Mülk Suresi”, “Asr Suresi” bu duruma örnektir. Ancak “Mevlid-i Nebevi” ile “Klasik Türkçe Dinî Metinler”in hitap ettiği kitleler farklıdır.
9. Halk kitaplarında dinleyene ve okuyana dua edilir. Mevlid’de bunun örneği vardır. Fakat “Klasik Türkçe Dinî Metinler” adlı eserde böyle bir dua bölümü yoktur. Herhangi bir dinleyici ya da okuyucu kitlesinden söz edilmemiştir.
10. Halk kitaplarında okunan eser kısa olmalı, dinleyiciyi sıkmamalıdır. “Mevlid” ve “Klasik Türkçe Dinî Metinler” adlı eserin içindeki şiirlerin bazıları da kısa ve özdür. Mevlid’deki manzum dinî-destanî hikâyeler (kesikbaş destanı, geyik destanı, güvercin destanı) halkın geniş kesimleri tarafından sade, açık, anlaşılır dili nedeniyle sıkça okunmuştur. “Leylâ ile Mecnûn” hikâyesi gramer yapısı itibariyle sade, basit bir dille yazılmıştır. Cümleler kısa ve anlaşılırdır. Devrik cümle yok denecek kadar azdır. Sade nesrin sıkıcılığını gidermek için araya

manzum şiirler eklenmiştir. Fakat yine “Klasik Türkçe Dinî Metinler” adlı eserde özellikle kitâbe, vakfiye ve berat örneklerinin de yer alması ve bu metinlerde kullanılan dilin oldukça ağır olması eseri halk kitabı olma özelliğinden çıkarmaktadır.

11. Gerek “Leylâ ile Mecnûn”da gerekse de “Mevlid-i Nebevi” adlı eserde bir kahraman ön plandadır. Kahramanların dünya hayatıyla pek ilgisi yoktur, bunlar hissiyatı güçlü karakterlerdir. Eğer bu kahraman erkek kahraman ise çok güçlü, kuvvetlidir. En zor ve en tehlikeli mücadele ve maceralara kahramanca atılır. Kız kahramanda cazibeli ve güzeldir. Hatta abartılı güzelliği vurgulanır. Kahramanlar muhakkak olağanüstü özelliklere sahiptir. “Klasik Türkçe Dinî Metinler” adlı eserde böyle bir kahraman ya da olay örgüsü söz konusu değildir.

Bütün bu değerlendirmelerden hareketle tezimizin malzemelerinden birini oluşturan “Klasik Türkçe Dinî Metinler” adlı eser tam anlamıyla halk kitabı olmamakla birlikte istisnâ de olsa halk kitabı özelliği gösterdiği unsurları içinde barındırmaktadır.

Kurgu açısından eserin bir halk kitabı olabileceğine işaret eden özellikleri şöyle sıralayabiliriz:

1. Eser Ahmet Yesevi, Yunus Emre gibi sade bir dille yazan, akıcı, kolay anlaşılır üslûpla ve akılda tutulması mümkün, ezberlenmeye müsait şiirler yazan şairlerin eserlerini kapsamaktadır. Aynı zamanda dönemin en ünlü şair ve yazarlarının çağına damga vurmuş eserlerine yer verilmiş olması ilk bakışta bu eserin halk kitaplarının sınıfına konulabileceği fikrini akla getirmektedir. Ayrıca uzun olmayan bölümler halinde (meclis) yazılmış şiirlere yer verilmesi de halk kitaplarıyla olan bir diğer benzer özelliğidir.
2. Eserin nazım-nesir karışık olarak hazırlanması da yine ilk bakışta onun halk kitabı olabileceğini düşündürmektedir. Yani eserin kurgusu halk kitaplarının yazılış kurgusuna benzemektedir.
3. Eserde karşılaştığımız ilahî, hikmet, nefes ve devriye gibi dinî nitelikteki şiirler hem İslamiyet’in şartlarını anlatmaları hem de birer dinî-tasavvufî halk edebiyatı ürünü olmaları bakımından ayrı bir önem taşır. İslamiyet’in emir ve yasaklarını anlatmanın en kısa ve kolay yollarından biri de kıraat

meclislerindeki toplantılarda bu nazım türleriyle yazılmış şiirleri okuyup, halkın dinin kaîdelerini öğrenmesini ve ezberlemesini sağlamaktır. “Klasik Türkçe Dinî Metinler” adlı eser de dinî muhtevalı bir eser olduğu için onu halk kitaplarına yaklaştırmıştır.

Yukarıda da bu eserlerin halk kitapları bağlamında özellikleri maddeler halinde açıklanmış ve böylece halk kitapları üzerine mukayeseli bir araştırma yaptığımız tezimizde hangi tür eserlerin halk kitabı olduğu veya olacağı, hangilerinin halk kitabı olmadığı veya olamayacağı ortaya konmuştur. “Mevlid-i Nebevi” ve “Leylâ ile Mecnûn” eserleri halk kitaplarının hem tüm özelliklerini taşıdığı hem de yazılış amacı halk olduğu için birer halk kitabı örneği sayılabilir. Ancak “Klasik Türkçe Dinî Metinler” adlı eserin netice olarak yukarıda saydığımız nedenlerden ötürü halk kitabı olabileceği düşünülse de eserin ortaya konuluş amacı tamamen farklı olduğu için bu kitap bir halk kitabı olarak değerlendirilemez. Zira eser az da olsa halk kitabı özellikleri göstermekle birlikte eserin oluşturulma amacının ders kitabı olarak okutulmak olması, bu yönüyle hedef kitlesini eğitilmiş kişilerin oluşturması, ayrıca eserin okunup anlaşılmasının belli bir eğitim gerektirmesi gibi nedenlerden ötürü görüşümüz bu eserin bir halk kitabı olmadığı yönündedir.

KAYNAKÇA

- Ağca, H. (2007). *Tansel, Fevziye Abdullah*, Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi, Cilt: VIII, sayfa:188-189.
- Akçay, Y. (2005). *Mustafa bin Muhammed'in İhlâs Suresi Tefsiri*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- Aksoy, H. (2007). Eski Türk Edebiyatı'nda Mevlidler, *Türkiye Araştırmaları Literatürler Dergisi*, Cilt 5, S. 9: 323-332.
- Albayrak, N. (1993). *Dinî Türk Hikâyelerinden Geyik, Güvercin ve Deve Hikâyeleri*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Bölümü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Albayrak, N. (2009). *Semai Maddesi*, *TDVİA*, Cilt: 36, s. 460.
- Anıl, A. Y. (2010). *Şah İsmâil (Edebiyat)*, *TDVİA*, Cilt: 38, s. 256.
- Argunşah, M. (2002). *Kirdecî Ali Kesikbaş Destanı*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yay.
- Arpağuş, H. K. (2015). *Osmanlı Halkının Geleneksel İslam Anlayışı ve Kaynakları*, İstanbul, İVAF Yayınları.
- Arvas, A. (2017). *Bir Halk Kitabı Olarak 1323 Tarihli Mevlidü'n- Nebi*, Ankara, Sonçağ Yayınları.
- Aslan, N. (2008). *Türk Halk Edebiyatı*, Ankara, Maya Akademi Yayınları.
- Aslan, N. (2006). Manzum Dinî Hikâyeler ve Kirdecî Ali'ye Ait Olduğu Söylenen İki Hikâye Metni (Güvercin ve Geyik Destanları), *Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, sayı: 20: 189-207.
- Azamat, N. (2009). Sarı Abdullah Efendi , *TDVİA*. Cilt 36: 145-147.
- Bakırcı, S. (2003). *Süleyman Çelebi ve Mevlid*, İstanbul, Akademik Araştırmalar Yay.
- Banarlı, N. S. (2004). Siret'ün Nebi ve Mevlid Manzumesi, *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, C. I, İstanbul, MEB Yay.
- Balıkçı, Beyza (2009). Ankaralı Muştafâ Bin Muhammed ve Hılvü'n-Nâşihîn Dil İncelemesi – Metin – Sözlük 1b-42b, İstanbul Kültür Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Biltekin, H. (2003). *Şeyhî Divanı (İnceleme-Tenkitli Metin-Dizin)*, Ankara Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

- Boratav, P. N. (1984). *Köroğlu Destanı*, İstanbul, Adam Yay.
- Boratav, P. N. (1946). *Halk Hikâyeleri ve Halk Hikâyeciliği*, Ankara, MEB. Yayınları.
- Çetin, İ. (1997). *Türk Edebiyatında Hz. Ali Cenknameleri*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çetin, İ. (2007). Özel Meclislerde Okunan Kitaplar/Halk Kitapları, *Kültürümüz ve Kitap Sempozyum Tebliğleri* (Haz. : Ş. Tutçu-O. Kavaklıoğlu) Sivas Kemal İbn-i Vakfı Yayınları, 154-163.
- Çelebioğlu, A. (1999). *Türk Edebiyatında Mesnevî*. (XV. yy.'a kadar), İstanbul, Kitabevi Yayınları.
- Çelepi, M. S. (2005). *Âşık Ömer Divânı'nın Tahlili*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Çobanoğlu, Ö. (2003). *Türk Dünyası Epik Destan Geleneği*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Dilçin, C. (2005). *Türk Şiir Bilgisi*, Ankara, Türk Dil Kurumu.
- Dizdaroğlu, H. (1969). *Halk Şiirinde Türler*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları No 283.
- Ekinci, R. (2011). Diyarbakırlı Re'fet ve Mevlidi, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 9. 187-220.
- Elbir, B. (2006). *Edebiyat Bilgi ve Kuramları*, Ankara, Pegem Yayınları.
- Elçin, Ş. (1997). *Halk Edebiyatı Araştırmaları -1, 2*. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Elçin Ş. (1998). *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara, 5. Baskı. Akçağ Yayınları.
- Eyice, S. (1998). Hüseyin Ayvansarâyî Maddesi, *TDVİA*, Cilt: 18: 528-530.
- Erciyas O.–Oruç, D. (2013). *Güvercin Destanları Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme*, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/1: 1397- 1406.
- Güloğul, F. R. (1937). *Halk Kitaplarına Dair*, İstanbul, Bozkurt Matbaası.
- Gültaş, S. (2004). *Sarı Abdullah Efendi'nin Hayatı Eserleri ve Tasavvufi Görüşleri*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Gündüz, T. (2010). Şah İsmâil Maddesi, *TDVİA*, Cilt: 38: 253-255.
- Güzel, A. (1999). *Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatı*, Ankara, Akçağ Yayınları.
- Güzel, A. (2004). *Kaygusuz Abdal*, 2. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları.

- Gök, N. (2000). Osmanlı Diplomatasında Ferman ve Berat Arasında Benzerlik ve Farklar, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 11: 211-226.
- Halaçoğlu, Y. -Aydın M. A. (1993), *Cevdet Paşa Maddesi*, *TDVİA*, Cilt: 7: 443-450.
- Hızlı, M. (2007). *Mevlide Dair Bazı Belgeler ve Bilgiler*, Süleyman Çelebi ve Mevlid, Ed. Mustafa Kara- Bilal Kemikli, Bursa, *Osmangazi Belediyesi Yay.*, 43-50.
- Işık İ. (2007), *Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi* (Resimli ve Metin Örneği), 11 Cilt, Elvan Yayınları.
- İpşirli, M. (2010), Tâcü't-Tevârih, *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDVİ)*, Cilt: 39, Sayfa: 357-359.
- Karahan, A. (1996). Fuzuli Maddesi, *TDVİA*, Cilt: 13: 240-246.
- Karasoy, Y. (1991) Destan Kavramı, *Milli Folklor*, Cilt:10 Sayfa: 37-42.
- Kaya, D. (2008). *Şemseddin Sivasî'nin Mevlid-i Nebi Adlı Eserinin Yeni Bir Nüshası*, Tarihi ve Kültürüyle Zile Sempozyumu, Tokat.
- Kayacan, M. (2002). *Haşim Baba ve Divânı (İnceleme-Metin)*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Isparta.
- Kemikli, B. (2007). Halk İrfanının İnanç Boyutu: Popüler Dinî Kitaplar ve Bir Tartışma, *Kültürümüz ve Kitap Sempozyum Tebliğleri* (haz: Ş. Tutçu-O. Kavaklıoğlu), Sivas, s. 144-153.
- Keskioğlu, O. (1966). *Ahmet Cevdet Paşa (1822-1895) Hayatı ve Eserleri*, Ankara, Arşiv Belgesi.
- Kutluer, İ. (2005). Mîzânü'l-Hakk, *TDVİA*, Cilt: 30: 216-218.
- Kocatürk, V. M. (1970). *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, Edebiyat Yayınevi.
- Köprülü, M. F. (1962). *Türk Saz Şairleri*, 2. C, Ankara, Edebiyat Yayınevi.
- Köprülü M. F. (1975). Âşık Paşa maddesi, *İA*, C. I, İstanbul, MEB Yay.
- Köprülü, M. F. (1999). *Edebiyat Araştırmaları*, Ankara, 3. Baskı, TTK Yayınları.
- Köprülü, M. F. (2013). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 13. Baskı, Ankara. Akçağ Yayınları.
- Kumartaşoğlu, S. (2014). Kuran Kıssalarının Dinî Edebiyata Tesirine Bir Örnek: Dastan-ı Hazret-i İbrahim, *Türklük Bilimi Araştırmaları*, S. 36: 249-277.
- Kut, G. (2003). Ayvansarayî Hafız Hüseyin bin İsmail ve Eserleri, Tarihi, Kültürü ve Sanatıyla Eyüp Sultan Sempozyumu, Eyüp Belediyesi Kültür Yay. İstanbul, 2-65.

- Kuzubaş, M. (2008). Manzum Bir Destan Kitabı (Destân-ı Veysel Karânî, Vefât-ı Hz. Fâtîma, Vefât-ı Hz. İbrâhîm, Hikâyet-i Gügercin, Hikâyet-i Geyik), *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1 (2): 304-340.
- Levent, A. S. (1959), *Arap, Fars ve Türk Edebiyatında Leyla ve Mecnun Hikâyesi*, Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Levend, A. S. (1964). Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı – Belleten*, 11, 89-115
- Levend, A. S. (2008). *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara, TTK Yayınları.
- Macit, M. (2006). Münâcât, *TDVİA*, Cilt: 31: 563-565.
- Mazıoğlu, H. (1997), *Fuzuli Üzerine Makaleler*, Ankara, Türk Dil Kurumu Yayınları
- Namlı, A. (2001). İsmail Hakkı Bursevi, *TDVİA*, Cilt 23: 102-106.
- Ocak, A. Y. (1991). Âşık Paşa (Tasavvufî Şahsiyeti), *İslâm Ansiklopedisi*. C. 4. İstanbul: TDV Yay.
- Ong, W. J. (2003). *Sözlü ve Yazılı Kültür*, Sözüün Teknolojileşmesi, Çev: S. P. Banon, İstanbul, Metis Yayınları.
- Öcal, O. (2007). *Türk Halk Edebiyatı El Kitabı*, Ankara, Grafiker Matbaası.
- Öksüz, Y. (2016). *Okçuzâde Mehmed Şâhî'nin Ahsenü'l-Hadîs'i (İnceleme-Metin)*, Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sivas.
- Özcan, A. (2015). Halk Kitaplarını Okumak, *Dört Kıtada Folklorün İzinde: Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu Armağanı*, Ankara, Hakim Yayınları, 407-414.
- Özdemir, C. (2016). Tokatlı Nuri'nin "Dilberler Destanı" Bağlamında Osmanlı'da Kadın, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi* Sayı: 5/4 2016: 1883-1896.
- Öztürk, S. (2006). Cumhuriyetin İlk Yıllarında Halk Kitaplarını Modernleştirme Çabaları, *Kebikeç Dergisi*, S. 21: 47-72.
- Özcan, A. (2011). *Türkiyede Popüler Tarihçilik*, (1908-1960), Ankara, TTK Yayınları.
- Önkâl, H. (1989). Osmanlı Türbelerinin Kitabeleri Hakkında, *D. E. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 4, 30-42.
- Özgüdenli, O. G. (2012). Vakfiye, *TDVİA*, Cilt: 42, : 465-467.
- Özarlan, M. (2006). *Ferhat ile Şirin-Mukayeseli Bir Araştırma*, İstanbul, Doğu Kütüphanesi.

- Özarıslan, M. (2014), *Tokatlı Nuri'nin Destanları Üzerine Bir Deęerlendirme*, Tokat Tarihi ve Kùltürü Sempozyumu (25-26 Eylül 2014), Cilt 2, s. 214-219.
- Özalp, N. A. (2014), *Mevlid Hikâyeleri*, İstanbul, Büyüyenay Yayınları.
- Özön, M. N. (2009), *Türkçe 'de Roman*, 3.Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları.
- Öztürk, Z. (2007). Osmanlı Dönemindeki Kıraat Meclislerinde Okunan Halk Kitapları, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, S. 9: 401-445.
- Pala, İ. (2003). Leylâ ve Mecnûn, (Türk Edebiyatı), *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 27, Sayfa: 160-165.
- Pekolcay, N. (2005). *Mevlid/Süleyman Çelebi*, İstanbul, Sufi Kitap Yayınları.
- Tansel, F. A. (1967). *Klasik Türkçe Dinî Metinler- Türk İslam Edebiyatı*, Ankara, İlahiyat Fakùltesi Yayınları.
- Tatçı, M. (1997). Kirdeci Ali'nin Ejderhâ Destânı, *Edebiyattan İçeri – Dinî Tasavvufi Türk Edebiyatı Üzerine Yazılar*, Akçağ Yayınları Ankara, Sayfa: 322-338.
- Tatçı, M. (2005). *Yunus Emre Külliyyatı Yunus Emre Divanı*, İstanbul, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınevi.
- Timurtaş, F. K. (1968). *Şeyhî Hayatı ve Eserleri*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yay.
- Turan, Ş. (1998). Hoca Sâdeddin Efendi Maddesi", *TDVİA*, Cilt: 18: 196-198.
- Uçman, A. (2010). Fevziye Abdullah Tansel Maddesi, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, 39. Cilt, sayfa: 576-578.
- Ulusoy, C. (2000). *Pir Dergâhından Nefesler*, Ankara, Ürün Yayınları.
- Uzun, Ş. (2012). 16. Yüzyıl Klasik Türk Edebiyatında Tevhid, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- Uzun, M. (2000). İlahi, *TDVİA*, Cilt 22: 64-68.
- Ülken, H. Z. (1991). Kâtip Çelebi ve Fikir Hayatımız, Kâtip Çelebi: Hayatı ve Eserleri Hakkında İncelemeler, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakùltesi Dergisi*, Cilt: 14 (1): 221-234.
- Yanmış, M. (2010). *Bursa Dinî Hayatında Süleyman Çelebi'nin Vesiletü'n Necat Adlı Şiirinin Etkilerinin Araştırılması*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa.
- Yeşil, H. (1994). *İslamî Türk Halk Destanları Üzerinde Bir Araştırma*, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir.

- Yıldırım, Y. (2013). *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin- İnceleme-Tahlil)*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Yurtsever, M. M. (2001). İsmail Hakkı Bursevi, *TDVİA*, Cilt 23: 107-108.
- Spengler, E. (1998). *Halk Hikâyesi ve Halk Kitabı* (çev.: S. Sönmez), Millî Folklor, S. 41: 74-80.
- Spengler, E. (1998). *Halk Hikâyesi ve Halk Kitabı*, (çev.: S. Sönmez), Millî Folklor, S. 40, s. 64-70.
- Spies, O. (1942). *Türk Halk Kitapları*, (Çev. Behçet Gönül), Eminönü Halkevi Neşriyatı.
- Şahan, H. (2009). *Gözübüyükzade İbrahim Efendi'nin Mantık Görüşleri*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
- Şen, A. (2010). *Sinan Paşa'nın Maârifnâmesi'nde Beyan ve Bedî Kapsamındaki Edebi Sanatların Tahlili*, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kütahya.
- Şenel, S. (1994). Divan Maddesi, *TDVİA*, Cilt: 9: 376-377.
- Woodhead, C. (2007). Okçuzâde Mehmed Şâhî Maddesi *TDVİA*, Cilt: 33, s. 335-336 Ansiklopedisi, Cilt: 7, s. 443-450.
- Yardımcı, M. (1999). *Başlangıçtan Günümüze Halk Şiiri Aşk Şiiri Tekke Şiiri*, Ankara, Ürün Yayınları.
- Yardımcı, M. (2009). Âşık Edebiyatında Rüya Sonrası Âşık Olma (Bade İçme) <http://turkoloji.cu.edu.tr>.
- Yavuz, K. (2000). *Âşık Paşa Garib-nâme*, İstanbul, TDK Yay.
- Yılmaz, A.- Akkuş, M. (1999). *Osmanzâde Hüseyin Vassaf, Sefîne-i Evliyâ-i Ebrâr fi Şerh-i Esmâr-i Esrâr*, İstanbul, Seha Neşriyat.
- Zincirkıran, B. (1974). *Edebiyat Bilgisi*, İzmir, Karınca Matbaası.

EKLER:

Ek 1: Transkripsiyonlu Metin

Tezin sonunda yer almaktadır

Ek 2: Orijinal Metin

Tezin sonunda yer almaktadır

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Şerife Özlü
Doğum Yeri	Afyonkarahisar
Doğum Tarihi	14. 02. 1983

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Dumlupınar Üniversitesi
Fakülte	Fen-Edebiyat
Bölüm	Türk Dili ve Edebiyatı

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	KPDS (....) ÜDS (....) TOEFL (....) EILTS (....)

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	Milli Eğitime Bağlı Okullar
Görevi/Pozisyonu	Öğretmen
Tecrübe Süresi	5 yıl

KATILDIĞI

Kurslar	
Projeler	

İLETİŞİM

Adres	Dumlupınar Mh. Yeşilyol Cd. Dilek Apt. D: 9 Merkez / AFYONKARAHİSAR Tel : 0 545 502 59 92
E-mail	serife.damar@hotmail.com

EKLER:

Transkripsiyonlu Metin

TÜRK İSLAM EDEBİYATI

Klasik Türkçe Dini Metinler

Birinci Fasükül

I.

TÜRK - İSLAM EDEBİYATI

Klasik Türkçe Dini Metinler

İÇİNDEKİLER

Sahife

Ön söz VII

1- Halk Edebiyatında Dini Şiirler ve Türk Aruz Şekilleri

Hikmet, Ahmed Yesevi	3
İlahiler, Yunus Emre	4
İlahi, Muhlis oğlu (‘ Aşık Paşa)	5
İlahi, ‘ Abdi (Şarı ‘ Abdullah Efendi)	6
Nefes, Kaygusuz Abdal	6
Nefes, Hatayi (Şah İsmail)	7
Devriye, Şiri	7
Destan, ‘ Aşık ‘ Ömer	9
Semai, Hâşim Baba	10
Divân, Lütfi (‘ Aşık Derdli)	11
Kalenderi, Toğatlı Nuri	11
Selis, ‘ Osman Şems	12

2- Divân Edebiyatında Dini Neşir ve Şiirler

“Sure-i Mülk Tefsiri” nden, Maşlahaddin Muşafa Bin Muhammed	15
“Suretü’l ‘ Asr Tefsiri” , Gözü Büyükdâde İbrahim Efendi	15
“Tazarru‘ at-ı Sinan Paşa” dan : Hıtabiyat, Münacaat	16
Tevhid, Şeyhi	17
Münacaat, Fuzuli	18

Manzum âyet ve hadîş tercümeleri okcu zâde Mehmed Şâhı.....	19
Siyer-i veysî ve mekkî ve medeniden: bu maqûle-i şafa bahş şalavat-ı hamse için adana ibtida beyanındadır.....	20
Kışâş-ı enbiyâdan : hacc –ı vedâ‘ Aħmed cevdet paşa.....	21
Mevlidden süleymân çelebi.....	23
Kaşide-i ni‘ met hâzret-i nebevî ,Fuzûli	25
Gazel , Fuzulî	28
Tâc’üt-tevârih den zîkr-i evşaf şehr-i istanbul hâce sa‘ deddin	28
Târih-i peçevîden : naşb gerden-mîr-i mirân bidâr’ül-mülk budîn ya‘ ni engürüs – hikâyet	30
Mizân’ül-ħaĸĸ dan : mübeşşire , kâtib çelebi	31
Semerât’ül-fu‘âd fi’l-mebde‘ ve’l-mi‘âd dan: vâhid’üz-zaman ve ğavş-ı a‘ zam ve keyfiyet-i taleb-i insan kâmil beyânındadır. Āarı ‘ abduallah efendi	33
Şerh pend-‘ atğardan: der-şifat-ı şeref ħidmet-i ğüyed berusalı isma‘ il ħaĸĸ	34
Hadiĸat’ül-cevâmi‘ dan: câmi‘ hâzret-i ħâlid bin zeyd der-kaşaba-i eyyüb , ayvansarayî ħâfiz ħüseyn	35

3- Kitabe , Vaĸfiye ve Berât Örnekleri

Kitâbeler: 1- mezar kitâbesi , 2- meydan câmi‘ i kitabesi ,3 meydan câmi‘i avlusnuñ şimâl tarafında türbe ĸapusu kitabesi ,4 nu‘ man efendi kütübhanesi ĸapu kitabesi	39
Kaştamonu’da ismâ‘ il beğ câmi-i şerifi vaĸfiyesi şureti	40
Kaştamonu’da yılanlı dergâhına ‘ âid berât şureti	41

I.
HALK EDEBİYATI'NDA DİNİ Şİ'İRLER
VE
TÜRK 'ARUZ ŞEKİLLERİ

H İ K M E T

Hâlıkımı isterim dün gün cihân içinde,
Dört yanından yolundum kevn ü mekân içinde.

Üç yüz altmış su geçtim, dört yüz kırk dört dağ aştım,
Vaḥdet şarabın içtim, düştüm meydan içinde.

Dörtten yediğe yettim, toḫuzu bir bir ettim,
İkiden öte yettim çerḫ-i keyvan içinde.

Çünkü düştüm meydana, meydana dolu buldum,
Yüz bin ‘ârifi gördüm, barice cevelân içinde.

Mın ellerde yürüdüm istecüğüm ni şordum
Barice ituz sindedür ḫaldım ḫayran içinde

Özümü derde ḫodum çömdüm tenḫiz içinde
Dürrü sedefte gördüm, gevherni ḫân içinde.

Miskîn ḫâce Aḫmed Cani, hem gevherdir hem ḫanı
Barice (hepsi) anıñ mekânı, ol lâ-mekân içinde. 1

Aḫmed Yesevi

İLÂHÎ

Döğene elsiz gerek,
Derviş gönülsüz gerek,

Söğene dilsiz gerek.
Sen derviş olamazsın.

Derviş bağı baş olur
Koyundan yavaş olur

Gözü dolu yaş olur
Sen derviş olamazsın

Muhammed darılmazdı
Bu darılmak sen de var

Sen yine darılırsın
Sen derviş olamazsın

Derviş yunus sen daği
Bu kaçımak sende var

Her gördüğün kaçırırsın
Sen derviş olamazsın. 2

Yunus Emre

İlahi

Taşdı rahmet deryası
Dört kitabın ma'nası

Garğ oldu cümle 'aşı,
La ilahe illallah.

Kitaplarda yazılıdır
Söylenecek söz budur

Gönüllerde gizlidir.
La ilahe illallah.

Cennetten çıktı Adem
Bunu der idi müdam

Dünyaya bastı kadem,
La ilahe illallah.

Erenlerin kılıcı
Her dertlinin ilacı

Arşa çıkar bir ucu
La ilahe illallah.

Budur esmanın hası

Kalbinden siler pası

İsm-i azam duası

La ilahe illallah

Göñüllere yol ider
Sulţanları  ul ider

Dağı taşı k l ider,
La ilahe illallah.

G ñ l burcundan doğar
Hađđ'ın birliğin  ner

  Aleme rağmet yağar
La ilahe illallah.

Yunus da bunu dir idi
Mevla'nın g zel adı,

Yanar dilde   ađđ odu.
La ilahe illallah 3

Yunus Emre

İlahi

Her kim bana ağy r ise

Hađ Tañrı y r olsun aña

Her kancaruvarur ise

B đ u bah r olsun aña

Baña agu Őunan kişi

Őehd   Şeker olsun aşi

 olay gels nm Őkil işi

Eli irer olsun aña

Acı dirliğ m isteyen

Tatlu dirilsin d nyada

Kim  l m m ister ise

Bin yıl  m r olsun aña

Her kim diler ben h rolam

D Őman elinde z r olam

Dostları Ő d u d Őm nı

Dost u ma' Őuđ yar olsun aña

Ardumca taŐlar atanı

Hağ tahta agdursun anı

 n me  uyu  azanı

G ller nis r olsun aña

Her kim diler ise ben m

Ol dostumdan ayrıldığum

G zleriñden hiĉ b gitsin

D d riy n olsun aña

Bu MuđliŐ oğlı paŐanıñ

G ld ğini istemeyen

Ađladuđum isteyen iñ

G z m pıñar olsun aña 4

  AŞık Paşa

İlahi

“Ey cümle halkı yaradan Kaldır hicabı aradan
 Seyir idelim her aradan Hayranın olayım seniñ.

 Sensiñ Ehad, sensiñ Şamed Kullarına eyle medet
 Tağ boynuma ‘aşkın kement Mecnunun olayım seniñ.

 Sensiñ Evvel, sensiñ Aħir, ‘Aşkın oldu günden zāhir
 Eyle gönlümüzü Tāhir Meftunun olayım seniñ.

 Sensiñ Kerim, sensiñ Raħim Her hallere sensiñ ‘Alim
 Lütfet bize ƙal-i selim Teslimiñ olayım seniñ.

 Ĥabirim ol, başirim ol Hem gözüme gönlüme dol
 Efendim geldi suçlu Ƙul Kem Ƙuluñ olayım seniñ.

 ‘Abdi maħzun, mücrim Ƙuldur Vaşlıñ ile ānı güldür
 Efendim nefsimi öldür Ƙurbaniñ olayım seniñ” 5

ŞABRİ ‘ABDULLAH EFENDİ

NEFES

Yücelerden yüce gördüm Erbābsiñ sen ƙoca Tañrı
 ‘Alem oƙur kelām ile Sen oƙursuñ hece Tañrı

 ‘āşi Ƙullar yaratmışsiñ Varsın şöyle dursun deyü
 Anları ƙoymuş orada Sen çıkmışsiñ uca Tañrı

 Ƙıldan köprü yaratmışsiñ Gelsün Ƙullar geçsün deyü
 Hele biz şöyle duralım Yiğit isen geç a Tañrı 6ƘAYĞUSUZ ABDAL

NEFES

Vardım kırklar meclisine	Gel beri hey can didiler
‘İzzet ile selām verdim	Gel otur hey can didiler
Ƙırklar yerinde durdular	Yerlerinden yer verdiler
Meydana sofra serdiler	Loğmaya şun can didiler
Ƙırkların gönli uludur	Mü’minler Ƙalbiñ arıdır
Gelişin Ƙandan beridir	Söyle be hey can didiler
Ƙalk semâi de bile oyna	Silinsin pâk olsun âyine
Ƙırk yıl bir Ƙazanda Ƙayna	Daği çeksi can didiler
Düşme dünya Ƙasvetine	Ʀâlîp ol HâƘ hazretine
Âb-ı Kevşer şerbetine	Parmağını ban didiler
Gördüğünü gözün ile	Beyan itme sözün ile
Bir gececik bizim ile	Olasın mihman didiler
Şah Hıatayî'm nedir hâlin	HâƘ'a şükr et Ƙaldır eliñ
Kese gör ğıybetten dilin	Olasın sultân didiler 7

ŞÂH İSMA‘İL

DEVİRİYE

Cihan var olmadan ketm-i ‘ademde	HâƘ ile birlikte yektaş idim ben
Yarattı bu mülkü çünkü o demde	Yaptım taşvirini naƘƘaş idim ben
‘Anaşırdan bir libasa büründüm	Nar ve bad ve HâƘ ve abdan göründüm
Hıayru’l beşer ile dünyaya geldim	Adem ile bile bir yaş idim ben
Ademiñ şulbundan Şit olup geldim	Nuğ-i Nebi olup tufana girdim
Bir zaman bu mülke İbrahim oldum	Yaptım Beytullah'ı taş taşıldım ben

İsma‘ il göründüm bir zaman ey can	İşhak , Ya‘ kub, Yusuf, oldum bir zaman
Eyyüb geldim çok çağırdım el aman	Şurt yedi vücudum Şaynaş idim ben
Zekeriya ile beni biçdiler	Yaħya ile şanıml yere şaşılar
Davut geldim çok peşime düştüler	Mühr ü Süleyman'ı çok taşıdım ben
Mübârek ‘ İsa’yı Musa’ya verdim ben	Ruhu’l kıddüs olup Meryem’e yettim
Cümle evliyâya ben rehber oldum	Cibril’emine şağdaş idim ben
Selb pederinden Aħmed i Muhtar	Raħ numâlarından erdi zülfükar
Cihan var olmadan ehli beyte yar	Şul iken Zât ile sırdaş idim ben
Tefekkür eyledim ben kendi kendim	Mu‘ cize görmeden imana geldim
Şah ı Merdan ile düldüle bindim	Zülfikar bağladım, Tığ taşıdım ben
“ Sekahüm” hımarundan içildi şerbet	Şuruldu âyin cem‘ ettik muhabbet
Meydana açıldı sırrı Haķikat	Aldığım esrârı çok taşıdım ben
Hidayet erişdi bize Allah’tan	Biat ettik cümle Rasûlullah’tan
Haķber verdi bize Sırrı Fillah’tan	Şah ı Merdan ile sırdaş idim ben
Bu cihan mülkünü devredüb geldim	Şırklar maķamında erkana geldim
Şâh ı vilâyetten kemer best oldum	Selman ı pak ile yoldaş idim ben
Şükür maķlubumu getirdim ele	Gül oldum Feryadı verdüm bülbüle
Cem’ olduķ bir yere ehli beyt ile	Şırklar meydanında feraş idim ben
İkrar verdin cümle düzledin yola	Sırrı faş etmedin aşla bir Şula
Kerbela’da İmam Hüseyin ile	Pak ettim damını gül taşıdım ben
Şu fenâ mülküne çok gelip gittim	Yağmur olup yağdım ot olup bittim
Urum diyarını ben irşad ettim	Horasan'dan gelen Bektaş idim ben

Gahı Ney gibi Veli göründüm
 Gahı Aḥmet gibi ‘Ali göründüm
 Şimdi Ḥamdülillah Şiri dediler
 Sırrımı kimseler fehmetmediler

Gahi uşlu gibi deli göründüm
 Kimse bilmez sırrım kıllaş idim ben
 Geldim gittim zıtım hiç bilmediler
 Hep maḥluḳ Ḳuluna ḳardaş idim ben 8

ŞİRİ

DESTAN

Yalancı dünyaya aldanma ya hu
 İki ḳapılı bir virānedir bu
 Baḳma bunuñ ḳarasına, aḳına
 Beñzer hemen oḅlan oyuncaḅına
 Toḅrusuna gide görñn yollarıñ
 Dünyā zindādır mü'min Ḳullarıñ
 Ey ḡāfil ne şandıñ bu ruzigāri
 Yüğüñ yükle de gör evvelce bari
 Var ‘ibadet eyle Mevlā yoluna
 Bir gün sefer düşer Berzah İline
 ‘Ömür tamām olur defter dürülür
 Ḥaḳḳ'ıñ dergāhına Ḳullar derilir
 Zāhid, nice oldu bunca peyḡamber
 Ḳani Ḥalilullah, Şiddık-ı Ekber
 Şular olmuş gibi didara aḳmış
 Muḥabbet bahrinde bir ḳadre aḳmış

Bu dernek daḅılır, bu an eğlenmez.
 Bundan ḳonan göçer, miḥmān eğlenmez.
 Göñül verme bostanına, baḅına
 Bunda ‘aḳil olan insan eğlenmez.
 Çeke görñn ḳarbiñ yüce yıllarıñ
 Zindānda olan ḥod insān eğlenmez
 Durur mu anladıñ taze baharı
 Yoksa yolcu gider, kervan eğlenmez.
 Bunda ne eylesen, anda buluna
 Otaḅı ḳalkacaḳ sultān eğlenmez.
 Şirāḫ köprüsüyle “mizān” kurulur
 Buyruḅu tütulur fermān eğlenmez
 Hani ‘Ömer, ‘Osman, Ebû Bekr vü Ḥaydar
 Bunda gelen gider, bir can eğlenmez.
 Dñn gün aḳar çaḅlar meydana aḳmış
 Mevc urur çalkandır ‘umman eğlenmez

Gerek yaz kış, gerek bahar ile güz Gerek mihr , ayile gerek ki yılduz
Devr ederler Hakk'ın emriyle düpdüz Felekler raqs eder, bir an eğlenmez. 9

‘ĀŞİK ‘ÖMER

SEMĀİ

Şarab nabı vaḥdetden içüb ḥayran olan gelsün
Ḥaḳıḳat cenneti ḳudse bu gün Rıḍvan olan gelsün

Biḥamdülillah Ḥaḳıḳatle fena buldu fenā bezmi
Beḳa bezminde şohbetle hümmeyni sekeran olan gelsün

İrişdi ḳatremiz baḥre görünmez saḫil ü baḫri
Vücuduñ ḳatresin baḥre ḳatub ‘umman olan gelsün

Ledüni ‘ilmidür dāim oḳunan mektebi dilde
Alub dersi ḥāce i dilden sözi ḳuran olan gelsün

Ḥaḳḳ’ ın z̄at u şıfatıyla görün bir z̄erreyi ḳāim
Mereyayı z̄uhur içre özi seyran olan gelsün

Ḳamu a‘ raḫ ü cevherde görüb z̄at u şıfatımı
Gelüb terkibe Ḥaşımle bu gün bir can olan gelsün

Geçüp cümle müratibden nümunedarı olub günñ
Devrden neşr ile ḫaşıri görüb devran olan gelsün

Erenler himmetini her dem Ḥaḳıḳat isteyen canlar
Geçüb her cümle varından yaḳub ḳurban olan gelsün 10

ÜSKÜDARLI ḤĀŞİM BABA

DİVÂN

ı1 taammül ey Gönül gör ki ne kimyadır şabır

Aç gözün izharı candır, feyzi mevladır şabır

Ounur işbat ile āyat 1 Furan, dört kitab

Biñ bir ismiñ atmi ma‘nalarda kibradır şabır

Gör vücuduñ aşırını sultanı Hu’dur, Hu diyen

Sure i sab’ü’l mesani, yedi beyzadır şabır

Buldular bunda kemali evliyālar şabır ile

‘Azm ü raın lakin evşafında uludur şabır

Şabır ile cümle muradı verdi Rabbü’l‘alemin

Vird ü ezkarın seniñ her demde esmādır şabır

ayri geç de birliin esrā fark eyle gel

Hem şeri‘atde, ariatda ne ra‘nadır şabır

“Küntükenzen sırrı bu dünyādadır, ba tā ebed

Der ki Lütfi ässe-i udretle imlādır şabır.” 11

‘AŞIK DERDLİ

ALENDERİ

Ya Rabbi beni sen eyle ki dildarına müştak

Ta olmaya bir ayriye bu muradil irak

Yandırma beni narı cehennemle ilahi

‘Aşına düşür ateşi ‘aşın ile sen yak

‘Aşkından eṣer olmasa ya Ḥalīķu’l eṣyā

Vermez idi ṣema giceler lema’i iṣraķ

Muḥtaç seniñ lütfuna, raḥmetine insan

Raḥmet gözetir yapraķ iken sebze vü oraķ

Etdim yine hem Nuri “kısmına “ ye tevekkül

Gönder Ḳulunuñ rızķını ya Rezzaķü’l erzaķ 12

ṬOĖATLI NURİ

SELİS

Gözü, dünyā mı görür ‘āṣık-ı dīdār olanıñ

Dilberi, sen gibi bir māh-ı dil-āzar olanıñ

Ėayre meyli olamaz, ‘aṣķın ile yār olanıñ

Yücedir rütbesi mihrinle hevā-dār olanıñ

Ayağı yer mi baṣar zülfüne berdar olanıñ

‘aṣķ u ṣevķ ile verir cān ü serī döne döne

Cezbe-i ‘aṣķ ile bir ‘āleme ķıldıñ ki ḥirām

Düşdü sermest Göñül, bezmine bī-bāde vü cām

Çeṣmime oldu hüveydā nice merdān-ı kirām

Kimi Veys ü kimi Bedr ü kimisi Ṣems-i be-nām

Mevlevī gibi ṣebistān-ı maḥabbetde müdām

Ṣem’inin yanmada pervāneleri döne döne

Ėıldı ḥasret beni sergeṣte vü mestāne-revān

Nār-ı firķat dilime açdı nice dāĖ-ı nihān

Başdan başa olup zār benim dīde-i cān

Görmeğe zülfü içinde ruh-i cānāniyān

Ṣems olup, hem-reviṣ-i mihr ü meh-i nūr-efṣan

Seyr eder çarḥ ile ṣām ü seherī döne döne 13’ OSMAN I ṢEMS

II.

DİVÂN EDEBİYATI'NDA DİNİ NEŞİR

VE

Şİ'İRLER

Sûre-i Mülk Tefsirinden

Ve esirrû Kavliküm evicherû bih tañrı te‘alâ eyitdi kâfirlere gerek âşikare söylemek gerek gizlü y‘ani peygamberi müsâvi eylerlerdi ândan biri birine ederlerdi sözüñüz gizleñ erķün söyleñ Muhammed tañrısı işidüb Muhammede demesün. ş‘ali tefsirinde eder uğurlayan Muhammed haķķına nesne deseler cebrâil peygambere haber verirdi ândan ötürü eyitdiler. kitâb –ı letâifde eder gerek uğurlayan söyleñ gerek âşikare ben bilürüm sözünüzü ve fi‘iliñizi göñlünüzdekini tañrı te‘alâ vahy kıldı dâvud peygambere ‘aleyhisselâm ki yâ dâvud eyit kullarıma niçün yazuķların haķķdan gizlerler baña âşikare eylerler i‘tikadları olsaña ben görmezem hod kâfir olurlar eğer gördüküm bilürlerse ben âdemilerden ħurimi görürler ânlardan gizlersiz benden hod gizlemeğe yaramaz pes ândan korķmazsız ândan gerü bildürdü ki göñülde ki endişleri bilür eyitdi. İnnehü ‘alimün bi-zatı’ş-sudür y‘ani tañrı ol tañrıdır ki göñülde ne varın bilür ândan bilürdü ki göñülde ki endişe daħı ol yaratdı. elâ y‘alemü men ħalaķa ve hüve‘l-laţifü‘l-ħabirü tefsir –i ş‘alibide eder. İbn-i müseyyeb ħikâyet eyledi eder bir kişi ħutumuzda otururdu ağaclardan yapraķ dökülürdü öñünden geçmiş ki ‘aceb tañrı işbu yapraķlar döküldüğün görür mü ? nidâ geldi sır ne ki elâ y‘alemü men ħalaķa ve hüve ‘l-laţifü‘l-ħabirü bilmezem ol ki ân yaratdı laţif ve ħabirdür tefsir –i ebü‘l-leys eder laţifdür görür karañu gecede ħara ħarınca ħara mermerde yürüdüğün ayağını ânın işidür göñülden geçen bilür murâdın verür. 14

Muşlihiddin Muştafa bin Muhammed

Sûret’ül-‘Aşr Tefsiri

Haķ subħaneħü ve te‘alâ bu sure-i mübârekde cins-i insaniñ cemi‘ sa‘yinde ve ‘ömrünü meţâlibine şarfında nefsinin mühlik ve ‘ömrünü muğı‘ olmağla re’s’ül-mâl menzilesinde olan nefsinde ve ‘ömründe ħusran içinde olub illâ mu‘min ħâmil-i ħusran olmayub ticâretinden rubħ etdiğiniñ üzerine şalât-ı ‘aşra ħasem edüb buyurur ki (ve‘l-maşir) şalât-ı ‘aşrı haķķıyçün y‘ani ikindi namâzi haķķıyçün şalât-ı ħamse beyninde bunu taĥşiş –i bi‘l-ħasem etdiğünü bu şalât ‘arabiñ ticâret ve iştiğalleri vaķtinde vâki‘ olub edâsında meşakķat –i keşire vâki‘ olduğuna binâen efđal ‘ül-a‘mal eşķuhen feĥvası üzere efđal a‘malden olduğuna içündür

(inne ‘l-insan lefi husr̄ev) taḥḳik̄ cins-i insan ticāretlerinde ve sa‘yilerinde ve ömerlerini maṭlublarna şarflarında husr̄ān ve noḳşan içindedirler (ille’l-lezi emenü ve ‘amilü’ş-şaliḫat) illā şol kimseler husr̄ān ve noḳşan içinde deĝiller ki imāna geldiler ve ‘amel –i şāliḫ ile ‘amel işlediler zirā bunlar dünyā ile aḫireti şatun aldılar ve ḫayat ebediyye ve sa‘adet sermediyye fāiz ve vāsıl oldular bundan şoñra insānıñ kendi nefsinıñ ve ğayrınıñ mükemmeline müte‘allik̄ olan şey’ zikrden şoñra ğayet şerefi olduğuna bināen ğayrınıñ tekniline müte‘allik̄ olan şey’ taḥşış ba‘de’t-ta‘mim ṭariḳiyle beyān edüb buyurur ki ve (ve tevāşav bi’l-ḫaḳ) daḫi şol kimseler husr̄ān ve noḳşān içinde deĝillerdir ki ḫaḳla tevāşi etdiler ya‘ni i‘tikāddan yā ‘amelden inkār şaḫiḫ olmayan emr-i şābit ile ba‘zısı ba‘zısına vaşıyyet etdiler (ve tevaşav bi’ş-şabr) daḫi şol kimseler husr̄ān ve noḳşan içinde deĝillerdir ki ḫıḳat –ı beşeriyye ḫükmüyle nefsinıñ müştak̄ olduğü meāşiden şabr ile yaḫud edāsi nefis üzerine meşekḳatli olan ṭa‘āt üzerine şabrşā ba‘zısı ba‘zısına vaşıyyet etdiler bu āyet-i kerimede va‘id –i şedīd vardır şol cehennemden ki insan mücerred kendi nefsinı teknil etmekle necāt bulmaz belki naşıḫatle ve emr-i bi’l-ma‘rūf ve neḫy-i ‘an’il-münker etmekle Allah-u a‘lem bi-murādiḫi ve esrār –ıkitābiḫi ğayrını şānına ihtimāmdan daḫi lāzım olduğuna delālet eder. 15

Gözübüyük zāde İbrahim Efendi

Tazrarru‘at-ı Sinān Paşa’dan

Hıṭābāt

‘Alımsiñ ‘ilmiñe ğayet yoḳ .ḳadirsiñ ḳudretiñe nihāyet yoḳ ḳadımsiñ ūḳul –ü müteḳaddimīn ve müteāḫḫrin dāire-i ḳademiñe ḳadem başamaz ḫakımsiñ ḫükema-yı evvelīn ve āḫirīn ḫikmetiñ ma‘rifetinden dem uramaz. Bir ma‘şuḳsuñ ki ‘aşḳıñ hevāsında felekler çarḫa girüb oynar , bir maḫbūbsuñ ki şevḳiñ derdinden bütün gün asya-yı çarḫ inler. Bir ḫakımsiñ ki ḳazañ maḫkemesinde ‘aḳl gül kātib emin, bir ḫafızsıñ ki ḫıfzıñ ḫazānesinde bir noḳta kitāb –ı mübīn, ḳadirsiñ ki ḳudretiñi taḫrird e ḳalem a‘lā ‘āḳır ,ālemsiñ ki ma‘lumātıñ iḫatasında levh-i mu‘allā ḳaşır . raḫımsiñ dāreyn, nesimiñ raḫmetinden bir nefḫa,kerımsiñ, ‘ālemiñ-i keremiñ deñizinden bir ḳaṭre.....

Münācāt

Cihān pādişahā ḫudālık̄ seniñ

Ezel tā ebed pādişahlık̄ seniñ

Sen olduñ ḫudāvend bālā vü pest

Vücūduñla oldu ne var ise hest

Verir vahdetiñden haber kâinat	Revâñdır nesîmiñle âb-ı hayât
Ne saña ‘adil ve ne saña ‘alel	Muğîs olurdu hâlik-ı lem yezel
Hudaya sañadır bu şahlık sezâ	Ki yanında cümle şehenşeh gedâ
ķapuñda biter hacet mevr ü mâr	Demiñle yanar şu‘ le-i nur u nâr
‘Anâdil rehiñle terennüm serâ	Gülî luţfuñ eyler tebessüm nümâ
Değilsîñ cihânda cihâne talak	Değilsîñ mekânda mekâna talak

..... Her kim ki cihân kâsesinden şerbet-i hayat içdi ‘aķıbet hımâr memât görse gerek

ve her kim ki bostan-ı zamândan gül-i rahat ķokladı elbette hâr zaķmını çekse gerek, her ki nâzik diller şimşir merak elinden pür-hundur, her taķ-ı devlet gelenin ‘uķubetinden sürgündür. 16

Sinân Paşa

Tevhîd

Kelime-i Lâ ilâhe illallah le-ķaşide-i tevhîddir hâşiyet lâ ilâhe illallah

Nedir iki cihânda ‘izzet ü câh	Eşer lâ ilâhe illallah
Kime düşse olur sa‘id ebed	Nazar lâ ilâhe illallah
Etdi dünya dünya nurani	ķamer lâ ilâhe illallah
Tulûdur ‘arş ü fereş ve kevn ü mekân	haber lâ ilâhe illallah
‘âlem ve âdemiñ zuhûru nedir	mażhar lâ ilâhe illallah
Kimyâdır ki ķalbi hâliş eder	cevher lâ ilâhe illallah
Aķıcaķ tay olur sicil-i vücûd	mażzar lâ ilâhe illallah
Limen ‘ül-mülk huţbesine uralar	minber lâ ilâhe illallah
Gösterür ruħa ķurb-ı ev ednâ	Rehber-i lâ ilâhe illallah
Şâm-ı şirk ü zalâm-ı küfri sürer	Seher-i lâ ilâhe illallah

ıymetinde görür d� �alem-i Hak	g�her-i l� il�he illallah
H�ş pen�h oldu t�r-i h�dişeden	Siper-i l� il�he illallah
Bahri hayretted�r sefine i ruħ	Leng�r l� ilahe illallah
D� cihan bende candan olanadır	ağır l� ilahe illallah
Gerden arħ � peş t � arşı beğret	enber l� ilahe illallah
�alem � arizına verdi lezzet-i c�n	Şeker-i l� il�he illallah
Her ki bağlandı oldu t�c-ı cih�n	Kemer-i l� il�he illallah
B�r�d� � arş � ferşibeyz�miş�l	Şehper-i l� il�he illallah
Eyle Şeyhi ki h�ş ticaretd�r	Sefer l� ilahe illallah
Nefs ile gir ġaza kılarıuñ ak	H�n�er l� ilahe illallah
Ki gönül fethine vere nuşret	Zafer-i l� il�he illallah
C�n�d Hakdur ki seyri heva erisen	Leşkir l� ilahe illallah 17
	ŞEYHI

M N CAT

Ya Rab kem l-i bar-ġeh-i kibriya hakı
Ya 'nı f r ġ-ı nur-ı ruħ-ı Muştafa hakkı

ıl ġarka bahr-ı  aşa v cudum sefinesin
Ferm n-ı Hızra Musi eden itida hakkı

Şubh-i vişale eyle bedel şam-ı hecr mi
Şubhuñ demindeki nefes-i dil-k şa hakkı

Derd ü belamı raḥ-ı maḥabbetde kıılma kem
Raḥ-ı maḥabbetüñdeki derd ü bela hakkı

Ehl-i ḍalaletem ma' na göster hidayetüñ
İhda-yı raḥ-ı rast kıılan reh-nüma hakkı

Enduh ü derde gönümi şāhib- taḥammül et
Derde taḥammül eyleyen ehl-i rıza hakkı

İḥlasum et du' aya Fuzulı kimi dürüst
Dergāhda icābete lāyık du' a hakkı 18

FUZULİ

Āyet ve Hādīs Tercümeleri

I

Ehli imana tevekküldür ehem
Ger olursan ḫālib ḫayr ü behi
Āna isterlerse Ḳur'an'dan delil
Ḳul hüverrahmenü emene bihi 19

Oḳcızāde Muḫammed Şahı

II

Say' i edüb ḳat' i merātib kıılmağa
Eyle şıdḳ u bal ile Ḥaḳḳ'a du' a
ḡayriden sana irişmez menfe' at
Leyse lil insani ille me se' a 20

Oḳcızāde Muḫammed Şahı

SAYFA 20

El-hâdis'ül- hâdi

Tâlib-i 'ilm olan sa'adet-mend

Lâik olur nevâzeş rahme

Bu hâdisi buyurdu peygamber

Tâlib'ül-'ilmi tâlibü'r-rahmetü

Tamâm'ül-hâdis**“Tâlibü'l-'ilmi tâlibü'r-rahmeti tâlib'ül-'ilmi rüknü'l-islâm ve yu'tiy ecruhü me'a'n-nebiyyin”**

Dilimi (mesned firdevs) de hazret-i enesden rağıyallahu te'âla 'anh bu 'ibâret ile rivâyet etdiği câmi' 'üş-şâğir de işârer olunmuşdur. 21

Okçu zâde Muhammed şâhî

Siyer-i veysi mekkî ve medenî den

Bu maqâle-i şafa bahş şalat-ı hams için ezâne-i ibtidâ beyânındadır.

Veķâyi' ğalgale endâz sâl –i hicretiñ biri dağı nevbet –zen penc-gâne-i devlet –i islâmdır ki ezandan 'ibâretdir vaz' olunub manşib bülend pây-e müezzini cenâb-ı refi' 'ül-ķadr bilâl-i ħabeşiyeye rağıyallahu te'âla 'anhnamzed tevķi' –i iclâl kılındı resm-i bedi' 'üt-ıarz ezan ki fi'l-ħaķiķâ reyĥate-i ķâlîb – ħikmet-i ilahiyye bir sünnet-i seniyyedir şuret-i ibda'ı bu vecih üzere nümâyân olmuşdur ki çün şecere-i zekiyy'ül-münbit tevĥid ĥaĥire-i nazire dâr'ül-hicre saĥasına rişte-i istiĥkâm şalub şukķa-i şefķ gün râyet –i islâma sâye –nişin olan ĥemat ĥume-i nâmus –u din ki ser-bazân nîk – endişe-i mücâhidindir muntażam'ül-emr oldular ya'ni şiraze-i luĥf-u te'lif ile ĥâce-i kâinat 'aleyhi eĥđal'üş-şalavat evraķ-ı ķulüb serkeşan –ı mühâcirin ve enşari yekelĥat bir mecmu'a-i mülteim 'ül-eĥrâf ķıldılar şimşir fâruķi'üt-te'şir mücâhidin ile genç şâyikân iman saĥa-i zuhûra çıkub ğaret-zede-i dađdaĝa-i ğurbet olan ehl-i islâm ĥuze-nişin munaşşaha-i iĥminân oldu herkes bi-bâk edâ-i mefruza-i evķân ve intizâm semaĥ cema'ât için mülâzemet-i mescid imâm 'ül- enibyâ etmeĝe başladılar lakin ta'rif –i evķât şalavât zımnında cihet-i câmi'a-i aşşab olacaķ bir 'alâmet –i vâzıĥat'ül-burĥân ibda'ına muĥtac oldular atĥrir –i kebîr imâm ibn-i keşir siyer-i bedi' 'üt-taĥririnde böyle

gevher-keş rişte-i taḥrîr olmuşdur ki âyin bendân şehristan –i islâm olan daḳıḳa-i şinâsan şaḥabe-i kirâm bu bâbda qar‘a endaz taḥta-i müşavere olub kimi ḍarb naḳusu terciḥ edüb ve kimisi vaz‘ -i mezzar olunmasını taḥsin etdiler. Eḡerçe naḳusu ve mezzarın ol iki ḫâife-i bed-büd ya‘ ni naşâra ve yehûda cihet-i nisbetleri ḫâtır enver seyyid-i ‘âlem şallallahu te‘alâ ‘aleyhi ve sellemde ḡubâr-engiz kerâhet olmuş idi amma bi-ḫasb‘ez-zarure vaz‘ -i naḳus menḫuse işaret-i hümâyün şâdır olub mühimmatı perdaḫtına ihtimâm şadedinde idiler bir gün ‘âleş-şabah na-yı tiz ahenk ḫurus ba-medâd bu mehd-i firûze renk-i kâinat ḡunudelerin ḫâb –i ḡafletden bi-dâr etmiş idi aşḫab-ı güzinden ‘abdullah bin zeyd bin sâ‘lebe bin ‘abd rabbuhu dergâḥ –i re‘fet penah sultan ‘ül-enbiyaya fersûde cibîn ḫâk niyaz oldu teferruḡ ḡâḥ ‘âlem rü‘yâda gördüḡü vâḳı‘ a-i bedi‘ ayı nümâyan mücellâyı ‘arz edüb yâ rasullullah bu gece şebistan mu‘teber teteḡḡu ḫabda bir merd-i ḫaceste sima-yı sebz-püş elinde bir naḳus gördüm ḫaridarane ḫâlib oldum sebep-i ḫalebim suâl etdi edât-ı ezan ceme‘at şalavat etmek isteriz dediḡimde yâ ‘abdullah ḍarb-ı naḳus şı‘âr naşâra –yı menḫusdur saña bundan bühter ve bi‘l-eter bir vaz‘ –i felâḥ baḡşe rehnüma olayın deyü ḡüldeste-i ser-bülend ḫayal mişalden ‘âli pervaz âvâzi hevâ-gir üç niyaz eyledi. Allahu ekber Allahu ekber eşhedü en lâ ilâhe illallah merreteyn eşhedü enne Muḫammeden rasullullah merreteyn . ilâ âḫire deyüb bir laḫza-i ḫafifeden şoñra ḫbḳ mâ sebaḳ i‘âde-i maḳalle pirâya baḡş-ı ḳmaet iḳâmet olub ḫitamında mükerrer ḳâd ḳametüşşalatü dedi deyüb şuret –i vâḳı‘ ayı cilve-ger şu‘ur ḡâḥ risâlet penahı etdikde ḫace-i ‘âlem ve sürur –u ‘âli ‘ilmü şallallahu ‘aleyhi ve sellem ḫoḳḳa-i la‘l pirâya gevher tırazı lü‘lû perdaz –i sami‘a aşḫab edüb inhâ li-rü‘ya ḫâk inşallahu te‘alâ buyurdular ândan ‘abdullaha fermân etdiler ki naḳş-ı ḫariḫa-i ḫâfızası olan şuret-i dîl-keş ta‘bir ezanı binâ ḡuş bilâle raḫıyallahu te‘alâ ‘anhumâ ilḳâ eyleye bilâl ki yanında murḡan nüva-senc aram lâl idi ‘abdullaha ḫuḫi-i saḫn âra gibi taḳlid ile bir ezan verdi şöyle ki merde-i şad saleye can verdi. nâḫıḳa-i bilâlden hey‘et-i mersuse-i ezan sâmi‘a-i ‘ömer bin ḫaḫtaba raḫıyallahu ‘anha yetişdikde ‘ömer yerinden şıḫrayub cer reda-yı nur peyma ederek ‘azimet –i meclis risâlet penahi eyleyüb yâ rasullullah ol celâl eḫâdiş ḫaḳḳıyçünkü seni bize peyḡamber –i şadıḳ‘ül-va‘d‘ül-emin göndermişdir. Bu vâḳı‘ a-i bedi‘at‘ür-resmi sera perde-i ḫayalde ben daḫi temaşa eylemiş idim lakin sebḳını ‘abdullah dedi raḫıyallahu‘anhuma 22

Veysi

“Kışâş-ı Enbiyâ”dan

ḫacc-ı Veda‘

Hicretiñ işbu onuncu senesi ḫatem‘ül-enbiya ‘aleyhi ekmel‘üt-taḫiyaya ḫazretlerininñ ḫacc-ı şerif niyyetiyle mekke-i mükerrremeye gideceḡi nâsa i‘lân olundu.

nās daḥi faḥr-ı ʿalem ile birlikde ḥac etmek üzere eṭraf ve eknāfdan fevc fevc medine-i münevvereye gelüb toplanmağa başladılar.

Zi'l-ḥicceye beş gün kıla rasul-ü ekrem öğle namazını kıldıktan sonra ehl-i beyti ve aşḥab-ı kirāmı ile medineden çıkub zül-ḥuleyfe ye vardı gece orada kaldı. ferdası ihrama girdi.

Beyt-i şerifi gördükde yā rab sen bu beytin şeref ve şan ve mehābetini ziyade kııl !dedi. Hemen beytullāhı ṭavaf etdikden sonra şafa üzere çıktı. cenāb-ı ḥudaya ḥamd ü şenā ve niyaz ve duʿā etdikden sonra merveye indi ve saʿy etdi.

O eṣnāda ḥazret-i ʿali kerremallahu veche ,yemenden ʿavdet ederek bir kâfile ile mekke-i müşerrefeye geldi ve rasul-ü ekrem ile görüşdü.

Diğer taraflardan daḥi kâfile kâfile pek çok ḥuccāc –ı müslimîn geldi ve mevsim ḥacc-ı şerife erişdi.

Ḥacc mevsimi şehri-āzār yaʿni mart içinde gün ile gecenin mütesāvi olduğu zaman idi ve cumʿa günü ʿarefe olub ḥātem'ül-mürselin yüz bu kadar biñ ḥuccāc –ı müslimin ile ḥacc-ı ekber eyledi.

O gün rasul-ü ekrem ḡāyet müeşşir bir ḥuṭbe okudu ve bu ḥuṭbesinde zaman –ı cāhiliyetden kalma kan daʿvālarını yesağ etdi ve işlemiş faiz daʿvālarını kaldırdı.

Baʿdehu ey nās ! siziñ karılarınız üzerinde ḥaḳlarıñız vardır amma, ānlarıñ daḥi siziñ üzeriñizde ḥaḳları vardır. ānlar siziñ ḥuḳuḳuñuza riʿāyet etmelidir, sizde ānlara ḥüsn-ü muʿāmele etmelisiñiz. Müʿminler i hep birbiriniñ karındaşıdır. Bir kimseye karındaşınıñ malı ḥelal olmaz, merḡer ki ḥüsn-ü rızāsıyla vermiş ola, ben size lāzım olan aḥkām-ı şerʿiyyeyi tebliğ etdim ve size iki şey bıraktım kiānlara temessük etdikce hiçbir vāḳit dālāletde qalmazsınız, ānların biri Allahıñ kitabı ve diğeri peygamberiniñ sünnetidir, deyü daha nice aḥkām –ı diniyyeyi beyan etdikden sonra ey nās ! tebliğ etdim mi ? deyü şordu ve aşḥab-ı kiram evet ! demekle üç kerre şāhid ol yā rab ! deyü buyurdu.

Kalabalık pek ziyade olub herkes rasul-ü ekremiñ sesini işidemediğinden (**rabʿia ibn-i ümeyye ibn-i ḥalef raḍıyallahu teʿalā ʿanh**) faḥr-ı ʿalem ḥazretlerinin ḥuṭbesini ḥużzāre tebliğ ederdi.

İkinci vāḳti gelmiş ve hāl buki öğle namazı kılinmışdı idi. bilāl raḍıyallahu teʿalā ʿanh ḥazretleri ,ezan okudu ve iḳāmet getürdü. İbtida öğle namazı kılandı. Baʿdehu ḥazret-i bilāl yine iḳāmet getürdü. İkinci namazı kılandı.

Akşam üstü hâzret –i peygamber henüz mevkıfde iken –el-yevmü ekmeltü leküm dineküm ve etmemtüş aleyküm ni‘meti ve rağıtü leküm!ül-islâme dînen – âyet-i kerimesi nâzil oldu.

Ma‘na-yı laţifi: bu gün siziñ diniñizi ikmâl etdim ve siziñ üzeriñize ni‘metimi itmâm eyledim. Ve siziñ için din olmak üzere islâmı beğendim ve ihtiyar etdim ! demektir.

Hal buki hâzret-i peygamberiñ tebliğine me‘ur olduğu aĥkâm-ı diniyye tamam olunca âniñ dağı bu ‘âlem –i fânide işi bitmiş olur.

Her ne vakit ki bir iş tamâm oldu denülür ise, bir noĥşana muntazır olmak lâzım gelür.

Binâen ‘aleyh bu âyet –i kerime, hâtem’ül-enbiyâ hâzretleriniñ artık bu ‘âlem –i fâniden riĥlet ve rabb’ül-‘âlemine muvâşlalat edeceğine işaret idi.

İbtida ebu bekir rağıyallahu te‘alâ ‘anh hâzretleri bu ‘âyet-i kerimeyi işitdiği gibi o işareti añladı ve rasül-ü ekremiñ vefât edeceği haber veriliyor deyü ağladı. 23

Aĥmed Cevdet Paşa

Mevlid-i Muştafa ‘aleyhisselâm

Allah adın zıkr edelim evvela Vâcib oldur cümle işde her kula

Allah adın her kim evvel ol aña Her işi asân ede Allah aña

Allah adı olsa her işiñ öñü Herkez ebter olmaya âniñ soñu

Ķale’n-nebiyy küllü emrin zi bâlin lem yübde’ bismillahi fehüve ebterü

Her nefesde Allah adın de müdam Allah adıyla olar her iş tamam

Aşkla gel imdi Allah edelim Derdle göz yaşla âh edelim

Ola ki rahmet kıla ol padişâh Ol kerim ve ol raĥim ve ol ilah

‘âlem ve ‘allâm ve ġaffar ‘üz-zünüb Şâni‘ ve tevvâb ve settâr ‘ül-‘uyüb

Dâim ve deyyân ve muĥşi ve şekür Vâhib’ül-iĥsan ġaniy –i fettâĥ nur

Şâdik’ül-ķavl ve ‘âzım-i zül-celâl Ķâsım ‘ür-rızķ ve muķim ve lâ yezâl

Ķâdir ü Ķahhâr u Ķayyum u Ķadiir Fatır u Ĥalıķ u Rezzaķ u Ĥabir

Birdir ol birliğine şek yok dürür
 Cümle ‘alem yok iken ol var idi
 Var iken ol yok idi ins-ü melek
 Sün ile bunları, ol var eyledi
 Kudretin izhâr edüp hem ol Celil
 Bari ne hâcet kılavuz sözi çok
 Hâşre dek ger denilirse bu kelâm
 Ger dilersiz, bulasız od-dan necât

Gerçi yañlış söyleyenler çok dürür
 Yaradılmıştan gani Cebbâr idi
 ‘Arşü ferşü ayü güm hem nüh felek
 Birliğine cümle ikrar eyledi
 Birliğine bunları kıldu delil
 Birdir ol ândan artuğ tañrı yok
 Nice hâşr ola, bu olmaya temâm
 ‘Aşk ile, derd ile edin eş-şalat

Faşıl

Biliniz ey ‘aşıkân Muştafa
 Ol Hüma kuşu çüpervaz eyledi
 Şabır yaqasını yırtıb açdılar
 Toldı ‘alem hep ğariviyle huruş
 Her mülk her vahşu tayr ve cin ve nas
 Ah u feryad ı göğe ağdırdılar
 Na‘ra ve feryad u zarı Hay u hay
 Çünkü bu zarı narı çarh değildi
 Ay u gün dondu ve döndü rengi hem
 Ah edüb iderdi Ebu Bekr rıda
 Zarıyle çağırub derdi ‘Ömer
 Derdle ‘Osman ‘umman haya
 Hem ‘Ali ederdiğim Ya Muştafa
 Hâsretiyle der Hüseyniyle Hasan
 Gitdiñüz siz bizi kim oğşaya ser
 Ey dede sensiz biz ‘uş kaldık yetim
 Faţıma’lya ‘Aişe kılub fiğan
 ‘Amisi kim Muştafa’nın vardı

Hakk’a erdi anda can Muştafa
 Cümle halk feryada agaz eyledi
 Başlarına Haki hâsret saçdılar,
 Ol ğariviyle Cihana düşdi cuş
 Muştafa için kamusu tutdu yas
 Bu adıyla canlarından koydurdular
 Doldu yerler gökler ah u vay u vay
 Bili bükülde ve fil hal eğildi
 Halk ı ‘alem için düşdi bu ğam
 Kaniya ol Muştafa vü Mücteba
 Nidüz sensüz biz ey Hayru’lbeşer
 Didi kanı Şah cümle enbiya
 gitdi ‘aleminden cemelinsiz şsafa
 Nidevüz biz ey dede gittin çü sen
 Kurratü’l ‘ayn bize kim diye ser
 Firqatiñ odu bizi yaqdı ‘azim
 Derler yedü’l emanü’l eman
 İşbu şi‘iri ol dizb gılardı 24
 Süleyman Çelebi

Kaşide Der Na't-ı Hâzret-i Nebevi

Şaçma ey göz eşkden gönlümdeki odlare şu
Kim bu deñli tutuşan odlare kılmaz çare şu

âb-gûndur günbed-i devvar rengi bilmezem
Ya muhîit olmuş gözümden günbed-i devvare şu

Zevk-i tiğinden 'aceb yoĥ olsa göñnlüm çak çak
Kim mürur ile bırağur raĥneler divare şu

Vehim ilen söyler dil mecruh peykanın sözüñ
İhtiyat ile içer her kimde olsa yâre şu

Şuya versiñ bağ-ban gül-zarı zaĥmet çekmesiñ
Bir gül açılmaz yüzüñ tek verse bin gül-zare şu

Oĥşada bilmez ğubarıñ muĥarir ĥatına
Ĥame tek baĥmağtan inse gözlerine ĥare şu

'Arızıñ yadiyhle nem-nak olsa müjğanım nola
Zayi' olmaz gül temennasiyle vermek ĥare şu

ğam günü etme dil-i bîmârdan tiğın diriğ
Ĥayrdır vermek ĥaranu gecede bîmâre şu

İste peykânın göñül hecrinde şevkim sâkin et
Şusuzum bir kez bu şahrâda benim'çün ara şu

Men lebin müştâkiyim zühhâd kevşer tâlîbi
Nitekim meste mey içmek ĥoş gelir ĥuş-yâre şu

Ravza-i kûyuna her dem durmayıp eyler güzâr
'Aşık olmuş ğâliba ol serv-i ĥoş-reftare şu

Şu yoluñ ol kûydan toprağ olup tutsam gerek
Çün rakībimdir daği ol kûya koyman vāre şü

Dest-busi ‘ arzusiyle ger ölürsem dostlar
Kûze eyleñ toprağım şunuñ anınla yāre şü

Serv ü serkeşlik kıılır kameranı niyazından meğer
Daminın dostu ayacağına düşe yalvare şü

İçmek ister bülbülün kaniñ meğer bir reng ile
Gül budağıniñ mizācına gire kıurtare şü

Tinet-i pākini rûşen kıılmış ehl-i ‘ āleme
İktida kıılmış tarīk-i Aħmed-i Muħtār’e şü

Seyyid-i nev’-i beşer deryā-yidürr-i istifā
Kim sepiptir mu‘ cizātı āteş-i eşrāre şü

Kılmağ için tāze gül-zār-i nübüvvet revnākıñ
Mu‘ cizinden eylemiş izhār seng-i ħāre şü

Mu‘ cizi bir baħr-i bī-pāyān imiş ‘ ālemde kim
Yetmiş andan biñ biñ āteş-ħāne-i küffāre şü

Ĥayret ilen parmağın dişler kim etse istima‘
Parmağından verdiği şiddet günü Enşar’e şü

Eylemiş her kıatreden biñ baħr-i rahmet mevc-hiz
El şunup urğaçvuzu için gül-i ruħsare şü

Ĥāk-i payine yetem der ömrlerdir muttaşıl
Başını taştan taşu urup gezer avare şü

Zerre zerre hāk-i dergāhina ister şala nūr
Dönmez ol dergāhtan ger olsa pāre pāre şu

Zıkr-i na‘ tin virdini derman bilir ehl-i haṭā
Eyle kim def‘ -i ḥumar için iĉer mey-ḥāre şu

Yā Ḥabibu’llah yā ḥayru’l-beşer müştāķinim
Eyle kim leb-teşneler yanip diler hemvāre şu

Sensiñ ol baḥr-i keramet kim şeb-i Mi‘ rāc’da
Şeb-nem-i feyzin yetirmiş sābit ü seyyāre şu

Çeşme- i ḥurşidden her dem zılal feyz iner
Ḥacet olsa mürakdan tecdid iden ma‘ mare şu

Bīm-i dūzah nār-ı ğam şalmış dil-i sūzānıma
Var ümīdim ebr-i iḥsānın sepe ol nāre şu

Yümn-i na‘ tinden ğüher olmuş Fużûli sözleri
Ebr-i nīsandan dönen tek lü’lü-i şeh-vāre şu

Ḥāb-i ğafletten olan bīdār olanda rûz-ı ḥaşr
Eşk-ı ḥasretten dökende dīde-i bīdāre şu

Umduĝum oldur ki Rûz-i Ḥaşr maḥrûm olmayam
Çeşme-i vaşlıñ vere ben teşne-i dīdāre şu 25

ĠAZEL

Ĥayāliyle tesellīdir gönül meyl-i vişāl itmez
Gönülden taşra bire yār olduğın ‘āşık hayāl itmez

Ĥaķikī ‘aşk çün müstevcib-i nokşān deĝül muṭlak
Özin ehl-i ḥaķīķat vālih-i ḥüsn ü cemāl itmez

Kemāl-i ‘aşk ṭālib muhterizdür ḥüsn-i şûretden
Ki kayd-i ḥüsn-i şûret ‘āşıkı şāhib-kemāl itmez

Delīl-i cehldür ‘aşk ehline şûret-perest olmak
Ki ‘ākīl iftirākı mümkün ile ittişāl itmez

Gönülde dost temkin bulsa olmaz gözde cevġanı
Maḥabbet sābit olsa öz yerinden intikāl itmez

Sevād-ı māsivādan levḥ-i dil ḥālī gerek dāim
Muvahḥid safḥa-i idrāki naķş-ı ḥaṭṭ u ḥāl itmez

İrādet zāyi‘ etmez ehl-i ma'nī şûrete herĝiz
Ĥaķīķat cevheriñ cehl-i mecāza pāy-māl itmez

Muḥayyed olmaz ehl-i şûretüñ rengine ḥāl ehli
Fuzûlī kim muḥayyeddü rmeĝer idrāk-i ḥāl itmez 26

FUZULİ

“TACŪ’T TEVARİĤ”DEN

Zikri Evşafı Şehri İstanbul

Şāhibi lüṭṭitabi’ḥüsnü ara Nazım destanı şah u geda
Kevşer şı‘ri ilin iḥya Şu‘araniñ ser amedi yaḥya

Ol Şehr-i Ziya ve Medine-i Derine-i Dilara Vasfında bu Ebiyat Hoşnuma ile Medh i sera olmuştur.

Adı kaştaniyyedir āniñ	tahtgāhı āl-i ‘oşmaniñ
İki baħr eylemiş o şehri penāh	biri ahr-ı sefid ve biri siyah
Girdi baħr içine o şehri amma	dizine çıkmadı āniñ derya
Yār gibi o şehre meh peyker	kuşanur sürden kumaşlar kemer
Bu ‘acebdür ki āsuman gerdar	bir kenārında yedi kulesi var
Aña dizdar ise güneş yeridir	encüm ol kal‘ada hişār eridir
Çekilüb āsumana niteki med	yücelübdür burucu fevķ‘el-ħad
Sakf-ı eflākı gibi dünyāniñ	içi kat kat binādır āniñ
Kurşun örtülü kubbeler yer yer	yelken açmış gemilere beñzer
Hak bu kim yüzü şuyudur deħriñ	yok naziri cihānda ol şehrin
Heme herçe bāyed bedu der feraħ	pür ez-bağ ve eyvan ve meydan ve kaħ

Ol medine-i dirinede yüzden ziyade kinise ve dir-mesa‘i-i cemile-i erbab –ı hayr ile mesācid-i cedīde ve me‘abid –i sedide olub nicesi daħi medrese ve ħanķah ve aşħab-ı süluka cay-gah olmuştur ol dar‘ül-emani tahtgah-ı selātin –i ‘oşmani evveliden berü niru-yu iktidarı ile ve dest-i yāri-i mi‘mar-ı himmet bülend miķdarları ile ma‘ur olub muħkem ve refi‘ ve üstüvar ve vasi‘ nice nice muşanna‘ ve zibā mesācid ve i‘marat-ı sultāniyye ile müzeyyen olmuştur ki hiç biriniñ pişgah-ı taķ mübanisine dest –i iktidar-ı selātin afāk erişmiş değildir nitekim maħlli geldikte irād olunur ve bānileri olan selātin-i cennet mu‘ād kışşaları ħalelinde āşār-ı ħayırları ta‘dad olunur vüzerā ve imerā ve ‘ulemā ve sāir aşħab-ı ħayrat ol ħıttā-i dilāvizde te‘sis etdikleri nefis mescidler ve yeniden bünyād etdikleri medāris ve ‘amāyiri erbāb-ı başāir ħin müşāhedelerinde ħāiz olub ħayta-i bünyandan güzerandır evķat-ı ħamsede ol şavāmi‘-i islamiyye müezzinelerinden peyda olan kelbānın Muħammedi bir vecihle bülendve dil-pesend olur ki taş serengün kubble-i nilgün şada-yı ħamizdası ile memlü olub şeref baħş-guş ser-veş olur ve her menār güyaki bir çenar sayedardır üstünde bülbülān-ı gülistan taķdis ve tefrid şam ve siħr-i tağrid eder ebna-yı zaman ol medine-i ħaşine ħaşanatında ħayran olmağın ümm‘üd-dünya ile telaķķiye sezavardır ve ħarayib āşāra iştimal ile a‘cūbe-i edevardır muħayyer ‘uķül olan meşmulat –ı maķbulesiniñ biri taķ –ı bülend revāķı iħdaķ ħezāķı müşāhede-i fūrut ve fuţurdan ta‘ciz eden ayaşofya kubbesidir ki müzeyyed tenāsüb ve istiħkamı isti‘lamı için taħdiķ başār ve ta‘liķ nazar eden daķiķa şinaslar kitabesinde ferci‘il-başār hel terā min fuţūr āyetini dīde-i dirayet ile müşāhede ederler ve ol ‘ibret dermiyana ve ħayret-i kubble- i ħadranıñ kemāl-i ittisa‘ ve irtifa‘ın gören şāħib-i nazaran danā innellezine semeke ‘s-semāe benā lenā beyten de‘āyimühü e‘azzü ve eţvalü mefhumuna mā şadaķ idüğün taşdiķ ve nev‘ –i müfred idüğünden taħkiķ ederler

Bir ulu kubbedir merfu' ve e' zām	İçinde maḥv olur on beş biñ ādem
Anıñ mermerleri hiç vaşf olunmaz	Miṣāli ānlarıñ şimdi bulunmaz
Menār-asā sütunlar sebz ve ezrak	Şamaķı ve şarı vaķ ve eblāk
Kimsin tuncdan döğmüşler üstad	' Aceb tır üzere örmüş aña bünyad
Daḥi mevāc zerrin mermeri var	Müzeyyen anlar ile çar divār
Mülevven mermer ile saṭḥi mefruş	Olur seyr eyleyen hayran ve medhuş
Muṭabbıķdır iki yerden yolu var	Seğirdüb çıķsa olur esb-ı rehvār
' Aceb peykerdir ol bünyan ' ali	Basit ḥakde yoķdur miṣali
Meğer şahan –ı ' oşmani binası	Ki zibardır binası ve fenāsı
Huşuşa cami' sultān Meḥmed	Ki olmuşdur mu' alla ve mümeḥhed
Süleymāñ ḥan ğazi cami' ini	Ki vaşfi ' aşık eyler sami' ini
Ne teşbih etmek olur bir binaya	Ne vaşf eyler şariḥ ve ne kinaye
Bülend olmuş felek gerdar esası	Añı gören olur ğayrısı nāsı
Cinān bağında ol sultān –ı mebrur	Ola islāfiñ ile şad ve mesrur
Cihan durduķca dursun canişini	Yedi iķlim ola zır nigini

Sultān şādık eline fātiḥ ḳonstantiniyye ol dir dir salden çerk izale edüb ' ibadetgah ehl-i intibāh ve encümen zıkrullah etdikden soñra ol ḥaşn-i maşun devriniñ ekşer arazi ve maḥallatını ve dekākin ve ' aķaratını ki ' ünve fetḥ olunmuşıdı ma' bed –ı mezbur muşālahına vaķf-ı şer' i etdiler ve ol ' ibādetgahda a' lā-yı kelimetullah merasimini mer' i etdiler.²⁷

Ḥace Sa' dullah

Tariḥ-i Peçevīden

Ḥikayet ba' dı şeķķadan mesmu'umuz olmuşdur ol sefer zafer eşerde ebu's-su'ud efendi merḥum ḳađı ' asker imişler ve kendiniñ iki ḥoş ḥan ve ḥub'el-ḥan danışmendleri var imiş bi'z-zat ikisi daḥi sa' adetlü padişah ' alempenāh ğazi-i zışanıñma' lumları imiş ḥuṭbe-i şerife ḳanĝisi oķumak emr olunur deyü istizan ederler sa' adetlü padişāh ğazi –ı merḥum ikisiniñ daḥi biri birinden farkı yoķdur illa fetḥe müte' allıķ bir ḥuṭbe-i şerife inşā etsünler buyururlar fi'l-vāķi' biriniñ nazm etdiĝi ḥuṭbe pesendide düşüb ḥiṭābeti ol eder ol ḥinde mülāzemet ile bir avuç altun iḥsan ederler ' avdetde belğradda ebu's-su'ud efendi

Sayfa31 Merhûm bir kaza-i telhîş ederler yok molla tizdir deyü buyururlar istaneye vardıkdan sonra bir zaman mürûr eder merhûm ise tekrar ‘arz etmez bir gün ‘arza getirdikde yeni mülazımı unuttu bundan sonra mülazemeti payane erişdi buyururlar hak sübhanehu ve te‘alâ ol gazi ve ‘âdil padişahi gariğ lüce-i bahır –ı rahmet ede tarik –i mülazemet ve kazayı daği böyle bilürler ve böylece gözedirler imiş çün hağib belig elinde bir ‘uryan tiğ ile minbere şu‘ûd edüb hamd-i hâlik-ı huda ve taşliye-i sürur enbiya etdikden sonra isim-i hümâyun padişah zafer-i mağrunu yad eyledi cümle ‘asâkir-i müslimîn ve kâffe-i muvağhidin ki hesabdan birün ve had ve ‘adeden efsun idi herkese bir güne halet ve zevk ve bir mertebe şevk ‘ariz oldu ki göz yaşların seyl –irevan gibi cari ve bu gazaya bā’iş olan padişah islama cenāb-ı bari te‘alâ yari olmak için bir mertebe du‘a ve şenā eylediler ki kâbil-i ta‘rif ve tahrir değıldir. 28

“Mizān’ül-hak” dan

Mübeşşire

Vaşıyyet-i şāniye

Vāiz efendilere layık vaşıyyetdir. Bu mağamda va‘z ve naşihat adabından bir kaçını ta‘dad zımnında bu vaşıyyeti derc ederiz, ta ki istima‘ edenler bilüb adaba ri‘ayet edeler ve va‘z dinleyeler. Edeb-i evvel : va‘zında şehir halkınıñ ‘örfüne ve ‘âdet ve iştilahına muğalif sözler olmaya, zira bunlar kıl ü kal ve ihtilaldir. Edeb-i şāni: budur ki , ehl-i islām arasında ihtilaf var ise, refk ve hüsün ta‘bir ve nuş dilpezir ile te‘lif –i kulğbe ve nefret igrazi def‘a müte‘alilik va‘z oluna. Bir canibi tutub, öte tarafa ‘itab āmiz sözler ile şematet olunmayaki, ‘adavet izdiyadına sebebdir. Edeb-i şālîş: budur ki , ‘umum üzere evamire imtişal ve nevahiden ictinaba ve ferāiz ve vacibatı edaya terğib ve va‘d ve va‘id bābında ifrat ve tefrit etmeyüb iktizasına göre hekimane ola, halk emn ü ye‘se düşmeyeler, beyn’el-havf ve’r-reca gideler, havf canibi gālib olursa, edeb-i rebi‘ budur ki zaman ve mekan ve muğtezası ne ise edā oluna, feđāil-i eyyām ve şühur ve ‘amel –i yevm ve leyde vārid olan ihbar ve āşar-ı naql ve ‘avāma tercüme ve ta‘lim oluna, mevzu‘ hadisden gayri ehadis-i z‘aife naklinde be‘s yokdur. Hağkında ihbar ve āşar vārid olan nevākıl ve ‘ibadata terğib olunub, ‘adeta mebni olan namazlar ve ‘ibadetler zıkr olunmaya, belki, ol bābda kāğıd qorlarsa daği sükut eyleye, edeb-i hāmîs: budur ki ‘avām fehminden hāric olan mebāhiş-i dağıkadan veyahud taşavvuf iştilahına mebni ceberut velahut ‘aleminden dem utulmayub, ekşer muğatabiñ hal ve şanı olmayan sözler söylenmeye, belki vāziğ ve fehmi asān olan naşihatler ve temşiller söylene .imam –ı rāğib işfehāni zeri‘ada tafşil –i nişateynde va‘z-ı ‘avām içündür. havāş için değıldir. Demişdir. kelimünnāse ‘ale kadri ‘uğulihim fehvasınca sünnete ri‘ayetden çıkılmaya, zira ekşer müstemi‘inde fehme liyağat olmamağla, nefsi nātiğa, mechulü ma‘lum edinmek cānibine meyl etmeyüb, i‘rağ eder. āniñ i‘rağ ruğ –u hayvaniniñ dağile teveccühüne sebep

Sayfa32 olub, nevm-i hâdiş olur. Ol ecildendir ki ekşer halk va'z hıfve meclisinde uyurlar, zira hıfve 'arabidir, fehim etdiği takdirde ma'na ile çendan âşinalığı yokdur. Edeb-i sâdis: budur ki va'za münasib nevâdir hikayat ve le'atıf ve ebyatgahı irâd oluna, amma bişart anki ta'anda nemek mişali ola, edeb-i sabi' bu risalede yazılan mübabeheşe ve sâir cüzıyyat -ı umûr-u naklıne teksir -i müstemi'in ve iştihar maşlahati için tam' ve heves olunmaya, 'umum üzere helâl ve haram ve şalâvat ve şıyame müte'allik ve 'ağâid icmalini ve uşul ve erkan -ı islamı ta'lime müte'allik nâfi' sözler söylene, le'atıf ta'kir ve hüs-nü ta'bir şahibi olanı diñlerler. Va'zda 'ilm yoğusa, bari âdab-ı va'zdan çıkılmağa elem vermeye !

Vaşıyyet-i Râbi'a

Bu fakirden istifade eden tâlible; huşuşan ve sâir talebeye 'umumen lâıyık olan vaşıyettir. Bu maqamda fakir daği , fâzıl -ı muhakkık kağı mîr, cam kiti nüma âhrinde yazdığı vaşıyyet gibi tavsiye edüb derim ki , evvela, kavâbilden olan zevat tahşil -i muqaddemat etdikden sonra 'ağâid-i islamiyyeye göre, mesâil metni zabt eyleye, ba'dehu bâki fenlere kanun üzere şugul eyleyüb her keşrete vahdet canibinden başlıya ve bir fenni ittikan üzere tamam etmeden fenn-i âhire intikal eylemeye ve kendi kesbi ve ma'âş semti nedir görüb, âña muvâfık fenleri tahşil ve tekmil eyleye, eğer vakit ve hal müsa'id olursa sâirin göre ve tahşil tamam olmadan ba'zı menâşib ve vezâif-i 'ilmiyyeye heves eyleye, zira kağa ve fetvâ ve va'z ve emanet ve hıfvet ve kitabet kanun üzere şugule mani'dir. ânlar vazifesine iştiğal lazım gelür. Bi't-tahşil daği nazariyanıñ vahşileri nisyanına sebebdir, zira ol huşuşlara iştiğal bir fenniñ cüzıyatıyla iştiğaldır. Ol daği kanun ve tertib üzere değıl, müdde'i ve müstefiniñ muradı üzeredir, ol ecilden fâzıl -ı rum berusalı hâce zâde merhum seyyid şerif bi'l-vâşıta üstadımdır, cümle tahşilim ânlarıñ âşarındandır. Tarih -i nazarda seyyid ve sa'deddin te'liflerinden gayrı bir kitaba istifade kaşdıyla bakmadım. Ben daği seyyid rütbesine vâşıl olurдум, eğer bir kaç mani' olmasaydı. Evvela ânlar şahih 'ül-mizâc idi , ben 'alilim ve ânlarıñ 'ömrünüñ evvelinden âhırine dek ders taħriri ile kanun üzere şugul eylediler . benim zaman şugulüme menâşib ecniyye tedahül eyledi, ya'ni kağa ve fetvâya mübtela olub şugulden kaldım, dedikleri şakâyık haşisesinde maşurdur. İmdi tâlib -i şâdik şahihce tahşil murad ederse lâıyık budur ki ol kağalara uğramaya, emr-i ma'âş bir gayrı yerden tedarik eyleye . 'ağâid-i ehl-i sünneti muhkem zabt eyleyüb kitab ve sünnet ve icma' -ı ümmet haşnına gire, kur'an ve hadişi ve fuğa ve evliyâ kelâmını mizân ittihaz eyleye, ba'dehu hukema kitablarını ve mütekellimiñ sözlerini ve safiyyün kelâmını tetebbü' edüb, huz mâ şafa da' mâ keder feħvasınca her birinden fikr ve nazâr -ı şahihle müfid olanı kabul edüb müstefid ola. Hiç birini red ve inkâr etmeyüb ta'aşşub derdine düşmeye. Niteki muqaddemede tenbih olundu. Bu muqamda daği kelam bunuñla encama erüb risale tamam oldu. 29

Kâtib Çelebi

sayfa 33“**Şemerāt’ül-fuād fi’l-mebde’ ve ‘l-mi‘āddan**”

Faşl-ı şāni – Vāhid’üz-zaman ve gāvş-ı a‘zām ve keyfiyyet taleb-i insan-ı kāmil beyanındadır

.....şems-i haqıkat Muhammediyye maṭṭala‘ına muḳābil düşen mir’ātime pertev-i ‘aşq-ı ilahi tāban olmamaḳ nice ḳābildir. Şeyḫ ‘alevān şirazi tercüme-i gülşen razda muḳallid ile muḳaḳḳıki beyan buyurdular.

Tercüme-i Gülşen i Raz

Cihanda iki dürlüdür mirayi	Ki ildarlar bular yohsul ve bāni
Birisi yürür eski kesüt ile	Ki zāhidler olur bu şuret ile
‘Avām’ün-nāsi bular yemek ister	Bular kile istemek demek ister
Gireler pare pare köhne cama	Dilerlerkim söyleler ‘avāma
Yañi ṭon ki desek kiymezi olursa	Bu dediğiniñ söze uymaz olursa
Ki ya‘ni dünya terk etmiş desünler	Cihanda nefsi ürkütmüş desünler
Fitüllenürse ṭaramaz şakalın	Ki desünler unutmuş kendi ḫalin
Desünler kim ḫaḳḳa meşḡul olubdur	‘Avām içinde bu maḳbul olubdur
İkincisi budur ehl-i riyaniñ	İşit imdi ‘alametlerin āniñ
Yalar ardınca dāim niyk ü nāmiñ	Diler makbulü ola ḫaş ve ‘amiñ
Dilerkim gire sultān şoḫbetine	Daḫi hem vara ḫatunlar ḳatına
Eğer köhne girse kend’özüne	Uşanur ḫuvar ola sultān gözüne
Eğer yeñi gir ise ‘avamı	Uşanur münkir ola deyü nāmı
Bahalu şavf alur dikdirir ince	Maṭuḳ kesdirir dikdirir ince
Ziyaret olunub ‘izzet bulalar	Du‘asın alalar ḫizmet ḳılalar
Görürler bunları ta‘zim ederler	Öñüne ardına düşüb giderler
Gir din ehli her libas ḫelali	ḫaḳ için uḳa ve hem şavf ve şalı
Riya olur ‘ibadetde ve sözde	Bedende ve giyecekde ve yüzde
‘İbadetde riyā şirk –i ḫafidir	Riyā ḡaflet deniziniñ kefidir
İşidiñ halini ehl-i riyaniñ	Ki bunlar müşrikidir kibriyaniñ
Hemen ṭaliblere bunu demekdir	Ġaraż din ehli için ḡam demekdir
ḫaḳ ehliniñ işitgil vaşf ve ḫalin	Ki bunlar ‘arz ederler hak kemālin
Libası ḡah tac ve ki ‘abadır	Gehi destarı ve ḡahi ḳabadır
Deḡil maḫşuş bunlar bir libasa	Ḳabaya, şala veyahud palasa
Olubdur bunlarıñ nefsi müslüman	Ḳamu fi‘li ve ḳavli din ü iman
Ġarażdan, şüpheden pāk ve mutahhar	İçi ve ṭışı şer‘ ile münevver
ḫaḳ āni ḳullara eyler vesile	Ki raḫmet ede ḫaḳḳa āniñla
Ne kim varsa veliler ol zamanda	Ali altındadır āniñ cihanda

sayfa 34 Cihanda ğaflet olmaz āña ʔarı
 Nazar kılmaz cihanda mülk ü mālā
 Başında var ānıñ rabbani tacı
 Anıñ bir himmeti vardır cihanda
 Kulum-u evvelin va āhirin
 Eğer ikrar ve inkarı bu halkıñ
 Cemi‘iyeti la‘bete ve kehve beñzer
 Maqamı yođ ānıñ ‘alemde ma‘lum
 Adı halk içre derviş ve gedadır
 Hax ānı nuruyla pünhan edübdür
 Ānı zeyrekliğıyle kimse bilmez
 Yođ ānıñ zāhirinde işbu halet
 Kimse şuretinde nesne tuymaz
 ‘Avām’ün-nas gibidir her şıfatda
 El ermez ānıñ ayağı tozuna
 Meğer hax bildire ānı kuluna
 Şaxın na-ehl ile hem şohbet olma
 Cihanda terk –i ‘ādet eyleyerek
 Var eyle terk-i ‘ādet kı ‘ibādet
 Dilerseñ kim olasıñ bende-i hāş
 Ki ma‘na bu arada hatm olunsun

Kim unutturur āña kerdkāri
 Ne ʔanı vardır ānıñ keşf-i hāle
 Bu halka yoğdur ānıñ ihtiyacı
 Ki bir zerre değil kevneyn anda
 Olubdur sinesi ānıñ hazine
 Haxıkat belki her hāli bu halkıñ
 Haxaya zan ve mekre sehve beñzer
 Tek ve tenhā yürür miskin ve mazlum
 Velī ma‘nā yüzünde padişadır
 Eđerçe şureta āña ermez
 Hevāsına ʔapanlar āña ermez
 Kim ululuğuna eyler delālet
 Ānıñçün ekşer halk āña uymaz
 Yemekde, içmede, beñzerde betde
 Ki serme ola cān ü dil gözüne
 Kaxan bu perdelerin ol biline
 Bularuñla murdar olub olma
 haxka hāliş ‘ibadet eyleyerek
 Cem‘ olmaz ‘ibādat ile ‘adet
 Gerek kim ola sende şığk u ihlaş
 Kimi fāş ve kimisi ketm olunsun³⁰

Şarı ‘Abdullah Efendi

“Şerh-i Pend ‘Atırdan

Der-Şıfat-ı Şeref Hizmet-i Kūyed

Ta tevani ey peser hizmet güzin

Ta şod esb-i mer edet zir zin

Ta tevani güzine zarfdır zira ta madem ma‘nasınadır hizmet mef‘uldur. İkinci ta ta‘lil içündür esb şoduñ f‘āili ve zir āña zarfdır güzin kaf ‘aceminiñ zammıyla emirdir muşaddi güzindir örnelemek ma‘nasına muzar‘i güzend ve güzininde gelür esb atdır fers ma‘nasına zir aşığıdır muqābili zirdir ki yuğarudur zeyn kesre erki at arğasına er ururlar serc ma‘nasına zeyn puş haşıye ki er örtüsüdür zeyn givah er kaşıdır zeyn ger eğercedir sirac ma‘nasına ma‘na-yı beyt budur ki ey peser ta ki kādırsın ya‘ni kādır olduğda hizmet ihtiyar ile ve sāir ahvāl içinde ānı örnele ta ki muradıñ atı

sayfa 35

Er altında ola ya'ni taht sürcde fers merküb adem merkübe nice muasaḥḥar olduysa murad ve maḳşuduñ daḥi saña musaḥḥar ve müyesser zira ḥizmet vesile-i nefsdır feth fâ ile ve nefis 'aynı muraddır pes ḥizmetden murad ṭarik tevâzi' i ihtiyar ve muşâlih –i 'ibadda bulunmaḳ ve edâ-i ḥuḳûḳ ve ḥizmet bâbullahdırki şuret-i kâmilesi mürşid-i kâmile ḥizmetdir ve ḥizmetiñ ğayeti men ḥademe ḥudime mucebince maḥdum esmâ ve memdüh ḥalâik olmaḳdır. 31

Berusalı ismâ' il ḥaḳḳı

Ḥadiḳa'tül-Cevâmi' den

Câmi' Ḥazret-i Ḥâlid bin Zeyd der ḳaşaba-i Eyyüb

İstanbul feth olunduḳda şeyḥ-i mûma ileyh aḳ şemseddin ḥazretleriniñ ḳuvvet-i ḳudsiyye ve keramât-ı insiyyeleriyle ta' yin eyledikleri maḥall-i ḳabr –i şerifleri olmaḳ üzere sâir tarihleriñ daḥi ta' yinlerine muṭâbiḳ olduḳu cihetden mahall-i mezbûr ḥafir olunub iki ḳulac miḳdarı 'amiḳ yerde bir ḥicr-i muḥarrer zuhuruyla âşikar olmuşdur. rivâyet olunduguna göre ḥicr –i mezbûrda taḥrir olunan heza ḳabrü abi eyyüb binâen 'ale zelike derḥal bir türbe-i şerife binâsına şüru' olunub itamında bir cami' –i şerif daḥi 'ilâve ḳılınmışdır ki ḥalâ eyyüb cami' i deyü meşhurdur ṭak dergahında olan tarihi budur:

Çün sekiz yüz altmış üç sâlinde bu

Cami' i sultan Muḥammed yapıdı nev

Kâne heza mişle cenneti'n-na' im

Mecme' un lillahi min ḳavmittaḳav

Ba' d-ı zaman selâtin-i 'izâm himmetleriyle nice ta' mirat ve termimat ile ḥizmetler olunub ve aşab-ı ḥayratdan daḥi etmekçi zâde Aḥmed paşa ki çok vaḳit defterdâr olmuşdur muşalla önünde ḥalâ bâḳi olan zamime 1000 tarihinde bunuñ himmetiyle binâ olunmuşdur bin yüz otuz altı tarihinde 'umumen selâtin cami' lerine ramâzan –ı şeriflerde mahyalar yapılmak üzere fermân –ı hümayun şâdir olduḳu eşnada cami' -i mezburuñ minareleriniñ ḳâmetleri ḳaşir ve mahya yapılmak taḥammülü olmadıḳı cihetden ikişer şerefeli mücedded iki minare binâ olunmak fermân olunub bin yüz otuz altıda tamam olmuşdur. Tarih minare-i cedide :

Namaz pencgâhı ḥalka i' lân

Ederler ism-i a' zâmla musaḥḥar

Şalâdır şâhidya ehl-i müzâka

Olub şirîn edalarla muḥarrer

Çıḳub âvâzi 'arşa dedi tarih

Te' alâ şe' nuhu Allahu ekber

sayfa 36

Derya tarafında olan minareye 1238 senesi zil-ka‘desiniñ on dördüncü çeharşenbe günü ‘aşr vaqti biķaza-illahi te‘alā şaiķa işabetetiyle minare-i mezbūruñ üst şerefesine ķadar biraz maħalleri raħnedar olduğundan bā-fermān-ı ‘āli şerefe-i balādan yuķarısı tacdid olundu. Taħķikatımıza göre bundan yedi sene şoñra ģaric cami‘de olan iki maħfilleri dār‘üs-sa‘ade de medfundur ve evķāt-ı şelāse de pencere-i mezbūr öñünde du‘a olunan ve muvācehe penceresi ta‘bir edilen pencereniñ ģüşadına Aħmed ģan-ı evvel ģazretleri muvaffaķ olmuşlardır. Tarih –i şubħide beyan olunduğu üzere naķş –i ķadem ģazret-i nebevī biñ yüz kırķ dōrt senesi recebinde sultān Maħmud ģan-ı evvel ģazretleriniñ re‘y-i işābet-ķarinleri ile saray-ı hümāyundan ģazret-i ģalid bin zeyd rağıyallahu ‘anh türbe-i muṭahharalarına naķl buyurulan ģalā ziyaretģāh-ı ģāş ve ‘ām olan maħalle vedi‘a ķılınmışdır.

32

Ayvansarāyi Ĥāfız Ĥüseyn

III.**KİTABE , VAĞFİYE VE BERAT ÖRNEKLERİ**

KİTABELER

1.

Mezar Kitabesi

(intiḳal mindarül fena i ile darül beḳa) El merḥum El maḡfur aḫi Yusuf Bin aḫi ‘Ali fi tariḫi seneten
tes‘a ṣemanin ü seb‘a ma’e 33

2.

Meydan 1 Cami‘ i Kitabesi (sene: 972)

Yapdıçün Ḥazret Ḥasan Paṣa

Fazlı Ḥaḳla bu darı Raḫmani

göricek anı Hatıfâ ‘aybi

Dedi Tariḫ (Feyzi Yezdani 34)

3.

Meydanı Cami‘ i Avlusında Şimal Tarafında Terbiye Kapısı Kitabesi

Şehr i Sivas içre cana işbudur

Şeyḫ Şemseddin Kuṭb’un müşhedi

Dedi Fevri Künbedi tarihini

Nurla olsun muşaffa merḳadi 35

4.

Nu‘ man Efendi Kütübhanesi Kapu Kitabesi

Cenab- ı Ḥazret Nu‘ man Efendi Müfti i Zıṣan

Baḫa itdi rıza i illahi çün ecranvire Subḫan

Tamam olduḳda Fehmi nokṫa darıyla dedim tariḫ

Kütübḫane mükemmel oldu mes‘ ud eylesün Raḫman 36

Kaşamonuda İsmâ'ül Beğ Cami' -i Şerifi Vakfiyyesi Şureti

(Tarihi : 865)

.....medrese-i mezkurede tedris için hanefiy'ül-mezheb 'ulum-u edebiyeden lâ-büd olanlar vâkıf-ı 'ulum şer' iyyeniñ aşliyye ve fer' iyye-i fenlerine 'âlem-i diyânet ve ver' iyle mevşuk eyyâm-ı mu'tada-i ma' hudda da vezâif-i tedris edâsına mevâtıb-ı tefsir-i kelâm -ı rabbanıyye ve ehadîş-i nebeviye ve mesâil-i fıkhiyye-i hanefiye ile müşteğil bir müderris ta' yin ve her günde kendisine on dört dirhem ve her senede altı müd buğday ve altı müd arpa verilemesine kararlaşdırdı ve medrese-i mezkurede 'ulum-u şer' iyye ile müşteğil ve mülâzım ve müdâvim talebe için günde beş dirhem kararlaşdırdı ki müderris bu beş dirhemi revâ gördüğü gibi taqsim ede ve talebelerden her birerlerine etmek ve çorbadan miqdar-ı kâfi verilmesini şart eyledi.....

Allah muhsininiñ ecrini ve mevçufuñ ricasını izâ' aetmez hükmünde i' âne-i ilahiyyeye mazhar mevkı' ve kaderi 'ali hâkim dañi şu vakfiyye-i mezkureniñ şihhatiyle aşağıda esamisi muraqqam şuhûd ve 'adl -ı muhızırında hükm etdi işbu hükm nâmeyi tarih-i hicriniñ sekiz yüz altmış beş senesi şehr-i şa' ban'ül-mu' azzamında taħrir eyledi..

Ahi Yusuf İbn'ül-merħum Şeyyid 'Ali Bin Bahadır Ağa Hoş Hadem Bin 'Abdullah şafiyüddin Muştafa Bin NesebiAhi Hasan 'ül-kaşamonı Eş-şehir bişavfi hoş qadem Eş-şehir Bequrası Muştafa

Şehid bima fihi el-ħac süleyman nekâriHüsameddin Hasan İbn-i Hayreddin İbn-i Şafer bin merħum

El-mütevelli fi'l-'imaretü'l-mezkure İsmâ' il 'ül-kaşamonu 'Abdül-ğaniy 'abdurrezzaq

Muhyiddin ilyas ibn-i Bağdadi

Şehİd bima fihi zeyn el-ħac ve 'l-ħameyn

Ağa-i kaşamoni

Müceddediddin murad ibn-i isma' il 37

Kaşamonuda Yılanlı Dergahına 'âid Berat Şureti

(Tarihi: 1279)

Berat-ı şerif –i 'âlişân sami mekân sultani ve tuğra-yı garra-yı cihân sitan haşani ğaber bi-
 'avnirrabani hükümü oldur kiBiñ ikiyüz yetmiş yedi senesi zil-ħicce-i şerifesiniñ on yedinci günü
 taht-ı 'ali baht-ı 'oşmani üzere cülus-u hümâyun meymenet maşrunu vâki' olub 'umumen tecdid-i
 berat olunmaq kâ'ide-i mer'kiye saltanat-ı seniyyeden olduğuna binâen nezâret-i evkaf-ı hümâyun-u
 mülukâneme mülhaq medine-i kaşamonuda vaqi' 'ali bin süleyman bin 'ali maristan dârüşşifâ
 beğ'ası vaqfiniñ meşihat ciheti mutaşarrıfları işbu râfi'un tevki'-i refi'-üş-şan-ı haşani es-seyyid eş-
 şeyh nu'man 'izzet ve es-seyyid ħâfız Muaşammed emin sırrı ve es-seyyid Aşmed ħüseyniñ
 yedlerinde olan 'atik berat bi't-tağdim tecdidi rica olunmaqdan nâşi kıyuda mürace'at olunduğda
 cihet-i mezkure ikiyüz altmış dört senesi muşarrem 'ül-ħaramiñ evsatı tarihiyle mumâ ileyhimiñ
 'uhdelerinde olduğu tebeyyün eylemiş olduğundan kıyadı ve 'atik beratları mücebince tecdiden berat-
 ı şerifi i'tâ olunmaq bâbında şâdir olan fermân-ı âlişanım vecihle tecdiden bu berat –ı hümâyunumu
 verdim ve buyurdum ki mumâ ileyhim üslub-ı sâbık üzere cihet-i mezkureye iştiraken mutaşarrıflar
 olub işbu berat-ı 'âlişanıma muğayir taşarrıfları umuruna taraf –ı âşerden müdahale olunmaya şöyle
 bileler 'alamet-i şerifeme i'timâd kılalar taşiriran fi'l-yevm'üş-şani min şehr-i rebi'ül-evvel li-sene
 tis'ave seb'in ve mietyen ve elfün 38

Original Metin

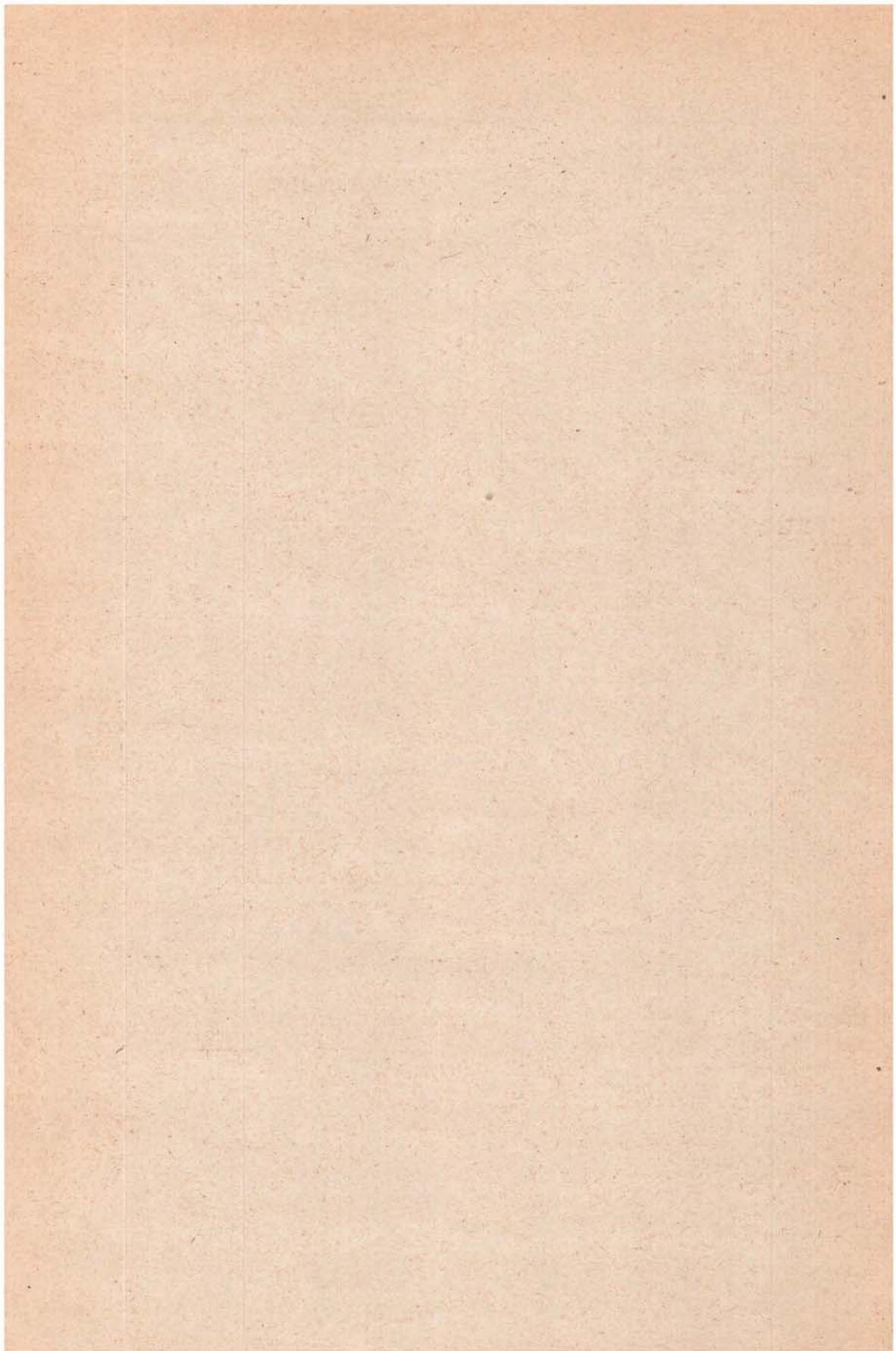
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYÂT FAKÜLTESİ YAYINLARI

LXXXII

TÜRK – İSLÂM EDEBİYATI
Klasik Türkçe Dînî Metinler

Birinci Fasıkül

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ—1967

**1973 - 1974 ders yılı
Fakültemiz son sınıf talebelerinden
Merhum MU'AMMED İSMAİL YARDIM'ın
Fakültemiz kütüphanesine vakfıdır.**

ANKARA ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYÂT FAKÜLTESİ YAYINLARI

LXXXII

1973 - 1974 ders yılı
Fakültemiz son sınıf talebelerinden
Merhum M.Ü. İSMAIL YARDIM'ın
Fakültemiz kütüphanesine vakfıdır.

TÜRK – İSLÂM EDEBİYATI

Klasik Türkçe Dînî Metinler

Birinci Fasikül

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ — 1967

I.

TÜRK — İSLÂM EDEBİYATI

Klasik Türkçe Dini Metinler

ایچننده کیلر

صحیفه

VII (Önsöz) اوک سوز

۱ — خلق ادبیاتنده دینی شعرلر و تورک عروض شکللری

3 حکمت ، احمد یسوی
4 الهیلر ، یونس امره
5 الهی ، مخلص اوغلی (عاشق پاشا)
6 الهی ، عبدی (صاری عبدالله افندی)
6 نفس ، قایغوسز ابدال
7 نفس ، خطایی (شاه اسماعیل)
7 دوریه ، شیری
9 داستان ، عاشق عمر
10 سماعی ، هاشم بابا
11 دیوان ، لطفی (عاشق دردلی)
11 قلندری ، توقادلی نوری
12 سلیم ، عثمان شمس

۲ — دیوان ادبیاتنده دینی نثر و شعرلر

15 «سوره* ملک تفسیری» ندن ، مصلح الدین مصطفی بن محمد
15 «سورة العصر تفسیری» ، کوزی بویوک زاده ابراهیم افندی
16 «تضرعات سنان پاشا» دن : خطابیات ، مناجات
17 توحید ، شیخی
18 مناجات ، فضولی

صحیفه

- 19 منظوم آیت و حدیث ترجمه لری ، اوقچی زاده محمد شاهی .
« سیر ویسی مکی و مدنی » دن : « بومقاله » صفحا بخش صلوات خمس ایچون اذانه ابتدا
- 20 بیاننده در
- 21 « قصص انبیا » دن : « حج وداع » ، احمد جودت پاشا
- 23 « مولد » دن ، سلیمان چلبی
- 25 قصیده در نعمت حضرت نبوی ، فضولی
- 28 غزل ، فضولی
- 28 « تاج التواریخ » دن : « ذکر اوصاف شهر استانبول » ، خواجه سعدالدین
- 30 « تاریخ پچوینی » دن : « نصب کردن میر میران بدارالملک بودین یعنی انکروس — حکایت »
- 31 « میزان الحق » دن : « مبشره » ، کاتب چلبی
- 31 ثمرات الفؤاد فی المبدأ والمعاد » دن : « واحدالزمان وغوث اعظم و کیفیت طلب انسان کامل بیاننده در » ، صاری عبدالله افندی
- 33 « شرح پند عطار » دن : « در صفت شرف خدمت کوید » ، بروسه لی اسماعیل حق
- 34 « حدیقه الجوامع » دن : « جامع حضرت خالد بن زید در قصبه ایوب » ، آیوانسرای حافظ حسین

۳ — کتابه ، وقفیه و برات اورنکلری

- کتابه لری : ۱ — مزار کتابه سی ، ۲ — میدان جامعی کتابه سی ، ۳ — میدان جامعی اولیسنک
- 39 شمال طرفنده تر به قپوسی کتابه سی ، ۴ — نعمان افندی کتبخانه سی قپو کتابه سی
- 40 قسطنونیده اسماعیل بک جامع شریفی وقفیه سی صورتی
- 41 قسطنونیده بیلانلی درکانه عائد برات صورتی

Ö N S Ö Z

Her bilgi şûbesi gibi, Metinler Şerhi'nin de, hakîkate erişebilmek için ta'kibe mecbur olduğu metodlar vardır; bu usûllerden bâzıları umûmî ve başka ilim kolları ile müşterek, bâzıları ise kendi yapısından doğan, kendisine mahsus metodlardır. Malzemesini yazılı vesîkalar ve metinler, gâyesini ise bunların tahlilî ve terkibî bilgilerle canlandırılıp kıymetlendirilmesi teşkil etmektedir.

Metinler Şerhi, birçoklarınınca sanıldığı gibi, sâdece, Kırâ'at, veyâ fonetik, morfoloji, sintaks bakımından tahlillere dayanan Dil Bilgisi dersi demek değildir; metinlerin yalnız okunması ve dil husûsiyetlerinin tahlilî başka, hakıytle anlaşılıp kıymetlendirilmesi yine başkadır. Metinler Şerhi, Lisâniyât dışında, üzerinde durulan vesîkanın husûsiyetine göre Târih'in muhtelif kollarının, dîn, ahlâk, felsefe, psikoloji, coğrafya, v.b. sâhalardaki bilgi şûbelerinin, tenkîd, edebiyat ve kompozisyon'un yardımına muhtâctır. Malzemesini vesîkaların, metinlerin tahlilî teşkil ettiği için, hemen hemen bütün ilim şûbelerinin yanı başında bir yardımcı olarak yer alır.

Herhangibir metnin mâhiyyetinin anlaşılabilmesini te'min için, umûmiyetle, bibliyografya bilgisine, yazıldığı yer ve zamâna, yazan kimsenin hayat ve husûsiyetlerine, ne gibi te'sirlar altında kaleme alındığına, çağdaşlarının temâyüllerinden hangi bakımlardan ayrılmış bulunduğuna ve dolayısıyla şahsiyetine, v.b. mes'elelere âit bilgilere sâhip olmamız lâzım gelmektedir; ayrıca metnin yazılış şekli, yâni manzûm veyâ measûr oluşu, âit bulunduğu hikâyeye, siyer, tarih v.b. nevi'ler dolayısıyla, o hususlarda da mâlûmât edinmek mecbûriyetindeyiz. Ancak bu gibi tahlilî ve terkibî bilgilerin tatbîkî sâyesinde, o metnin, harfiyyen anlaşılabilmesi, dilin muhtelif devirlerdeki tekâmülüne göre kelimelerin, cümlelerin, istilâh ve ta'birlerin, nüktelerin, kısaca söylersek mânâ ve üslûbunun kavranılmasıyla metnin canlandırılması mümkün olmaktadır.

İlâhiyât Fakültesi'ndeki Klasik Dînî Türkçe Metinler Kürsüsü, adından da anlaşıldığı üzere, bu müessesede okutulmakta olan Kur'ân, Hadîs, Tefsîr, İslâm Târihi v.b. derslerle alâkalı bulunması gözününe alınarak dînî bir yol tutmakla mükelleftir; bu dînî metinler, İlâhiyât Fakültesi'nin bünyesi icâbı, pek tabîî olarak, Arab harfleriyle okutulmaktadır.

İkinci ve üçüncü sınıflarda haftada ikişer saat okutulan, seminer çalışmaları ile kuvvetlendirilmeye gayret edilen Klasik Dîni Türkçe Metinler dersi için seçtiğimiz metinlerin bu *Birinci Fasikül*'ü, (1) *Halk Edebiyatı'nda Dîni Şiirler ve Türk Arûz Şekilleri*, (2) *Dîvân Edebiyatı'nda Dîni Nesir ve Şiirler*, (3) *Kitâbe, Vakfiye ve Berât Örnekleri* olmak üzere kısımlara ayrılmıştır; her bölümdeki metinler, imkân nisbetinde, âit buldukları bilgi şû'belerine, nevi ve şekillere göre, ayrıca, şâir ve müelliflerinin yaşadıkları zaman bakımından kronolojik tasnife tâbi tutulmuş bulunuyor.

Bu fasiküldeki metinlerde, bâzan, aynı kelimenin imlâca farklı şekillerde yazılmış olduğu görülecektir; bunun sebebi, Arab harflerini kullandığımız zamanlarda da imlâmızın kesin olarak tesbit edilmeyişi, Arabça ve Farsça'daki bâzi harflerin Türkçe'de farklı yazılışı, yine Türkçe kelimelerde sesli harflerin yazılıp yazılmayışı ve lehçe ayrılıkları dolayısıyla ses değişimleri, metinlerin aslındaki imlâlarına bağlı kalışımızdır. Zaman bakımından eski metinlere, mânânın kolaylıkla anlaşılabilmesini te'min için noktalama işaretleri koyduk; bâzi metinlere ise, dil ve fikir bakımından çok çetin olmalarına rağmen, hiçbir noktalama işareti konulmuş değildir. Bütün bunlar, talebelerimiz için birer tatbikât zemîni teşkil edebilir.

Memleketimizde, gerek eski gerek yeni devirlere âit şerhedilmiş oldukça zengin metinler bulunmakla beraber, *Metin Şerhi'nde Usûl* hakkında basılı bir eser pek yoktur. Sözlerimize son verirken, bu mevzû'da hazırlamakta olduğumuz bir araştırma ile, okuttuğumuz metinlerin şerh ve tahlili ile alakalı bibliyografya mâlûmâtını ve her husustaki izâhları içine alan ders notlarımızı, talebelerimizin mühim bir ihtiyâcını karşılayacağı için neşretmeği düşündüğümüzü de söylemek istiyoruz.

Ankara—8 Kasım, 1967

Fevziye Abdullah Tansel

1973 - 1974 ders yılı
Fakültemiz son sınıf talebelerinden
Merhum M.Ü. AMMED İSMAIL YARDIM'ın
Fakültemiz kütüphanesine vakfıdır.

I.

HALK EDEBİYATI'NDA DİNİ ŞİİRLER

ve

TÜRK ARÜZ ŞEKİLLERİ

حکمت

خالقمی ایسترم دون کون جهان ایچنده
دورت یانندن یولنم کون و مکان ایچنده

اوچیوز التمش صوکچدم درتیوز قرق درت طاغ اشدم
وحدت شرابن ایچدم دوشدم میدان ایچنده

دورتدن یتی که یتیم طقوزی بربر اتم
ایکی دن اوتنه یتدم چرخ کیوان ایچنده

چونکه دوشدم میدانه میدانی طولو بولدم
یوز بیگک عارفی کوردم بارجه جولان ایچنده

مین آلرده یورودم ایسته چوکوم فی صوردم
بارجه ایتور سینده در قالدیم حیران ایچنده

اوزی درده قودم چومدم تنکیز ایچنده
دری صدفده کوردم کوهرنی کان ایچنده

مسکین خواجه احمد جانی هم کوهردر هم کانی
بارجه آنک مکانی اول لامکان ایچنده¹

احمد یسوی

1 Prof. Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı'nda İlk Mutasavvıflar*, Birinci Basım, İst., Matba'a-i 'Âmire, 1918, s. 181.—İkinci Basım, Diyanet İşleri Yayınları, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1966, s. 136.

الهی

سوکنه دیلسز کرک سن درویش اولامازسک	دوکنه السز کرک درویش کوکلسز کرک
کوزی طولو یاش اولور سن درویش اولامازسک	درویش باغری باش اولور قویوندن یاواش اولور
سن یینه داریلیرسک سن درویش اولامازسک	محمد داریلمازدی بو داریلماق سنده وار
هر کوردیک قاقیرسک سن درویش اولامازسک ²	درویش یونس سن دخی بو قاقیمق سنده وار

یونس امره

الهی

غرق اولدی جمله عاصی لا اله الا الله	طاشدی رحمت دریاسی درت کتابک معناسی
کوکلرده کیزلیدر لا اله الا الله	کتابلرده یازلیدر سویلهنه چک سوز بودر
دنیا به باصدی قدم لا اله الا الله	چنتدن چیقدی آدم بونى دیر ایدی مدام
عرشه چیقار بر اوجی لا اله الا الله	أرنلرک قیلیجی هر دردلنک علاجی
قلبکدن سیلر پاسی لا اله الا الله	بودر اسمانک خاصی اسم اعظم دعاسی

2 Prof. Fuad Köprülü, *ʿayn. esr.*, Birinci Basım, s. 338.—İkinci Basım, s. 259.

داغی طاشی کول ایدر لا اله الا الله	کوکلله یول ایدر سلطانلری قول ایدر
عالمه رحمت یاغار لا اله الا الله	کوکل برچندن دوغار «حق» ک برلکن اوکر
یانار دلدہ عشق اودی لا اله الا الله ³	یونس بونی دیر ایدی مولانک کوزل آدی

یونس امره

الهی

حق تنکری یار اولسون اکا باغ و بهار اولسون اکا	هرکیم بکا اغیار ایسه هر قانجرو وارر ایسه
شهد و شکر اولسون ایشی الی ایرر ارسون اکا	بکا اغو صونان کیشی قولای کلسون مشکل ایشی
طاتلو دریلسین دنیاده بیک ییل عمر اولسون اکا	آجی دیرلکم ایسته کیم اولوم ایستر ایسه
دوشمن آلنده زار اولم دوست معشوق یار اولسون اکا	هرکیم دیلر بن خوار اولم دوستلری شاد و دوشمنی
حق تخته اغدرسون آنی کلر نثار اولسون اکا	آردجه طاشلر آتانی اوکه قیو قازانی
اول دوستمدن آیریلدیغم دیدار عیان اولسون اکا	هرکیم دیلر ایسه بنم کوزلرندن حجاب کیتسون
کولدیکنی ایسته مهین کوزم بیکار اولسون اکا ⁴	بو مخلص اوغلی پاشانک اغلادیغم ایسته بهنک

عاشق پاشا

3 *Abdülbâki Gölpınarlı, *Yûnus Emre Divânı*, İst., 1948, s. 532.

4 "Bu manzûme, başlığıyle *Câmi'ü'n-Neza'îr*'de ve başlığıyle Murad Molla -(Şeyh Murad) *Kütübhânesi*'ndeki mecmu'ada mukayyedir» (Sa'deddîn Nüzhet Ergun, *Türk Şâirleri*, c.1., İst., 1941, s. 132 v.d.).

الهی

قالدير حجاجی آرادن
حیرانک اولایم سنک

أی جمله خلقی یارادان
سیر ایدلم هر آرادن

قوللریکه ایله مدد
مجنونک اولایم سنک

سنسک احد ، سنسک صمد
طاق بوینمه عشق کند

عشقک اولدی کوندن ظاهر
مفتونک اولایم سنک

سنسک اول ، سنسک آخر
ایله کوکلمزی طاهر

هر حالله سنسک علم
تسلیمک اولایم سنک

سنسک کریم ، سنسک رحیم
لطف ایت بزه قلب سلیم

هم کوزیمه کوکلمه دول
کم قولک اولایم سنک

خابرم اول ، باصرم اول
افندم کلدی صوچلی قول

وصلک ایله آنی کولدر
قربانک اولایم سنک⁵

عبدی محزون مجرم کولدر
افندم نفسیمی اولدر

صاری عبدالله افندی

نفس

اربابسک سن یوجه تاگری
سن اوقورسک هجا تاگری

یوجه لردن یوجه کوردم
عالم اوقور کلام ایله

وارسین شویله دورسون دیو
سن چیقمشسک اوجه تاگری

عاصی قوللر یاراتمشسک
آنلری قومیش اوراده

کلسون قوللر کچسون دیو
ییکیت ایسهک کچ آ تاگری⁶

قیلدن کوپری یاراتمشسک
هله بز شویله دورالم

قایغوسز ابدال

5 Ankara Maârif (Kurtuluş-Eski Eserler) Kütübhânesi, Yz. mec., nu. F-6/52 (Sa'eddîn Nüzhet Ergün, ayn. esr., c.1., s. 198).

6 Prof. Fuad Köprülü, ayn. esr., Birinci Basım, s. 376.—İkinci Basım, s. 291.

نفس

واردم قرقلر مجلسنه عزت ایله سلام ویردم	کل بری هی جان دیدیلر کچ اوطور هی جان دیدیلر
قرقلر یرنده دوردیلر میدانه صفره سردیلر	یرلرندن یر ویردیلر لقمه یه صون جان دیدیلر
قرقلرک کوکل اولودر کلیشک قندن بریدر	مؤمنلر قلبک اریدر سویله به هی جان دیدیلر
قالق سماعده بیله اوینا قرق ییل بر قازانده قاینا	سیلینسون پاک اولسون آینه دخی چکسین جان دیدیلر
دوشمه دنیا کسوتنه آب کوثر شربتنه	طالب اول حق حضرتنه پارماغکی بان دیدیلر
کوردیکی کوزک ایله بر کیجه جک بزم ایله	بیان ایتمه سوزک ایله اولاسین مهان دیدیلر
شاه خطایم ندر حالک کسه کور غیبتدن دیک	حقه شکر ایت قالدیر الک اولاسین سلطان دیدیلر ⁷

شاه اسماعیل

دوریه

جهان وار اولمادن کتم عدمه یاراتدی بوملکی چونکه او دمه	حق ایله برلکده ییکدش ایدم بن یاپدم تصویرینی نقاش ایدم بن
عناصردن بر لباسه بوروندم خیرالبشر ایله دنیایه کلدم	نار و باد و خاک و آبدن کوروندم آدم ایله بیله بر یاش ایدم بن
آدمک صلبتدن شیث اولوب کلدم بر زمان بوملکه ابراهیم اولدم	نوح نبی اولوب طوفانه کیردم یاپدم بیت اللهی طاش طاشیدم بن

7 Prof. Fuad Köprülü, *ayn. esr.*, Birinci Basım, s. 390. — İkinci Basım, s. 303.

اسحق، يعقوب، يوسف اولدم بر زمان قورت يیدی وجودم قايناش ایدم بن	اسماعيل کوروندم بر زمان ای جان ایوب کلدم چوق چاغیردم الامان
یحی ایله قام یره صاچدیلمر مهر سلجانی چوق طاشیدم بن	زکریا ایله بنی بیچدیلمر داود کلدم چوق پیشیمه دوشدیلمر
روح القدس اولوب مریمه یتدم جبریل امینه صاغداش ایدم بن	مبارک عصای موسی به ویردم جمله اولیایه بن رهبر اولدم
رهنا لرندن أردی ذوالفقار قول ایکن ذات ایله سرداش ایدم بن	صلب پدرندن احمد مختار جهان وار اولمدن اهل بیته یار
معجزه کورمه دن ایمانه کلدم ذوالفقار باغلام، تیغ طاشیدم بن	تفکر ایلدم بن کندی کندم شاه مردان ایله دلدله بیندم
قورولدی عین جم ایتدک محبت آلدیغم اسراری چوق طاشیدم بن	«سَقَاهُمْ» خمرندن ایچیلدی شربت میدانه اچیلدی سر حقیقت
بیعت ایتدک جمله رسول اللهدن شاه مردان ایله سرداش ایدم بن	هدایت ایریشدی بزه اللهدن خبر ویردی بزه «سیر فی الله» دن
قرقلر مقامنده ارکانه کلدم سلمان پاک ایله یولداش ایدم بن	یو جهان ملکئی دور ایدوب کلدم شاه ولایتدن کر بست اولدم
کل اولدم فریادی ویردم بلبله قرقلر میداننده فراش ایدم بن	شکر مطلبمی کتیردم آله جمع اولدق بر یره اهل بیت ایاه
سری فاش ایتمدک اصلا بر قوله پاک ایتدم دامنی کل طاشیدم بن	اقرار ویردک جمله دوزلدک یوله کر بلاده امام حسین ایله
یاغور اولوب یاغدم، اوت اولوب بیتدم خراساندن کلن بکتاش ایدم بن	شو فنا ملکته چوق کلدم کیتدم اوروم دیارینی بن ارشاد ایتدم

كاهى اوصلى كى دلى كوروندم
كىمسه بيلمز سرم قلاش ايدم بن

كلدم كيتدم ذاتم هيچ بيلمديلر
هپ مخلوق قولوكه قارداش ايدم بن⁸
شیری

كاهى نى كى ولى كوروندم
كاهى احمد كى على كوروندم

شيمدى حمد لله شیری دیدیلر
سرمی کیمسه لر فهم ایتمدیلر

دستان

بودرنك داغیلر بو آن اكلنمز
بونده قونان كوچر، مهبان اكلنمز

كوكل ویرمه بوستانینه باغینه
بونده عاقل اولان انسان اكلنمز

چكه كورك ضربن يوجه بیللرك
زندانه اولان خود انسان اكلنمز

دورری اكلادك تازه بهاری
یوقسه یولجی كیدر کروان اكلنمز

بونده نه ایلسهك آنده بولنه
اوطاغی قالفیقجق سلطان اكلنمز

صراط كوپریسیله «میزان» قورولور
بویروغی طوتولور فرمان اكلنمز

قانی عمر، عثمان، بوبكر و حیدر
بونده كلن كیدر بر جان اكلنمز

دون كون آقار چاغلار میدانه آقش
موج اورر چالقانیر عمان اكلنمز

یالانجی دنیایه آلدانمه یاھو
ایکی قپولی بر ویرانه در بو

باقه بونك قاراسنه آقینه
بکزر همان اوغلان اوینجاغینه

دوغروسنه کیده كورك يوللرك
دنیا زندانیدر مؤمن قوللرك

أى غافل نه صاندك بور روزکاری
يوكك يوكلهده كور اولجه بارى

وار عبادت ایله مولا يولنه
بركون سفر دوشر برزخ ایلنه

عمر تمام اولور دفتر دورولور
«حق» ك دركاهنه قوللر دریلر

زاهد نیجه اولدی بونجه پیغمبر
قانی خلیل الله، صدیق اکبر

صولر اولمش كى دیداره آقش
محبت بحرنده بر قطره آقش

8 Sa'eddeddîn Nüzhet Ergun, *Bektâşî Şi'irleri*, İst., Devlet Matba'ası, 1930, s. 357.—Besim Aṭalay, *Bektâşîlik ve Edebiyâtı*, İst., Matba'a-i Âmire, 1340 (1924–25), s. 76.

كرك ياز قيش كرك بهار ايله گوز
دور ايدرلر «حق» ك آمريله دوبدوز
كرك مهر، آييله كرك كه ييلدوز
فلكلر رقص ايدر بر آن اكلنمز⁹

عاشق عمر

سماعی

شراب ناب وحدتدن ایچوب حیران اولان کلسون
حقیقت جنت قدسه بوکون رضوان اولان کلسون

بحمدالله حقیقتله فنا بولدی فنا بزى
بقا بزمنده صحبتله همین سکران اولان کلسون

ايريشدی قطره مز بجره کورونمز ساحل و بحری
وجودن قطره سن بجره قاتوب عمان اولان کلسون

لدفی علمیدر دائم اوقونان مکتب دلده
آلوب درس خواجه دلدن سوزی قرآن اولان کلسون

«حق» ك ذات و صفاتيله كوروك بر ذره يي قائم
مرايای ظهور ایچره اوزی سیران اولان کلسون

قو اعراض و جوهرده کوروب ذات و صفاتمی
کلوب ترکیبه هاشمله بوکون بر جان اولان کلسون

کچوب جمله مراتبدن نموداری اولوب کونک
دوردن نشر ایله حشری کوروب دوران اولان کلسون

أرنلر همتین هر دم حقیقت ایستهین جانلر
کچوب هر جمله وارندن یاقوب قربان اولان کلسون¹⁰

اسکدارلی هاشم بابا

9 Sa'eddedin Nüzhet Ergun, 'Âşık 'Ömer, *Hayâtı ve Şi'irleri*, İst., Semih Lutfi Kitabevi, s. 19.

10 *Dîvân-i Hâşim Efendi*, 1252, s. 83.

دیوان

قیل تحمل ای کوکل کور که نه کیمیادر صبر
آچ کوزن اظهار جاندر، فیض مولادر صبر

اوقونور اثبات ایله آیات فرقان، درت کتاب
بیک بر اسمک ختمی معنالرده کبرادر صبر

کور وجودک قصرینی سلطانی هو در، هو دییهن
سوره¹¹ سبع المثانی، ید بیضادر صبر

بولدیلر بونده کالی اولیالار صبر ایله
عزم راهک لکن اوصافنده اولی در صبر

صبر ایله جمله مرادی ویردی رب العالمین
ورد و اذکارک سنک هر دمه اسادر صبر

غیری کچ ده برلکک اسرارینی فرق ایله کل
هم شریعتده، طریقتده نه رعنادر صبر

کنت کنزاً سری بو دنیاده در باق تا ابد
دیر که لطفی خاصه¹¹ قدرته املادر صبر

عاشق دردلی

قلندری

یارب بی سن ایله که دلداریکه مشتاق
تا اولمیه بر غیری یه بو مرغ دل احراق

یاندرمه بی نار جهنمه الهی
عشقکه دوشور آتش عشقک ایله سن یاق

عشقکن اثر اولماسه یا خالق الاشیا*
ویرمز ایدی شمه گیجه لر لعه* إشراق

محتاج سنک لطفکه ، رحمتکه انسان
رحمت کوزد تیر یاپراق ایکن سبزه و اوراق

ایتدم بیته ۵۵ نوری «قسمنا» به توکل
کوندر قولنک رزقی یا رازق الارزاق¹²

توقادلی نوری

سلیس

کوزی دنیا می کورر عاشق دیدار اولانک
دلبری سن کی بر ماه دل آزار اولانک
غیره میلی اولاماز عشقک ایله یار اولانک
یوجهدر رتبه سی مهرکله هوادار اولانک
آیاغی یری باصار زلفکه بر دار اولانک
عشق و شوق ایله ویریر جان و سری دونه دونه

جذبه* عشق ایله بر عالمه قیلدم که خرام
دوشدی سرمست کوکل بزمنکه بی باده و جام
چشمه اولدی هویدا نیجه مردان کرام
کیمی ویس و کیمی بدر و کیمیسی شمس بنام
بولوی کیمی شبستان محبتده مدام
شمعنک یا نمده پروانه لری دونه دونه

قیلدی حسرت بی سرکشته و مستانه روان
نار فرقت دله آچدی نیجه داغ نهان
باشدن باشه اولوب زار تم دیده* جان
کور، که زلفی ایچنده رخ جانانی عیان
شمس اولوب هم روش مهر و مه نور افشان
سیر ایدر چرخ ایله شام و سحری دونه دونه¹³

عنان شمس

12 Ahmed Tal'at, 'Aşık Tokadlı Nûrî, Çankırı Matba'ası, 1933, s. 144.

13 İbnü'l-Emîn Mahmud Kemâl İnal, Şoñ 'Aşır Türk Şâ'irleri, c. x., Maârif Basımevi, 1940, s. 1801 v.d.—Sa'deddîn Nüzhet Ergün, Türk Mûsikîsi Antolojisi, İst., 1943, s. 704.

II.

DĪVĀN EDEBĪYĀTĪ'NDA DĪNĪ NESİR

ve

Ş i i r l e r

« سورة ملك تفسیری » نندن

« وَاسِرُّوا قَوْلَكُمْ أَوْ اجْهَرُوا بِهِ » تنكری تعالی ایتدی کافرله کرک اشکاره سویلك کرک کزلو یعنی پیغمبری مساوی ایلرلردی انندن بری برنه ایلرلردی سزکوز کزلك ارقون سویلك محمد تنکری اشدوب محمده دمسون. ثعلی تفسیرنده ایدر اغورلین محمد حقنه نسنه دسلر جبرئیل بیغامبره خیر وردی انندن اترو ایتدیلر. کتاب لطایفده ایدر کرک اغورلین سویلك کرک اشکاره بن بلورم سزوکوزی فعلکوزی کوکلکوزدکنی. تنکری تعالی وحی قلدی داود بیغامبره علیه السلام که یا داود ایت قل لهما نجون یزوقلرن خلقدن کزلرلر بکا اشکاره ایلرلر اعتقادلری اولسا که بن کورمزم خود کافر اولورلر اکر کردکم بلورلسا بن ادمیلردن خوری کورولر انلردن کزلرسز بنندن خود کزلمکه یرمز پس انندن قورقزسز. انندن کرو بلدردی که کوکلده کی اندیشلری بلور ایتدی « اِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ » یعنی تنکری اول تنکریدر که کوکلده نه وارن بلور. انندن بلدردی که کوکلده کی اندیشی دخی اول یارتدی « اَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ». تفسیر ثعلبیده ایدر ابن مسیب حکایت ایلدی ایدر برکشی قتموزده اتوردی آغلردن پیراق دکلوردی اوکندن کچمش که عجب تنکری ایشو پیراقلر دکلدکن کروری؛ ندا کلدی سر نه که « اَلَا يَعْلَمُ مَنْ خَلَقَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ » بلزم اول که ان یرتدی لطیف و خبیردر تفسیر ابواللیث ایدر لطیف در کرور قرکو کجده قرا قرنجا قرا مرمرده یردوکن ایغی انن اشدر کوکلدن کچن بلور مرادن ورور¹⁴.

مصلح الدین مصطفی بن محمد

سورة العصر تفسیری

حق سبحانه و تعالی بو سوره مبارکده جنس انسانک جمیع سعینده و عمرنی مطالبته صرفنده نفسنی مهلك و عمرنی مضیع اولغله رأس المال منزله سنده اولان نفسنده و عمرنده خسران ایچنده اولوب الامؤمن حامل خسران اولمیوب تجارتندن ربح ایتدیکینک اوزرینه صلوة عصره قسم ایدوب بیورر که (والمصر) صلوة عصر حقیچون یعنی اکندی نمازی حقیچون صلوة خمسه بیننده بونی تخصیص بالقسم ایتدیکی بو صلوة عربک تجارت و اشتغاللری وقتنده واقع اولوب ادا سنده مشقت کثیره واقع اولدیغنه بناء افضل الاعمال اشقها فحواسی اوزره افضل اعمالدن اولدیغی ایچوندر

14 *Muṣliḥū'd-Dīn Muṣṭafa b. Muḥammed, Mülk Sûresi Tefsiri, Ankara, Kurtuluş-Eski Eserler Kütübhanesi, Yz., nu. 329, 32 a v. d.*

(ان الانسان لقي خسر) تحقیق جنس انسان تجارتلرنده و سغیلرنده و عمرلرینی مطلوبلرینه صرفلرنده خسران و نقصان ایچنده درلر (الالذین امنوا و عملوا الصالحات) الا شول کیمسه لر خسران و نقصان ایچنده دکلرکه ایمانه کلدی لر و عمل صالح ایله عمل اشدیلر زیرا بونلر دنیا ایله اخرق صاتون الدیلر و حیات ابدیه و سعادت سرمدیه فائز و واصل اولدی لر بوندنصکره انسانک کندی نفسنک و غیرینک مکلمنه متعلق اولان شیء ذکر دنصوکره غایت شرفی اولدیغنه بناءً غیرینک تکیلنه متعلق اولان شیء تخصیص بعدالتعمیم طریقیله بیان ایدوب بیورر که (و تواصوا بالحق) دخی شول کیمسه لر خسران و نقصان ایچنده دکلردر که حقله تواصی ایتدی لر یعنی اعتقاددن یا عملدن انکار صحیح اولیان امر ثابت ایله بعضیسی بعضیسنه وصیت ایتدی لر (وتواصوا بالصبر) دخی شول کیمسه لر خسران و نقصان ایچنده دکلردر که خلقت بشریه حکیمه نفسنک مشتاق اولدیغی معاصیدن صبر ایله یاخود اداسی نفس اوزرینه مشقتلی اولان طاعات اوزرینه صبرله بعضیسی بعضیسنه وصیت ایتدی لر بوآیت کریمده وعید شدید وارد شول جهنمدن که انسان مجرد کندی نفسنی تکمیل ایتمکله نجات بولماز بلکه نصیحتله و امر بالمعروف و نهی عن المنکر ایتمکله الله اعلم بمراده و اسرار کتابة غیرک شانینه اهتمامدن دخی لازم اولدیغنه دلالت ایدر¹⁵.

کوزی بویوک زاده ابراهیم افندی

« تضرعات سنان پاشا » دن

خطابیات

علم سک علمکه غایت یوق. قدیرسک قدرتکه نهایت یوق. قدیمسک عقول متقدمین و متأخرین دائره قلمکه قدم باصه ماز. حکیمسک حکمای اولین و آخرین حکمتک معرفتندن دم اورده ماز. بر معشوقسک که عشقک هواسنده فلکلر چرخه گیروب اوینار، بر محبوبسک که شوقک دردندن بتون گون آسیای چرخ ایکلر. بر حاکمسک که قضاک محکمه سنده عقل کل کاتب امین، بر حافظسک که حفظک خزانه سنده بر نقطه کتاب مبین. قادرسک که قدرتکی تحریرده قلم اعلی عاقر، عالمسک که معلوماتک احاطه سنده لوح معلی قاصر. رحیمسک دارین، نسیمک رحمتندن بر نفخه؛ کریمسک، عالمین کرمک دکزندن بر قطره

مناجات

جهان پادشاها خدالقی سنک
سن اولدک خداوند بالا و پست
ازل تا ابد پادشالقی سنک
وجودکله اولدی نه وار ایسه هست

15 Gözübüyük-zâde 'Abdullâh Efendi, *Terceme-i Süre-i Duḡâ*, İst., 1287.

رواندر نسيمكده آب حيات	ويرو وحدتكدن خبر كائناات
مغيث الوري خالق لم يزل	نه سكا عديل و نه سكا علل
كه يانكده بجهله شهشه گدا	خدايا سكا در يوشاهلق سزا
دمكده يانار شعله نور و نار	قپوكده بيتر حاجت مور و مار
گلي لطفك ايلر تبسم نما	عنادل رخكده ترنم سرا
دگلسك مكانده مكانه طلق	دگلسك جهانده جهانه طلق

. . . هر كيم كه جهان كاسه سندن شربت حيات ايچدى، عاقبت خارمات گورسه گرك
و هر كيم كه بوستان زماندن گل راحت قوقلادى، البته خار زخنى چكسه گرك؛ هر كه نازك دلالر
شمشير مرك النندن پرخوندر، هر طاق دولت كلنك عقوبتندن سرنگوندر¹⁶

سنان پاشا

توحيد

كلمه «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» لقصيدهء توحيد در خاصيتِ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ

اثر لا اله الا الله	ندر ايكي جهانده عزت و جاه
نظر لا اله الا الله	كه دوشسه اولور سعيد ابد
قر لا اله الا الله	اتدى دنيى دنينى نورانى
خبر لا اله الا الله	طلودر عرش و فرش و كون و مكان
مظهر لا اله الا الله	عالم و آدمك ظهورى ندر
جوهر لا اله الا الله	كيميار كه قلبى خالص ايدر
مخضر لا اله الا الله	اچجق طى اولر سبج و وجود
منبر لا اله الا الله	«لن الملك» خطبسيته اورلر

¹⁶ Tazarrû'ât-i Sinân Paşa, İst., Maḥba'a-i Ebüzziyâ, 1309 (1893-94), s. 13, 19 v.d., 38.

رهبر لا اله الا الله سحر لا اله الا الله	کستور روحه قرب «او ادنی» شام شريك و ظلام کفر سورر
کهر لا اله الا الله سپر لا اله الا الله	قیمتنده کورر دو عالمی خالك خوش پناه اولدی تیر حادثدن
لنکر لا اله الا الله چاکر لا اله الا الله	بجر حیرتدهدر سفینهٔ روح دو جهان بنده جانندن اولته در
چنبر لا اله الا الله شکر لا اله الا الله	کردن چرخ و پشت عرش بکرد عالم اغزینه وزد لذت جان
کمر لا اله الا الله شپهر لا اله الا الله	هرکه بغلندی اولدی تاج جهان برودی عرش و فرش بیضه مثال
سفر لا اله الا الله خنچر لا اله الا الله	ایله شیخی که خوش تجارتدر نفس ایله گر غزا قلسک چک
ظفر لا اله الا الله لشکر لا اله الا الله ¹⁷	که کوکل فتحنه وره نصرت جند حقدر که صیر هوا چریسن

شیخی

مناجات

یارب کمال بارکه کبریا حق
یعنی فروغ نور رخ مصطفی حق
قیل غرقه بحر عشقه وجودم سفینه سن
فرمان حضره موسی ایدن اقتدا حق
صبح وصاله ایله بدل شام هجری
صبحن دمنده کی نفس دلکشا حق

17 Şeyhî, *Tevhîd, Hüsrev-ü Şîrîn*, husûsî kütübânemizdeki yazma nüsha, s. 18 v.d.

درد و بلائی راه محبتده قلمه کم
راه محبتکده کی درد و بلا حق

اهل ضلالتیم بکا کوستر هدایتک
اهدای راه راست قلن مقتدا حق

اندوه درده کوکلمی صاحب تحمل ایت
درده محمل ایلین اهل رضا حق

اخلاصم ایت دعایه فضولی کبی درست
درکاهده اجابتیه لایق دعا حق¹⁸

فضولی

آیت و حدیث ترجمه لری

I.

اهل ایمانه توکلدر اهم
کر اولورسهک طالب خیر و بهی
اکه استرلرسه قرآندن دلیل
قُلْ هُوَ الرَّحْمَنُ أَمَّنَّا بِهِ¹⁹

اوقجی زاده محمد شاهی

II.

سعی ایدوب قطع مراتب قیلیمغه
ایله صدق بال ایاه حقه دعا
غیریدن سکا ایریشمز منفعت
لَيْسَ لِنَا نَسَانِ إِلَّا مَا سَعَى²⁰

اروقجی زاده محمد شاهی

18 Fuzûlî, *Münâcât, Leylâ ile Mecnûn*, Tebrîz basımı, 1274 (1858).

19 *Hadîş Tercemeleri-I.*, Oğcu-zâde Mehmed Şâhî, *En-Nazmü'l-Mübîn fi'l-Âyâtî'l-Erba'in ve Ahşeni'l-Hadîş fi'l-Ahâdîsi'l-Erba'in*, İst., Dârü't-Tabâ'âtü'l-Âmire, Tab'-i evvel, 1311 (1895-96), s. 40.

20 *Hadîş Tercemeleri-II.*, ayn. müellif, ayn. esr., s. 40.

III.

الحديث الحادى

طالب علم اولان سعادتمند
بو حديثى بيوردى پينمبر
لائق اولور نوازش رحمة
طالب العلم طالب الرحمة

تمام الحديث

طالب العلم طالب الرحمة طالب العلم ركن الإسلام ويعطى
أجره مع النبيين

ديلمى (مستد فردوس) ده حضرت انس دن رضی الله تعالى عنه بو عبارت ایله روایت ایتدیکی
(جامع الصغير) ده اشارت اولمشدر²¹.

اوقجی زاده محمد شاهى

« سير ويسى مكى ومدنى » دن

بو مقاله صفا بخش صلوة خمس ایچون اذانه ابتدا بیانندهدر

وقایع غلغله انداز سال هجرتك برى دخى نوبت زن پنجكانه دولت اسلامدرکه اذاندن عبارتدر وضع اولنوب منصب بلند پایه مؤذنى جناب رفيع القدر بلال حبشى به رضی الله تعالى عنه نامزد توقيح اجلال قیلندی رسم بدیع الطرز اذان که فی الحقیقه ریخته قالب حکمت الهیه بر سنت سنیهدر صورت ابداعی بووجه اوزره نمایان اولمشدرکه چون شجره زکی المنبت توحید خطیره نضیره دارالهجره ساحهسه ریشته استحکام صالوب شقه شفق کون رایت اسلامه سایه نشین اولان حیات حومه ناموس دین که سربازان نیک اندیشه مجاهدیندر منتظم الامر اولدیلر یعنی شیرازه لطف تألیف ایله خواجه کائنات علیه افضل الصلوة اوراق قلوب سرکشان مهاجرین و انصاری یکلخت بر مجموعه ملتئم الاطراف قیلدیلر شمشیر فاروقی التأثير مجاهدین ایله کنج شایکان ایمان ساحه ظهوره چیقوب غارتزده دغدغه غربت اولان اهل اسلام حوزره نشین منصفه اطمینان اولدی هرکس بی باک اداء مفروضه اوقات و انتظام سمط جماعات ایچون ملازمت مسجد امام الانبیاء ایتمکه باشلادیلر لکن تعریف اوقات صلوات ضمننده جهت جامعه اصحاب اولاجق بر علامت واضحه البرهان ابداعنه محتاج اولدیلر نحریر کبیر امام ابن کثیر سیر بدیع التحریرنده بویله

21 *Hadis Tercemeleri-III.*, ayn. müellif, *Ahsenü'l-Hadis*, İst., 1314 (1898-99), s. 64.

كوهرکش رشته* تحریر اولمشدرکه آیین بندان شهرستان اسلام اولان دقیقه شناسان صحابه* کرام بو باده قرعه انداز تخته* مشاوره اولوب کیمی ضرب ناقوسی ترجیح ایدوب و کیمسی وضع مزمار اولمسنی تحسین ایتدیلر اکرچه ناقوس و مزمارک اول ایکی طائفه* بدبود یعنی نصاری و یهوده جهت نسبتلری خاطر انور سید عالم صلی الله تعالی علیه و سلمده غبار انکیز کراحت اولمش ایدی اما بحسب الضروره وضع ناقوس منحوسه اشارت همایون صادر اولوب مهاتی پرداختنه اهتام صدندده ایدیلر برکون علی الصباح نای تیز اهنک خروس بامداد یومهد فیروزه رنگ کائنات غنوده لرین خواب غفلندن بیدار ایتمش ایدی اصحاب کزیندن عبدالله بن زید بن ثعلبه بن عبد ربه درکاه رأفت پناه سلطان الانبیایه فرسوده جبین خااک نیاز اولدی تفرج کاه عالم رؤیاده کوردیکی واقعه* بدیعینی نمایان مجلای عرض ایدوب یارسول الله بوکیجه شبستان معتبر تتق خوابده بر مرد خجسته سیجای سبزپوش آئنده بر ناقوس کورددم خریدارانه طالب اولدم سبب طلبم سؤال ایتدی اذات اذان جماعت صلوات ایتتمک ایسترز دیدیکمه یا عبدالله ضرب ناقوس شعار نصاری منحوسدر سکا بوندن بهتر و بالاتر بر وضع فلاح بخشه رهنا اولاین دیوکلدهسته* سر بلند خیال مثالدن شهباز عالی پرواز آوازی هواکبر اوج نیاز ایلدی (الله اکبر الله اکبر اشهد ان لا اله الا الله * مرتین * اشهد ان محمدا رسول الله * مرتین * الی اخره) دیوب بر لحظه* خفیفه دنصوکره طبق ما سبق اعاده* مقاله پیرایه بخش قامت اقامت اولوب ختامنده مکررا قد قامت الصلوة دیدی دیوب صورت واقعهی جلوه کر شعورکاه رسالت پناهی ایتدکده خواجه* عالم و سرور عالی علم صلی الله علیه و سلم حقه* لعل پیرایه* کوهر طرازی لؤلؤ پرداز سامعه اصحاب ایدوب (انها لرؤیا حقن ان شاء الله تعالی) بیوردیلر آندن عبد الله فرمان ایتدیلرکه نقش خریطه* حافظه سی اولان صورت دلکش تعبیر اذاتی بنا کوش بلاله رضی الله تعالی عنهما القا ایلیه بلال که یاننده مرغان فواسنج ارم لال ایدی عبدالله طوطی* سخن آرا کبی تقلید ایله بر اذان وردی شویله که مرده* صد ساله یه جان و بردی ناطقه* بلالدن هیئت مرسومه* اذان سامعه* عمر بن الخطاب رضی الله عنه یتشدکده عمر یرندن صیچر ایوب جر ردای نور پیا ایدرک عزیمت مجلس رسالت پناهی ایلوب یارسول الله اول جلال احديث حقیچونکه سنی بزه پیغمبر صادق الوعد الامین کوندرمشدر بو واقعه* بدیعه رسمی سر اپرده* خیالده بن دخی تماشای ایلمش ایدم لکن «سبقی عبدالله» دیدی رضی الله عنها²².

ویسی

«قصص انبیا» دن

حج وداع

هجزتک اشبو اوننجی سنه سی خاتم الانبیا علیه اکممل التحایا حضرتارینک حج شریف نیتله مکه* مکرمه یه کیده جکی ناسه اعلان اولندی.

22 *Siyer-i Veysi-i Mekki ve Medeni, İst., Vezirhanı Matba'ası, 1286 (1870-71), s. 163 v.d.*

ناس دخی فخر عالم ایله برلکده حج ایتمک اوزره اطراف و اکنافدن فوج فوج مدینه* منورهیه کلیب طویلانمغه باشلا دیلر .

ذی الحجیه بش کون قاله رسول اکرم اوکله نمازینی قیلدقدن صکره اهل بیتی و اصحاب کرامی ایله مدینهدن چیقوب (ذُو الْحَلِیْمَةِ) یه واردی کیجه اوراده قالدی. فردای احرامه کوردی و اوکله نمازینی قیلدی. بعده اورادن قالقوب قوق بیک حجج ایله مکه* مکرمه به عزیمت بیوردی. ذی الحجیه نك دورنجی بازار کونی علی الصبح او یله بر عظیم قافله* حج ایله مکه یه واردی و (بنی شیبَه) قپوسندن حرم شریفه کوردی .

بیت شریفی کوردکده، « یارب! سن بو بیتک شرف و شان و مهابتی زیاده قیل! » دیدی. همان بیت الهی طواف ایتمکدن صکره صفا اوزره چیقدی. جناب خدایه حمد و ثنا و نیاز و دعا ایتمکدن صکره مرویه ایندی و سعی ایندی .

او ائنده حضرت علی کرم الله وجهه ، یندن عودت ایدرک بر قافله ایله مکه* مشرفهیه کلدی و رسول اکرم ایله کوروشدی .

دیگر طرفلردن دخی قافله قافله پک چوق حجج مسلمین کلدی و موسم حج شریفه ایریشدی . حج موسمی شهر (آذار) یعنی مارت ایچنده کون ایله کیجه نك متساوی اولدینی زمان ایدی و جمعه کونی عرفه اولوب خاتَمُ الْمُرْسَلِینَ یوز بو قدر بیک حجج مسلمین ایله حج اکبر ایلدی .

او کون رسول اکرم غایت مؤثر بر خطبه او قودی و بو خطبه سنده زمان جاهلیتدن قالله قان دعوالرینی یساغ ایندی و ایشله مش فائض دعوالرینی قالدیردی .

بعده ، « آی ناس ! سزک قاریلریکز اوزرنده حق لریکز واردر اما ، آنلرک دخی سزک اوزریک زده حق لری واردر . آنلر سزک حتموقکزه رعایت ایتملیدر ؛ سزده آنلره حسن معامله ایتملیسکز . مؤمنلر ، هپ بر برینک قورنداشیدر ، بر کیمسه یه قورنداشنک مالی حلال اولماز ، مکرکه حسن رضاسیله و یرمش اوله . بن ، سزه لازم اولان احکام شرعیه یی تبلیغ ایتم و سزه ایکی شی* براقدم که آنلره تمسک ایتمکجه هیچ بر وقت ضالانده قالماسیکز ؛ آنلرک بری اللهک کتابی و دیکری پیغمبرینک سنتیدر » دیودها نیجه احکام دینیه یی بیان ایتمکدن صکره ، « آی ناس ! تبلیغ ایتم می ؟ » دیو صوردی و اصحاب کرام ، « اوت ! » دیمکله اوچ کره ، « شاهد اول یارب ! » دیو بیوردی .

غلبه لک پک زیاده اولوب هرکس رسول اکرمک سننی ایشیده مدیکندن (رَبِیْعَةَ ابْنِ اُمَیَّةَ ابْنِ خَلْفٍ) رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ ، فخر عالم حضرتلرینک خطبه سننی حضاره تبلیغ ایدردی .

ایکندی وقتی کلمش و حال بوکه اوکله نمازی قیلینامش ایدی . بلال رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ حضرتلری ، اذان او قودی و اقامت کتوردی . ابتدا اوکله نمازی قیلندی ، بعده حضرت بلال یینه اقامت کتوردی . ایکندی نمازی قیلندی .

اقشام اوسى حضرت پيغمبر هنوز موقفده ايكن، «الْيَوْمَ اكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ °
وَآتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا» آيت كريمه سى
نازل اولدى.

معناى لطيفى: «بوكون سزك دينكزى اكمال ايتدم و سزك اوزريكزه نعمتى اتمام ايلدم و سزك
ايچون دين اولق اوزره اسلامى بكندم و اختيار ايتدم!» ديمكدر.

حال بوكه حضرت پيغمبرك تبليغنه مأمور اولديغى احكام دينيه تمام اولنجه آنك دخى بو عالم
فانيدده ايشى بيتمش اولور.

هر نه وقت كه بر ايش تمام اولدى ديلور ايسه، بر نقصانه منتظر اولق لازم گلور.
بناءً عليه بو آيت كريمه، خاتم الانبيا حضرتلرينك آرتق بو عالم فانيدن رحلت و رب العالمينه
مواصلت ايده جكنه اشارت ايدى.

ابتدا ابو بكر رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ حضرتلى بو آيت كريمه ايشيتديكى كى او
اشارق اكلادى و رسول اكرمك وفات ايده جكى خبر و يريليور ديو آغلادى²³.

احمد جودت پاشا

مولد مصطفى عليه السلام

الله ادن ذكر ايدهلم اولا
الله ادن هر كم اول اول اكا
الله ادى اولسه هر اشك اوكى
واجب اولدر جمله اشده هر قولاً
هر اشى اسان ايده الله اكا
هر گز ابتر اولميا انك صوكى

قَالَ النَّبِيُّ كُلُّ أَمْرٍ ذِي بَالٍ لَمْ يُبْدَأْ بِسْمِ اللَّهِ فَهُوَ أَبْتَرٌ

هر نفسده الله ادن دى مدام
عشقله كل امدى الله ايدهلم
اوله كه رحمت قله اول پادشاه
عالم و علام و غفار الذنوب
دايم و ديان و محصى و شكور
صادق القول و عظيم ذوالجلال
الله اديله اولر هر اش تمام
دردله كوز ياشله اه ايدهلم
اول كريم و اول رحيم و اول اله
صانع و تواب و ستار العيوب
واهب الاحسان غنى فتاح نور
قاسم الرزق و مقيم و لايزال

23 Ahmed Cevdet Paşa, *Kıssa-i Enbiyâ ve Tevârih-i Hulafâ*, Cüz'-i Saliş ve Râbî', İst., Kanâ'at Kütübhânesi, 1331 (1915-16), s. 338 v.d.

قادر و قهار و قیوم و قدیر	فاطر و خلاق و رزاق و خبیر
بردر اول برلکنه شک یوقدرر	کرچه یکلش سویلینلر چوقدرر
جمله عالم یوغکن اول واردی	یاردلشدن غنی جباردی
واری یوق یوغی وار ایدن اولدرر	دنیاده هر اولنی اول اولدرر
واریکن اول یوغدی انسن و ملک	عرش و فرش و ای کنش هم نه فلك
صنعله بونلاری اول وار ایلدی	برلکیله جمله اقرار ایلدی
قدرتن اظهار ایدوب هم اول جلیل	برلکینه بونلری قلدی دلیل
باری نه حاجت قلاوز سوزی چوق	بردرر اول ایدن ارتوق تکری یوق
حشره دک کر دینلورسه بوکلام	نیجه حشر اوله بو اولمایا تمام
کر دلرسز بولسز اوددن نجات	عشقله دردیله ایدک اصلاط

فصل

بیلکز ای عاشقان مصطفای	حقه اردی انده جان مصطفای
اول هما قوشی چو پرواز ایلدی	جمله خلق فریاده آغاز ایلدی
صبر یاقاسینی یرتب اچدلر	باشلرینه خاک حسرت صاچدلر
طولدی عالم هب غریویله خروش	اول غریویله جهانیه دوشدی جوش
هر ملک هر وحش و طیر و جن و ناس	مصطفای چون قوسی طندی یاس
آه و فریادی کوکا اغدر دلر	بو اودیله جانلرن کویدردلر
نعره و فریاد و زاری های و های	طولدی یرلر کوکلر اه و وای و وای
چونکه بو زارینری چرخ دکلدی	بیلی بوکلدی و فی الحال اکلدی
آی و کون طندی و دوندی زنی هم	خلق عالم ایچنه دوشدی بو غم
آه ایدوب ایدردی بو بکر رضا	قانی اول مصطفای و مجتبا
زارییله چاغرب دردی عمر	نیدوز سنسز بز ای خیرالبشر
دردله عثمان عمان حیا	دیددی قانی شاه جمله انبیا
هم علی ایدردیکم یا مصطفای	کتدی عالمدن جمالکمز صفا
خسرتیله در حسینیه حسن	نیدهوز بز ای دده کتدک چو سن
کتدوکز سز بزای کم اخشایسر	قرة العین بزیه کم دییسر
ای دده سنسز بز اوش قلدق یتیم	فرقتک اودی بزای یقندی عظیم
فاطمیله عایشه قیلب فغان	درلریدی الامان و الامان
عمیسی کم مصطفانک واردی	اشبو شعری اول دذب اغلاردی ²⁴

سلیمان چلبی

24 Süleymân Çelebî, *Mevlid*, yazma nüsha, Fâtih Kütübhanesi, nu. 5430/1, Tıbkı Basım, varak: 1b, 2b (Aḥmed Ateş, *Süleymân Çelebî, Vesiletü'n-Necât-Mevlid*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1954).

قصیده در نعت حضرت نبوی

صاچه ای گوز اشکدن کولمده کی اودلره صو
 کیم بو دکلو دوتشان اودلره قیلمز چاره صو
 آبکوندر گنبد دوار رنکی بیلزم
 یا محیط اولمش گوزمذن گنبد دواره صو
 ذوق تیغکدن عجب یوخ اولسه کولم چاک چاک
 کیم مرور ایله براغور رخنه لر دیواره صو
 وهم ایلن سویلر دل مجروح پیکانک سوزن
 احتیاط ایله ایچر هر کیمده اولسه یاره صو
 صویه ویرسون باغبان کلزاری زحمت چکسون
 بر گل آچیلماز یوزک تک ویرسه بیک کلزاره صو
 اوخشاده بیلمز غباریکی محرر خطکه
 خامه تک باققدن اینسه گوزلرینه قاره صو
 عارضک یادیلنه نمناک اولسه مرکاتم نوله
 ضایع اولماز کل تمناسیله ویرمک خاره صو
 غم کونی ایتمه دل بیاردن تیغک دریغ
 خیردر ویرمک قراکو گیجه ده بیاره صو
 ایسته پیکانن گولک هجرنده شوقم ساکن ایت
 صوسزم برگز بو صحرا ده منمچون آره صو
 من لبک مشتاقیم زهاد کوثر طالی
 نته کیم مسته می ایچمک خوش کلور هشیاره صو
 روضه کوینه هر دم دور مایوب ایلر گذر
 عاشق اولمش غالباً اول سرو خوش رفتاره صو

صوبولن اول کویدن طوپراق اولوب دوتسه م کړک
چون رقیبمدر دخی اول کویه قویمن واره صو

دست بوسی آرزوسیه اولورسه م دوستلر
کوزه ایلهک طوپرغم صونک آنکله یاره صو

سرو سرکشک قیلور قری نیازندن مکر
دامن دوته آیاغینه دوشه یالواره صو

ایچمک ایستر بلبلک قان مکر بر رنگ ایله
گل بوداغنک مزاجنه کیره قورتاره صو

طینت پاکنی روشن قیلمش اهل عالمه
اقتدا قیلمش طریق احمد مختاره صو

سید نوع بشر دریای در اصطفای
کیم سپویدر معجزاتی آتش اشراره صو

قیلمغیچون تازه کلزار نبوت رونقن
معجزندن ایلمش اظهار سنک خاره صو

معجزی بر بحری پایان ایمش عالمده کیم
یتمش آندن بیک بیک آتش‌خانه کفاره صو

حیرت ایلن بارمغن دیشلر کیم ایتسه استماع
بارمغندن ویردیکی شدت کونی انصاره صو

دوستی کر زهر مار ایچسه اولور آب حیات
خصمی صو ایچسه دوتر البته زهر ماره صو

ایلمش هر قطره دن میک بحر رحمت موج خیز
آل صونوب اورغچ وضو ایچون گل رخساره صو

خاک پاینه یم دیر عمرلردر متصل
باشنی داشتن داشه اورب کزر آواره صو

ذره ذره خاك دركاهينه آستر صاله نور

دو نيمز اول دركاهدن گر اولسه پاره پاره صو

ذكر نعتن ورديني درمان بيلور اهل خطا

ايله كيم دفع خمار ايچون ايچرمي خواره صو

يا حبيب الله يا خير البشر مشتاقكم

ايله كيم لب تشنه لر يانوب ديلر همواره صو

سنسك اهل بحر كرامت كيم شب معراجده

شبنم فيضك يتورمش ثابت و سياره صو

چشمه خورشيددن هر دم زلال فيض اينر

حاجت اولسه مرقدن تجديد ايدن معاره صو

بيم دوزخ نار غم صالمش دل سوزانمه

وار اميدم ابر احسانك سپه اول ناره صو

يمن نعتكدن گهر اولمش فضولى سوزلري

ابر نيساندن دونن تك لؤلؤ شهواره صو

خواب غفلتدن اولان بيدار اولانده روز حشر

اشك حسرتدن توكنده ديدة بيداره صو

اومديغم اولدر كه روز حشر محروم اوليم

چشمه وصلك ويره بن تشنه ديداره صو²⁵

فضولى

25 *Külliyât-i Fuzûlî*, İst., Yeni Şark Kütübhanesi, 1343 (1927), s. 15 v.d.—*Fuzûlî-Türkçe Divân*, Metni Baskıya Hazırlayanlar: Prof. Ken'ân Akçyüz, Süheyl Beken, Dr. Sedid Yüksel, Dr. Müjgân Cumbur, Ankara-Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1958, s. 23 v.d.

غزل

خیالیله تسلیدر کوکل میل وصال ایتمز
کوکلدن طشره بر یار اولدیغن عاشق خیال ایتمز

حقیق عشق چون مستوجب نقصان دکل هطلق
اوزن اهل حقیقت واله حسن و جمال ایتمز

کمال عشقه طالب محترزدر حسن و صورتدن
که قید حسن و صورت عاشق صاحب کمال ایتمز

دلیل جهلدر عشق اهلنه صورت پرست اولمق
که عاقل افتراق ممکن ایله اتصال ایتمز

کوکلده دوست تمکین بولسه اولماز کوزده جولانی
محبت ثابت اولسه اوز یرندن انتقال ایتمز

سواد ماسوادن لوح دل خالی کرک دائم
موحد صفحه* ادراکه نقش خط و خال ایتمز

ارادت ضایع ایتمز اهل معنی صورته هرگز
حقیقت جوهرن وجد مجازه پایمال ایتمز

مقید اولماز اهل صورتک زنکنه حال اهلی
فضولی کیم مقیددر مکر ادراک حال ایتمز²⁶

فضولی

« تاج التواریخ » دن

ذکر اوصاف شهر استانبول

ناظم داستان شاه و کدا
شعرانک سر آمدی یحیا

صاحب لطف طبع حسن ارا
کشور شعری ایلین احیا

اول شهر زیبا و مدینه دیرینه دلارا وصفنده بو ابیات خوشما ایله مدح سرا اولمشدر :

آدی قسطننتیه در انک	تختکاهی در آل عثمانک
ایکی بحر ایلمش او شهری پناه	بری بحر سفید و بری سیاه
کیردی بحر ایچنه او شهر اما	دیزینه چیقمدی انک دریا
یار کبی او شهرمه پیکر	قوشانور سوردن کشلو کر
بو عجبدر که آسمان گردار	بر کنارنده یدی قلهسی وار
اکا دیزدار ایسه گنش یریدر	انجم اول قلعده ده حصار اریدر
چکیلوب آسمانه نیته که مد	یوجلیدر بروجی فوق الحد
سقف افلاکی کبی دنیانک	ایچی قات قات بنادرر انک
قورشون اورتولو قبه لر یریر	یلکن آجش کیلره بکزر
حق بو کیم یوزی صوبیدر دهرک	یوق نظیری جهانده اول شهرک
همه هرچه باید بدو در فراخ	پر از باغ و ایوان و میدان و کاخ

اول مدینه دیرینه ده یوزدن زیاده کنیسه و دیر مساعی جمیله ارباب خیر ایله مساجد جدیده و معابد سدیله اولوب نیچهسی دخی مدرسه و خانقاه و اصحاب سلوکه جایگاه اولمشدر اول دارالامانی تختگاه سلاطین عثمانی اوللیدن برو نیروی اقتدارلری ایله و دست یازی معمار همت بلند مقدارلری ایله معمور اولوب محکم و رفیع و استوار و وسیع نیچه نیچه مصنع و زیبا مساجد و عمارات سلطانه ایله مزین اولمشدر که هیچ برینک پیشگاه طاق مبانیسه دست اقتدار سلاطین آفاق ایرشمش دکلدر نته کیم محل کلدکده ایراد اولنور و بانیلری اولان سلاطین جنت معاد قصه لری خلاننده آثار خیرلری تعداد اولنور وزرا و امرا و علما و سائر اصحاب خیرات اول خطه دلایزده تاسیس ایتدکلری نفیس مسجدر و یکیدن بنیاد ایتدکلری مدارس و عماری ارباب بصائر حین مشاهده لرنده حائر اولوب خیطه بیانندن گذراندر اوقات خسهده اول صوامع اسلامیه مأذنه لرندن پیدا اولان کلبانک محمدی بر وجهله بلند و دلپسند اولور که طاس سرنگون قبه نیلگون صدای غمزدامی ایله ملو اولوب شرف بخش گوش سروش اولور و هر منار گویا که بر چنار سایه داردر اوستنده بلبلان گلستان تقدیس و تفرید شام و سحر تفرید ایدر ابنای زمان اول مدینه حصینه حصاننده حیران اولغین ام الدنیا ایله تلقیبه سزاواردر و غرایب آثاره اشتال ایله عجوبه ادواردر محیر عقول اولان مشمولات مقبوله سنک بری طاق بلند رواق احداق حدائق مشاهده فتور و فطوردن تمجیز ایدن آیاصوفیه قبه سیدر که مزید تناسب و استحکامی استعلای ایچون تحدیق بصر و تعلیق نظر ایدن دقیقه شناسار کتابه سنده (فَارْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ) آیتی دیده درایت ایله مشاهده ایدر لر و اول عبرت دیرمینا و غیرت قبه خضرانک کمال اتساع و ارتفاع کورن صاحب نظران دانا (إِنَّ الَّذِينَ سَمِعُوا السَّمَاءَ بُنِيَ لَنَا بَيْتًا دَعَائِمُهُ أَعَزُّ وَأَطْوَلُ) مفهومه ما صدق ایدو کین تصدیق و نوع مفرد ایدو کین تحقیق ایدر لر .

(مؤلفه)

ایچنده محو اولور اون بش بیک آدم	بر اولو قبه در مرفوع و اعظم
مثالی آنلرک شمدی بولنمز	انک مرمرلری هیچ وصف اولنمز
صماق و صاری واق و ابلق	منار آسا ستونلر سبز و ازرق
عجب طور اوزره اورمش اکا بنیاد	کیسین طونچدن دوکشدر استاد
مزمین انلر ایله چار دیوار	دخی مواج زرین مرمری وار
اواور سیر ایلین حیران و مدهوش	ملون مرمر ایله سطحی مفروش
سکردوب چیقسه اولور اسب رهوار	مطبقتدر ایکی یردن یولی وار
بسیط خلکده یوقدر مثالی	عجب پیکردر اول بنیان عالی
که زیبادر بناسی و فناسی	مگر شاهان عثمانی بناسی
که اولمشدر معلی و مهد	خصوصا جمع سلطان محمد
که وصنی عاشق ایلر سامعینی	سلیجان خان غازی جامعی
نه وصف ایلر صریح و نه کنایه	نه تشبیه ایتمک اولور بر بنایه
انی کورن اولور غیریبی ناسی	بلند اولمش فلک کردار اساسی
اوله اسلافی ایله شاد و مسرور	جنان باغنده اول سلطان مبرور
یدی اقلیم اوله زیر نگینی	جهان دوردقجه دورسون جانشینی

سلطان صادق التیه فاتح قسطنطنیه اول دیر دیر ساله دن چرک شرکی ازاله ایدوب عبادتگاه اهل انتباه وانجمن ذکرالله ایتدکدن صورکره اول حصن مصون دروننک اکثر اراضی ومحلاتی ودکاکین وعقاراتی که عنوة فتح اولمشیدی معبد مزبور مصالحنه وقف شرعی ایتدیلر و اول عبادتگاهده اعلاى کلمه الله مراسمی مرعی ایتدیلر²⁷.

خواجه سعدالدين

« تاریخ پچویي » دن

(حکایت) بعضی ثقه دن مسموعمز اولمشدر اول سفر ظفر اثرده ابوالسعود افندی مرحوم قاضی عسکر ایمشدر وکندینک ایکی خوش خوان و خوب الحان دانشمندلری وار ایمش بالذات ایکیسی دخی سعادتلو پادشاه عالمپناه غازی ذیشانک معلوملری ایمش خطبه شریفه قانغیسی اوقومق امر اولنور دیواستیدان ایدرلر سعادتلو پادشاه غازی مرحوم ایکیسنک دخی بری برندن فرقی یوقدر الا فتحه متعلق بر خطبه شریفه انشا ایتسونلر بیوررلر فی الواقع برینک نظم ایتدیکی خطبه پسندیده دوشوب خطابتی اول ایدر اول حینده ملازمت ایله بر اوچ التون احسان ایدرلر عودتده بلغرادده ابوالسعود افندی

27 H̄vāce Sa' deddīn Efendi, *Tâcû't-Terârîh*, c.1., İst., Tab' hâne-i 'Âmire, 1279 (1863-64), s. 430, 433 v.d.

مرحوم بر قضا²⁸ تلخیص ایدرلر یوق منلا تیزدر دیو بیوررلر استانه یه واردقدنصکره بر زمان مرور ایدر
مرحوم ایسه تکرار عرض ایتمز برکون عرضه کیردکده یکی ملازمی اونوتلک بوندنصوکره ملازمی
پایانه ایریشدی بیوررلر **حَقِّ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى** اول غازی و عادل پادشاهی غریق لجه²⁸
بحر رحمت ایده طریق ملازمت و قضایی دخی بویله بیلورلر و بویله جه کوزه درلر ایمش چون خطیب
بلیغ النده بر عریان تیغ ایله منبره صعود ایدوب حمد خالق خدا و تصلیه²⁸ سرور انبیا ایتدکنصکره
اسم همایون پادشاه ظفر مقرونی یاد ایلدی جمله عساکر مسلمین و کافه²⁸ موحدین که حسابدن بیرون
و حد و عددن افزون ایدی هرکسه بر کونه حالت و ذوق و بر مرتبه شوق عارض اولدی که کوز
یاشترین سیل روان کبی جاری و بوغزایه باعث اولان پادشاه اسلامه جناب باری تعالی یاری اولتی
ایچون بر مرتبه دعا و ثنا ایثار و نثار ایلدیلر که قابل تعریف و تحریر دکلدلر²⁸.

« میزان الحق » دن

مبشره

وصیت ثانیه

واعظ افندیله لایق وصیتدر . بو مقامده وعظ و نصیحت آدابندن بر قاجنی تعداد ضمننده
بو وصیتی درج ایدرز؛ تاکه استماع ایدنار بیلوب آدابه رعایت ایدلر و وعظ دیکلیه لر. **ادب اول** :
وعظنده شهر خلقنک عرفنه و عادت و اصطلاحنه مخالف سوزلر اولمیه ؛ زیرا بونلر قیل و قال
و اختلافلدر. **ادب ثانی** بودرکه ، اهل اسلام آراسنده اختلاف وار ایسه ، رفق و حسن تعمیر و نصیح
دلپذیر ایله تالیف قلوبه و نفرت اغراضی دفعه متعلق وعظ اولنه . بر جانبی طوتوب ، اوته طرفه عتاب
آمیژ سوزلر ایله شماتت اولمیه که ، عداوت ازدیادنه سببدر . **ادب ثالث** بودرکه ، عموم اوزره
اوامره امتثال و نواهدن اجتنابه و فرائض و واجباتی ادایه ترغیب و وعید باینده افراط
و تفریط ایتمه یوب اقتضاسنه کوره حکیمانله اوله . خلق امن و یأسه دوشمیلر ، بینا الخوف
و الرجا کیده لر ؛ خوف جانبی غالب اولورسه اولسون . **ادب رابع** بودرکه زمان و مکان و مقتضاسی
نه ایسه آدا اولنه . فضائل ایام و شهرور و عمل یوم و لیلده وارد اولان اخبار و آثار نقل و عوامه
ترجمه و تعلیم اولنه . موضوع حدیثدن غیری احادیث ضعیفه نقلنده بأس یوقدر . حقیقته اخبار
و آثار وارد اولان نوافل و عباداته ترغیب اولنوب ، عادتیه مبنی اولان نمازلر و عبادتله ذکر
اولنمیه ؛ بلکه ، اول بابده کاغذ قورلرسه دخی سکوت ایلیه . **ادب خامس** بودرکه ، عوام فهمندن
خارج اولان مباحث دقیقه دن و یاخود تصوف اصطلاحته مبنی جبروت و لاهوت عالمندن دم اولرلیوب ،
اکثر مخاطبک حال و شانی اولمیان سوزلر سویلنمیه ؛ بلکه واضح و فهمی آسان اولان نصیحتلر
و تمثیلر سویلنه . امام راغب اصفهانی « ذریعه » ده و « تفصیل نشأتین » ده ، « وعظ عوام ایچوندر ؛
خواص ایچون دکلدلر » دیمشدر . **کَلِمُوا النَّاسَ عَلَی قَدْرِ عُقُولِهِمْ** فحوا سجه
سنته رعایتدن چقلمیه ؛ زیرا اکثر مستمعینده فهمه لیاقت اولمامغله ، نفس ناطقه ، مجهول معلوم
ایدنمک جانبنه میل ایتمه یوب اعراض ایدر . انک اعراضی روح حیوانینک داخله توجهنه سبب

28 *Târîh-i Peçuyî*, c.1., İst., Maṭba‘a-i ‘Âmire, 1283 (1867–68),
s. 228 v.d.

اولوب، نوم حادث اولور. اول اجلدندر که اکثر خلق وعظ و خطبه مجلسنده اویورلر؛ زیرا خطبه عربیدر؛ فهم ایتدوکی تقدیرده معنا ایله چندان آشنالغی یوقدر. ادب سادس بودر که، وعظه مناسب نوادر و حکایات و لطائف و ابیات گاهی ایراد اولنه؛ اما بشرط آن که طعامده نمک مثالی اوله. ادب سابع، بورسالده یازیلان مباحثه و سائر جزئیات امور نقلنه تکثیر مستمعین و اشتہار مصلحتی ایچون طمع و هوس اولنیه، عموم اوزره حلال و حرام و صلوات و صیامه متعلق و عقائد اجمالی و اصول و ارکان اسلامی تعلیمه متعلق نافع سوزلر سویلنه؛ لطافت تقریر و حسن تعبیر صاحبی اولانی دیکلرلر. واعظده علم یوغیسه، باری آداب وعظدن چیقمغله خلقه اُم و یرمه یه!.

وصیت رابعه

بو فقیردن استفاده ایدن طالبلره؛ خصوصاً سائر طلبیه عموماً لایق اولان وصیتدر. بو مقامده فقیر دخی، فاضل محقق قاضی میر، جام گیتی نما آخرنده یازدیغی وصیت کبی توصیه ایدوب دیرم که، اولاً، قوابلدن اولان ذوات تحصیل مقدمات ایتدکدنصوکره عقائد اسلامییه کوره، مسائل متنی ضبط ایلیه؛ بعدد باقی فنلره قانون اوزره شغل ایلیوب هر کترته وحدت جانبندن باشیه و برقی اتقان اوزره تمام ایتمدن فن آخره انتقال ایلمیه و کندی کسبی و معاشی سمتی نه در کوروب، اکا موافق فنلری تحصیل و تکمیل ایلیه؛ اگر وقت و حال مساعد اولورسه سائرین کوره و تحصیل تمام اوله دن بعضی مناصب و وظائف علمییه هوس ایلمیه؛ زیرا قضا و فتوا و وعظ و امامت و خطابت و کتابت قانون اوزره شغله مانعدر. آنلر وظیفهسته اشتغال لازم کلور. بعدالتحصیل دخی نظریانک و حشیلری نسیانته سبیدر؛ زیرا اول خصوصلره اشتغال بر فنک جزئیاتیله اشتغالدر. اول دخی قانون و ترتیب اوزره دکل، مدعی و مستفتینک مرادی اوزره در. اول اجلدن فاضل روم بروسلی خواجه زاده مرحوم، «سید شریف بالواسطه استادمدر؛ جمله تحصیل آنلرک آثارندندر. طریق نظرده سید و سعدالدین تألیفلرندن غیری بر کتابة استفاده قصیدله بقمدم. بندخی سید رتبهسنه واصل اولوردم؛ اگر بر قاچ مانع اولماسیدی؛ اول آنلر صحیح المزاج ایدی؛ بن علیم و آنلر عمرینک اولندن آخریته دک درس تحریری ایله قانون اوزره شغل ایلدیلر. بنم زمان شغلمه مناصب اجنبیه تداخل ایلدی؛ یعنی قضا و فتوایه مبتلا اولوب شغلدن قالدیم» دیدکلری شقایق حاشیهسنده مسطوردر. امدی طالب صادق صحیحجه تحصیل مراد ایدرسه لایق بودر که اول قضاالره اوغرامیه. امر معاشی بر غیری یردن تدارک ایلیه. عقاید اهل سنتی محکم ضبط ایلیوب کتاب و سنت و اجماع امت حصننه کیره. قرآن و حدیث و فقها و اولیا کلامنی میزان اتخاذ ایلیه. بعده حکما کتابلرینی و متکلمین سوزلرینی و صوفیون کلامنی تتبع ایدوب «خدا صفا دع ما کدر» فحواسنجه هر برندن فکر و نظر صحیحله مفید اولانی قبول ایدوب مستفید اوله. هیچ برینی رد و انکار ایتمیوب تعصب دردینه دوشمیه. نیته که مقدمهده تنبیه اولندی. بو مقامده دخی کلام بونکله انجامه اروب رساله تمام اولدی. 29.

کاتب چلبی

« ثمرات الفؤاد في المبدأ والمعاد » دن

فصل ثانی — واحد الزمان و غوث اعظم و کیفیت طلب انسان کامل بیاننده در

. شمس حقیقت محمدیه مطلعنه مقابل دوشن مرآته پرتو عشق الهی تابان اولماق نیجه قابلدن. شیخ علوان شیرازی « ترجمه کلاشن راز » ده مقلد ایله محقق بیان بیوررلر :

ترجمه کلاشن راز

جهانده ایکی درلودر مرایی	که الدارلر بولار یوخسول و بایی
بریسی یورر اسکی کسوت ایله	که زاهدلر اولور بو صورت ایله
عوام الناسی بولار یمک استر	بولارکله اشتمک دیمک استر
کیرلر پاره پاره کهنه جامه	دیلرلر کم سویله لر عوامه
یکی طون کی دیسک کیمز اولورسه	بو دیدیک سوزه اویمز اولورسه
که یعنی دنیا ترک ایتمش دیسونلر	جهانده نفسی اورکتمش دیسونلر
فتلتورسه طارامز صقالن	که دیسونلر اونتمش کندی حالن
دیسونلر کم حقه مشغول اولوبدر	عوام ایچنده بو مقبول اولوبدر
ایکنجیسی بودر اهل رینک	ایشیت ایمدی علامتلرین انک
یلر آردنجه دائم نیک نامک	دیلر مقبول اوله خاص و عامک
دیلر کیم کیره سلطان صحبتنه	دخی هم وارہ خاتونلر قتیته
اکر کهنه کیرسه کندوزینه	اوشانور خوار اوله سلطان کوزینه
اکر یکی کیر ایسه عوایی	اوشانور منکر اوله دیو نایی
بهالو صوف آلور دکدیرر اینجه	مطوق کسدیرر دکدیرر اینجه
زیارت اولنوب عزت بوله لر	دعاسن آله لر خدمت قیله لر
کوررلر بونلری تعظیم ایدرلر	اوکینه اردینه دوشوب کیدرلر
کیر دین اهلی هر لبس حلالی	حق ایچون چوقه وهم صوف و شالی
ریا اولور عبادتده و سوزده	بدنده وکیه جکده و یوزده
عبادتده ریا شرک خفی در	ریا غفلت دکیزینک کنی در
ایشیتک حالنی اهل ریانک	که بونلر مشرکیدر کبریانک
همان طالبلره بونی دیمکدر	غرض دین اهلی ایچون غم یمکدر
حق اهلنک ایشیتکل وصف و حالن	که بونلر عرض ایدرلر حق کمالن
لباسی کاه تاج و که عبادر	کهی دستاری و کاهی قبادر
دکل مخصوص بونلر بر لباسه	قبایه، شاله و یاخود پلاسه
اولوبدر بونلرک نفسی مسلمان	قوفعلی و قولی دین و ایمان
غرضدن، شبهه دن پاک و مطهر	ایچی و طیشی شرع ایله منور
حق اتی قوللره ایلر وسیله	که رحمت ایده خلقه آنکله
نه کیم وارسه ولیلر اول زمانده	الی آلتنده در انک جهانده

کیم اونوتدرر اکا کردکاری
 نه طاکي واردر انک کشف حاله
 بو خلقه یوقدر انک احتیاجی
 که بر ذره دکل کوئین انده
 اولوبدر سینه سی انک خزینه
 حقیقت بلکه هر حال بو خلقک
 خطایه ظن و مکره سهوه بکزر
 تک و تنها یورر مسکین و مظلوم
 ولی معنا یوزنده پادشادر
 اگرچه صورتا انسان ایدوبدر
 هواسنه طپانلر اکا ارمز
 کیم اولولغنه ایلر دلالت
 انکچون اکثر خلق اکا اومز
 یمکده، ایچمهده، بکزده، بتده
 که سرمه اولا جان و دل کوزینه
 قیچن بوپرده لردن اول بیلینه
 بولارو کله مردار اولوب اولمه
 حقه خالص عبادت ایلیه رک
 جمع اولمز عبادات ایله عادت
 کرک کیم اوله سنده صدق و اخلاص
 کیمی فاش و کیمیسی کتم اولونسون³⁰

صاری عبدالله افندی

جهانده غفلت اولمز اکا طاری
 نظر قلاز جهانده ملک و ماله
 باشنده وار انک ربانی تاجی
 انک بر همتی واردر جهانده
 علوم اولین و اخرینه
 اکر اقرار و انکاری بو خلقک
 چیمی لعبتیه و لهوه بکزر
 مقامی یوق انک عالمده معلوم
 ادی خلق ایچره درویش و کدادر
 حق اتی نوریه پنهان ایدوبدر
 اتی زیرکلکیله کیمسه بیلمز
 یوق انک ظاهرنده اشبو حالت
 کسنه صورتندن نسنه طومز
 عوام الناس کیدر هر صفتده
 ال ارمز انک ایاغی توزینه
 مکر حق بیلدیره اتی قولنه
 صقین نا اهل ایله هم صحبت اولمه
 جهانده ترک عادت ایلیه رک
 وار ایله ترک عادت قیل عبادت
 دیلرسک کیم اولهسک بنده³⁰ خاص
 که معنا بو اراده ختم اولونسون

« شرح پند عطار » دن

در صفت شرف خدمت گوید

تا توانی ای پسر خدمت گزین . تا شود اسب مرادت زیر زین

تا توانی گزیننه ظرفدر زیر تا مادام معناسنه در خدمت مفعولدر ایکنجی تا تعلیل ایچوندیر
 اسب شودک فاعلی وزیر اکا ظرفدر گزین کاف مجمی تک ضمیله امردر مصدری گزیدندر اورندملک
 معناسنه مضارعی گزیند و گزیننده کلور اسب ات در فرس معناسنه زیر آشفه در مقابلی زبرد که
 یوقارودر زین کسرله ایرکه ات ارقاسنه اوررلر سرج معناسنه زین پوش. حاشیه که ایر
 اورتوسیدر زین کوه ایر قاشیدر زین کر اگرچی در سراج معناسنه (معنای بیت) بودرکه ای پسر تا که
 قادرسن یعنی قادر اولدقه خدمت اختیار ایله و سائر احوال ایچندن اتی اورندله تا که مرادک اتی

30 Şarı 'Abdu'llâh Efendi, *Şemerâtü'l-Fu'âd fi'l-Mebde' ve'l-Me'âd*, İst., Maṭba'a-i Âmire, 1288 (1872-73), s. 34 v.d.

ايرالتنده اوله يعنى تحت سرجه فرس مركوب ادم مركوبه نيجه مسخر اولديسه مراد و مقصودك دخى سكا مسخر و ميسر اوله زيرا خدمت و سيله. نفسدر فتح فاه ايله و نفس عيى مراددر پس خدمتدن مراد طريق تواضعى اختيار و مصالح عبادده بولمق و اداء حقوق و خدمت باب الله دركه صورت كامله سى مرشد كامله خدمتدر و خدمتك غايى (مِنْ خِدْمِ خُدْمِ) موجبنجه مخدوم اسما³¹ و عمدوح خلأق اولقدر³¹.

بروسه لى اسماعيل حقى

« حديقه الجوامع » دن

جامع حضرت خالد بن زيد در قصبه³¹ ايوب

استانبول فتح اولندوده شيخ موسى اليه آق شمس الدين حضرتلرينك قوت قدسيه و كرامات انسيه لريله تعيين ايلدكلرى محل قبر شريفلى اولمق اوزره سائر تاريخلرك دخى تعيينلرينه مطابق اولديغى جهتدن محل مزبور حفر اولنوب ايكي قولاج مقدارى عميق يرده بر حجر محرر ظهوريله آشكار اولمشدر. روايت اولنديغنه كوره حجر مزبورده تحرير اولنان (هَذَا قَبْرُ أَبِي أَيُّوب) بناء على ذلك در حال بر تر به³¹ شريفه بناسنه شروع اولنوب ختامنده بر جامع شريف دخى علاوه قلمشدر كه حالا ايوب جامعى ديو مشهوردر. طاق دركاهنده اولان تاريخى بودر :

چون سكر يوز التمش اوچ سالنده بو

جامعى سلطان محمد ياپدى نو

كَانَ هَذَا مِثْلَ جَنَّاتِ النَّعِيمِ

مَجْمَعٌ لِلَّهِ مِنْ قَوْمٍ اتَّقَوْا

بعد زمان سلاطين عظام همتلريله نيجه تعميرات و ترميمات ايله خدمتار اولنوب و اصحاب خيراتدن دخى اتمكجى زاده احمد پاشا كه چوق وقت دفتردار اولمشدر مصل اولكنده حالا باقى اولان ضميمه ۱۰۰۰ تاريخنده بونك همتيله بنا اولمشدر بيكيوز اوتوز التى تاريخنده عموماً سلاطين جامعلرينه رمضان شريفلرده ماهيله لر ياپلمق اوزره فرمان هميون صادر اولديغى ائنده جامع مزبورك مناره لرينك قامتلى قصير و ماهيه ياپلمغه تحملى اولديغى جهتدن ايكيشر شرفه لى مجدد ايكي مناره بنا اولمق فرمان اولنوب بيكيوز اوتوز آلتيده تمام اولمشدر. تاريخ مناره³¹ جديده :

نماز پنجكاهى خلقه اعلان

ايدرلر اسم اعظمه مسخر

صلادر شهديا اهل مذاقه

اولوب شيرين ادالره محرر

چيقوب آوازي عرشه ديدى تاريخ

تَعَالَى شَأْنُهُ اللهُ أَكْبَرُ (۱۱۳۶)

31 Bursah İsmâ'il Hakkî, Şerh-i Pend-i Aftâr, İst., Muhib Maḥ-ba'ası, 1287 (1871), s. 469 v.d.

دریا طرفنده اولان مناره یه ۱۲۳۸ سنه سی ذی القعدة سنک اون دردنچی چهارشنبه کونی عصر وقتی بقضاء الله تعالی صاعقه اصابتله مناره* مزبورک اوست شرقه سنه قدر براز محللری رخنه دار اولدیندن با فرمان عالی شرفه* بالادن یوقاریسی تجدید اولندی. تحقیقمزه کوره بوندن یدی سنه صوکره خارج جامعه اولان ایکی محفللری دارالسعاده اغاسی الحاج بشیر اغا بنا ایلمشدر. کندی دخی آنده تره* مخصوصه مدفوندر و اوقات ثلاثه پنجره* مزبور اوکنده دعا اولنان و مواجهه پنجره سی تعبیر ایدیلان پنجره نک کشادینه احمد خان اول حضرتلری موفق اولمشدر. «تاریخ صبحی» ده بیان اولدیغی اوزره نقش قدم حضرت نبوی بیک یوز قرق درت سنه سی رجبده سلطان محمود خان اول حضرتلرینک رأی اصابت قرینلری ایله سرای همایوندن حضرت خالد بن زید رضی الله عنه تره* مطهره لرینه نقل بیوریلوب حالا زیارتگاه خاص و عام اولان محله ودیعه قلمشدر³².

آیوانسرائی حافظ حسین

32 Ayvansarāyī Hāfız Hüseyn, *Hadīkatü'l-Cevāmi'*, c.1., İst., Matba'at-i Muhib, 1281 (1865), s. 243 v.d.

III.

KİTÂBE, VAKFİYE ve BERÂT ÖRNEKLERİ

کتابہ لہر

1.

مزار کتابہ سی

(انتقل من دارالفناء الی دارالبقاء) المرحوم المغفور اخی یوسف بن اخی علی
فی تاریخ سنۃ تسع ٤٠ مائین و سبع مائہ ٣٣.

2.

میدان جامعی کتابہ سی (سنہ : ٩٧٢)

یابدی چون حضرت حسن پاشا
فضل حقلہ بودار رحمانی
کورچیک آئی ہاتف غیبی
دیدنی تاریخ (فیض یزدانی ٣٤).

3.

میدان جامعی اولیسنک شمال طرفندہ تربہ قپوسی کتابہ سی

شہر سیواس ایچرہ جاننا اشبودر
شیخ شمس الدین قطبک مشہدی
دیدنی فوری کنبدی تاریخی
نورلہ اولسون مصفا مرقدی ٣٥.

4.

نعمان افندی کتبخانہ سی قپو کتابہ سی

جناب حضرت نعمان افندی مفتی ٣٥
بنا ایتدی رضاء اللہ ایچون اجر ن ویرہ سبحان
تمام اولدقدہ فہمی نقطہ داریلہ دیدم تاریخ
کتبخانہ مکمل اولدی مسعود ایلسون رحمان ٣٦.

33 *Kitâbeler—1., Mübârek Çalib, Anadolu Türk Âşâr ve Mahkûkâtı Tetebbüâtına Esâs—Ankara, İkinci Kısım, Kitâbeler, İst., Devlet Matba'ası, 1928, s. 19.*

34 *Rıdvan Nâfiz—Uzunçarşılı-oğlu İsmâ'il Hakkî, Anadolu Türk Târîhi Tedkikâtından—Sivas Şehri, İst., Devlet Matba'ası, 1928, s. 130.*

35 *Ayn. esr., s. 131.*

36 *Ayn. esr., s. 137.*

قسطمونیده اسماعیل بك جامع شریفی و قفیه سی صورتی

(تاریخی : ۸۶۵)

. مدرسه مذکورده تدریس ایچون حنفی المذهب علوم ادیبه دن لابد اولنلره واقف علوم شرعیه نك اصلیه و فرعیه فنلرینه عالم دیانت و ورعیله موثوق ایام معتاده معهودده وظائف تدریس اداسنه مواظب تفسیر کلام ربانیه و احادیث نبویه و مسائل فقهیه حنفیه ایله مشغول بر مدرس تعیین و هر کونده کندیسنه اون درت درهم و هر سنه ده آلتی مد بغدادی و آلتی مد آریه و یریلمه قرارلاشدیردی و مدرسه مذکورده علوم شرعیه ایله مشغول و ملازم و مداوم طلبه ایچون کونده بش درهم قرارلاشدیردی که مدرس بو بش درهمی روا کوردیکی کبی تقسیم ایده و طلبه لردن هر برلرینه اتمک و چوربادن مقدار کافی و یریلمه سنی شرط ایلدی

 الله محسنینک اجرینی و موقوفنک رجاسنی اصاعه ایتمز حکنده اعانه الهیهیه مظهر موقع و قدری عالی حاکم دخی شو و قفیه مذکورده نك صحتیله اشاغیده اسامیسی مرقم شهود و عدل محضرنده حکم ایتدی اشبو حکم نامه یی تاریخ هجرینک سکز یوز آتمش بش سنه سی شهر شعبان المعظمنده تحریر ایلدی .

اخى يوسف ابن المرحوم سيد على بن بهادر اغا خوش خدم بن عبدالله صفي الدين مصطفي بن نبي
 اخى حسن القسطموني الشهير بصوفي خوش قدم الشهير بقراسى مصطفاء

شهد بما فيه الحاج سليمان نكارى حسام الدين حسن ابن خيرالدين ابن صفر بن مرحوم
 المتولى في الهارة المذكوره اسماعيل القسطموني عبدالغنى ابن عبدالرزاق

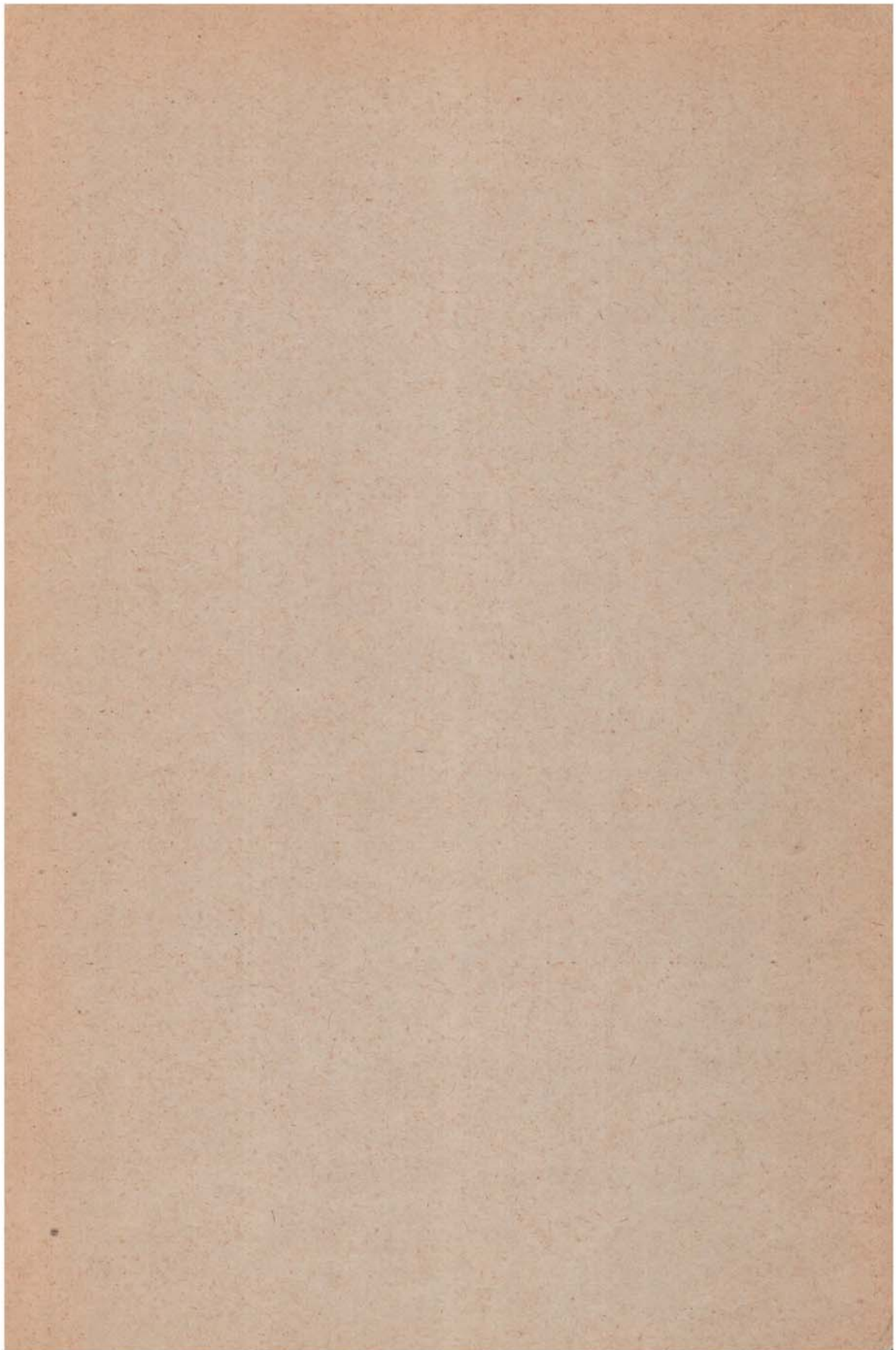
محي الدين الياس ابن بغدادى شهد بما فيه زين الحاج و الحرمين
 اغاء قسطموني مجدد الدين مراد ابن اسماعيل³⁷ .

37 Mehmed Behcet, *Anadolu Türk Âşâr ve Mahkûkâtı Tetebbü'âtına Esâs—Kaşamoni Âşâr-i Kadimesi*, İst., Matba'a-i Âmire, 1341 (1925), s.125 v.d. (Evkâf Sicilleri'nin 134'üncü sayfasından naklen Arabca aslının tercemesi).

قسطمونیده ییلانلی درکاهنه عائد برات صورتی

(تاریخی : ۱۲۷۹)

برات شریف عالیپشان سامی مکان سلطانی و طغرای غرای جهان ستان خاقانی غیر بالعون الربانی حکمی اولدرکه بیک ایکیوز یتمش یدی سنه سی ذی الحجّه شریفه سنک اون یدنجی کونی تخت عالی بخت عثمانی اوزره جلوس همایون میمنت مقرونی واقع اولوب عموماً تجدید برات اولمق قاعده مرعیه سلطنت سنه دن اولدیغنه بناء نظارت اوقاف همایون ملوکانه مه ملحق مدینه قسطمونیده واقع علی بن سلیمان بن علی مارستان دارالشفا بقعه سی وقفنک مشیخت جهتی متصرفلری اشبورافعون توفیق زفیع الشان خاقانی السید الشیخ نعمان عزت و السید حافظ محمد امین سری و السید احمد حسینیک یدلرنده اولان عتیق برات بالتقدیم تجدیدی رجا اولمقندن ناشی قیوده مراجعت اولندقه جهت مذکوره ایکیوز آلتش درت سنه سی محرم الحرامنک اوسطی تاریخله موسی الیمک عهدلرنده اولدیغنی تبین ایلمش اولدیغندن قیدی و عتیق براتلری موجبجه تجدیداً برات شریفی اعطا اولمق پابنده صادر اولان فرمان عالیپشانم وجهله تجدیداً بو برات همایونمی و یردم و بیوردم که موسی الیم اسلوب سابق اوزره جهت مذکوره یه اشتراکاً متصرفلر اولوب اشبو برات عالیپشانمه مغایر تصرفلری امورینه طرف اخردن مداخله اولغیه شویله بیله لر علامت شریفه مه اعتماد قیله لر تحریراً فی الیوم الثانی من شهر ربیع الاول سنه تسع و سبعین و مأتین و ألف³⁸.

Fiyatı : 10 TL.